SLOVENSKO

Časopis pre Slovensko a slovenský svet
Ročník XXXIII., 1,79 eur
2
Leto 2011

Dokumentácia
Memoranda národa slovenského

Košice – Európske hlavné mesto kultúry

Galandovci

Robustný prekladateľ básnik Karol Strmeň

Riječanky zo Slovenska

SLOVENSKO
Časopis pre Slovensko a slovenský svet

Vydávajú Matica slovenská
a Neografia, a. s., Martin

Číslo 2/2011 /leto/
Ročník XXXIII.
EV 4012/10

Šéfredaktor: Dušan Mikolaj
Predseda redakčnej rady: Stanislav Bajaník
Grafický redaktor: Peter Ďurík
Jazyková redaktorka: Mária Mangová
Adresa redakcie: Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin
Tel.: 00421 434 012 839,
fax: 00421 434 133 188

Cena výtlačku: 1,79 eur
Celoročné predplatné do zahraničia:
Európa 20 eur, ostatné štáty sveta 30 USD
Rozširujú: Vydavateľstvo Matice slovenskej Martin, PNS, Mediaprint Kapa
Predplatné a objednávky zo SR i zahraničia zasielajte na e-mailovú adresu: periodika@matica.sk

Sadzba, zlom a príprava tlačových podkladov: Peter Ďurík
Reprodukcia, tlač: Neografia, a. s., Škultétyho 1, 036 55 Martin

Zadané do tlače 25. mája 2011.
Nevyžiadané rukopisy a fotografie redakcia nevracia.
Podávanie novinových zásielok povolené OZ SaRP Banská Bystrica,
č. j. ISSN 0231-7303

Autorka fotografie na obálke:
Erika Fajnorová

3 Začiatok slovenskej prítomnosti
4 Dokumentácia Memoranda národa slovenského
7 Literatúra viacerých rozmerov
8 Revitalizácia, nie konzervácia krajanského života
10 Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013
13 Deväťstoročná Zoborská listina
16 Riječanky zo Slovenska
18 Krajina – rovina
20 Okamihopis
21 Pútničky časom
24 Kovačická maliarska trojka
26 Dať priestor mladej generácii
28 Vzácne fresky talianskych majstrov
30 Galandovci
32 Knižné pripomenutie Vojtecha Stašíka
34 Marcus Aurelius v Slovenskej bráne
36 V Mikuláši obesili (ne)pravého Jánošíka
38 Robustný prekladateľ básnik Karol Strmeň
40 Spomienky s Antonom Hlinkom
42 Striedmy boháč Štefan Roman
44 Glosy
46 Bude aj na Slovensku pamätník vysťahovalectva?
47 Šarišský Grand Canyon

OBJEDNÁVKA

Od čísla ..... 2011, v počte ..... kusov,
za jednoročné predplatné 30 USD, 20 eur (pre zahraničných odberateľov),
7,17 eur (pre odberateľov na Slovensku)
Meno: .....
Adresa: .....
.....
Mesto: ..... Krajina: ..... PSČ: .....

Poznámka: Túto objednávku (s potvrdením o zaplatení) pošlite na adresu:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovensko

SUBSCRIPTION

Beginning number 2011,
for one year subscription of $ 30, eur 20
Name: .....
Address: .....
.....
City: ..... State: ..... ZIP: .....

Note:
Send this subscription, address:
Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia

ZAČIATOK SLOVENSKEJ PRÍTOMNOSTI

■ Prúd času a ľudí je nekonečný. Roky a generácie sa striedajú, ale nechávajú po sebe stopy, udalosti meniace históriu a obohacujúce naše gény. Je to nekonečný proces. Môže teda prítomnosť mať svoj začiatok? Dá sa vystopovať začiatok dneška v minulosti nášho národa?

■ Začnime tým, že po prvom našom vzopätí sa v moderných dejinách so zbraňou v ruke a pod vlastnou zástavou v rokoch 1848 – 1849 boli kocky hodené. Štúrovci a generácie po nich už vedeli, že národ potrebuje vlastné deje a inštitúcie, lebo inak neuspeje. Do slovenskej zeme zasiali zrnká, ktoré čakali na vzklíčenie. Bolo to priveľmi zložité, aby sa úspech dostavil skôr ako po jednom storočí, lebo akási dedičná kliatba nás primkla k susedovi, ktorý si chcel a chce privlastniť všetko na zemi i v nebi. Ešte aj Boha!

■ Ale stalo sa. „V slobodnom meste slávnej Turčianskej stolice Svätom Martine, naveky tým sa oslávivšieho“ zišiel sa 6. a 7. júna 1861 národ, jeho zástupcovia, zvolení „skrze duchom slobodnej spolkovitosti v ústavnej krajine uhorskej“. Nebolo vtedy iného odvážneho mesta okrem Martina na čele s richtárom Andrejom Košom. Na farskom dvore evanjelickej cirkvi sa zišlo na tie časy veľa, možno až päťtisíc Slovákov „obojeho pohlavia“ a oboch cirkví (teda luteráni aj katolíci), ani sa všetci nezmestili pod koruny líp. V prezenčnej listine je 193 mien, výkvet národa: veľkí básnici Andrej Sládkovič, Janko Kráľ a Samo Chalupka, dramatik Ján Palárik, farári Štefan Hýroš, Tomáš Hroš, Franko Strakovič, Ján Kluch a Michal Chrástek, maliar Peter Bohúň, politici Hurban, Daxner, Francisci, Pauliny-Tóth, Dula a ďalší. „Viac tisícov“ účastníkov podľa mena nepoznáme, boli medzi nimi aj zvedavci, zrejme z najbližšieho okolia, zaiste aj „špehúni“, ale predovšetkým zapálení a odvážni národovci. Mešťania, bohatí i chudobní, vyšnurovaní zemania, krojovaní vidiečania, domkári, nádenníci, robotníci z fabrík aj hlavní župani: turčiansky Révai a liptovský Sentiváni. Nehľadeli na námahu ani na peniaze, priahali kone, kráčali pešky bez náhrady cestovného. Ozvali sa, a to malo cenu.

■ Ján Francisci bol hlavným organizátorom (poslúžili mu v tom *Pešťbudínske vedomosti*), autorom *Ohlasu* bol Štefan Marko Daxner. *Ohlas* po obsiahlom prerokovaní povýšili na *Memorandum národa slovenského* a na radu Jána Palárika predložili ho práve zasadajúcemu uhorskému snemu. Ten vraj „považoval za svoju hlavnú úlohu vyrovnanie a urovnoprávnenie národností v Uhorsku“, ale páni z Pešti radšej snem rozpustili, ako by sa mali zaoberať žiadosťami urovnoprávnenia sa chcejúcich Slovákov.

■ Po odhalení pravej, nenalíčenej tváre Pešti sa na slovenskej politickej scéne zjavil Štefan Moyzes, náš „Mojžiš“. „Hľadajúc blaho svojho úbohého, potlačeného národa, a síce po poctivej ceste“, ocitol sa 12. decembra 1861 na čele delegácie vedno s Karolom Kuzmánym vo Viedni pred cisárom Františkom Jozefom. Hlavnou požiadavkou *Memoranda* bolo vyhlásenie Hornouhorského slovenského okolia, osobitnej územnosprávnej jednotky v rámci monarchie. Na jeho čele mali byť provinciálne zastupiteľstvo (snem) a stály výbor (vláda) so sídlom v Banskej Bystrici. Snem mal rozhodovať aj o finančných prostriedkoch pre potreby Okolia, a to o vyberaní prirážok k daniam až do výšky 5 percent. Tieto peniaze mali slúžiť na krytie výdavkov Okolia.

■ Ambície boli také veľké, že začala pracovať protislovenská mašinéria. Štátna správa na podnet z Pešti zbierala protimemorandové podpisy a množili sa útoky na biskupa Moyzesa. Slováci odpovedali: za osemnásť mesiacov dostal Moyzes 93 petícií z 343 obcí a miest s vyše štyritisíc podpismi. A vtedy sa spamätal aj cisár František Jozef a odobril aspoň niektoré memorandové požiadavky. Na tom základe povolil 12. augusta 1862 založenie Matice slovenskej, čo je vrcholný výdobytok Slovákov až do roku 1918. Zozbieralo sa 50-tisíc zlatých, cisár (rovnako ako záhrebský biskup Josip Strossmayer, priateľ Slovákov) daroval 1000 zlatých a vyslovil nádej, že „Slováci mu pomôžu udržať centrálnu moc vo Viedni proti Maďarom“. Aj keď šéf slovenskej delegácie Štefan Moyzes prikývol, Slováci pre takýto z hľadiska Viedne vznešený cieľ (nepripustiť oslabenie monarchie) neurobili, lebo nemohli, nič. To však znamenalo, že sa Viedeň na nich „nemohla spoľahnúť“, a tak pri najbližšej príležitosti „radšej s Maďarmi sa pokoná a dákymi významnejšími koncesiami ich uspokojí“. Mladý Ján Palárik, kritik „staroslovákov“, sa nemýlil. Takouto príležitosťou sa už roku 1866 stala prehratá vojna s Prusmi. Ach, nevďačný svet.

■ Napriek tomu *Memorandum* bolo užitočným krokom, a to nielen preto, že

Beginnings of Slovak Presence

On 6 and 7 June 1861 “in a free town of the glorious County of Turóc (Turiec), Svätý Martin (Saint Martin), receiving so eternal honour, the nation and its representatives elected “through the spirit of the free ‘societarianism’ in the constitutional land of Hungary” assembled. Then there was no brave town but Martin with the Mayor Andrej Koš at the head. At the parsonage courtyard belonging to the Evangelical Lutheran Church, probably as many as five thousand Slovaks “of both sexes” and of the both major churches (i.e., Lutherans and Catholics) gathered under the linden tree crowns; there were so many of them that some could not find room under the trees. The attendance list contains 193 names, the flowers of the nation–great poets: Andrej Sládkovič, Janko Kráľ and Samo Chalupka, the dramatist Ján Palárik, priests and/or pastors Štefan Hýroš, Tomáš Hroš, Franko Strakovič, Ján Kluch and Michal Chrástek, painter Peter Bohúň, politicians Hurban, Daxner, Francisci, Paulíny-Tóth, Dula and the others. We do not know all the names of “the several thousands” of attendants, there were also curious persons among them, apparently from the immediate vicinity, and surely also “snoopers”, but first of all the ardent and bold patriots. Burghers, rich and poor, decked out yeomen, countrymen in traditional costumes, village house owners, day labourers, factory workers, and even County Administrators: Révai of Turiec and Sentiváni of Liptov. Irrespective of the effort and money, they hitched horses, or they walked without reimbursement of travel costs. They spoke up and it was worth it.

Ján Francisci was the Memorandum’s main organiser (“Pešťbudínske vedomosti” (Pest-Buda News) stood him in good stead in it), Štefan Marko Daxner was the author of Ohlas. After a lengthy debate, Ohlas was upgraded to the Memorandum of the Slovak Nation. The Augsburg newspaper “Allgemeine Zeitung” asserted that “no power in the world could be able Germanise or Hungarise Slovaks after the meeting”. For the period of twelve years, from 1863 to 1875, the basis of national awareness was created for the forthcoming years of oppression which made it possible to bring up a certain number of young Slovaks in the national spirit. Matica temporarily carried out the functions of parliament, government, academy of sciences and other institutions that a nation should have.

augsburské noviny Allgemeine Zeitung konštatovali, že po ňom „Slovákov už nijaká moc na svete nemôže ponemčiť ani pomaďarčiť“. Za dvanásť rokov, od 1863 do 1875, sa vytvorilo podhubie národného vedomia pre blížiace sa roky útlaku, čo umožnilo vychovať istý počet mladých Slovákov v národnom duchu. Matica začas plnila funkcie parlamentu, vlády, akadémie vied aj ostatných inštitúcií, ktoré národ má mať.

■ Ďalšími dobrými správami z toho obdobia, ktoré sa patrí zaznamenať, sú tri slovenské gymnáziá (Revúca, Kláštor pod Znievom a Martin), od roku 1850 vydávanie týždenníka *Cyrill a Method* v Banskej Štiavnici (redaktor Ján Palárik), vydanie *Krátkej mluvnice slovenskej* v Bratislave Martinom Hattalom (1852) na základe poverenia tak luteránskou, ako aj katolíckou časťou slovenskej inteligencie, roku 1863 vydávanie *Obzoru*, časopisu pre hospodárstvo, remeslo a domáci život, Danielom Lichardom v Skalici (zanikol až roku 1905). V novembri 1864 vymenoval cisár Francisciho za župana Liptovskej stolice (bol ním iba do 10. septembra 1865), funkcie v štátnej správe dočasne zastávali aj Daxner a Viliam Pauliny-Tóth. Dobré „odozvy“ sa konali aj mimo Slovenska. Na Dolnej zemi vznikla napríklad slovenská obec Josipovec, pomenovaná podľa biskupa Strossmayera, ktorý podnietil jej vznik.

■ Začiatok slovenskej prítomnosti možno teda oprávnene hľadať na jar pred 150 rokmi. Práve vtedy prvý raz vzklíčilo zrnko zasiate a orosené obetami našich dobrovoľníkov v rokoch 1848 – 1849. Vtedy sa udialo nevídané „zjavenie tela a duše slovenského národa“ (ako to zapísali do *Zápisnice Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Svätom Martine* – tak sa toto zhromaždenie samo pomenovalo), po prvý raz sa inštitucionalizovali slovenské ambície.

■ Treba si tieto nevídané deje pripomínať a stavať im pomníky. Také, ktoré odolajú moliam a hrdzi, teda v našich srdciach, ale aj pomníky z kameňa či bronzu. Udalostiam i ľuďom. Mužom *Memoranda* aj ďalším, ktorí posilňovali ušľachtilé gény nášho národa. Ľudskej pamäti pomôže, ak na našich námestiach sa bežne stretneme s Hurbanom či jeho synom Svetozárom Vajanským, s Franciscim, Daxnerom, Paulinym-Tóthom, Holčekom, Moyzesom, Kozáčkom, Radlinským, Palárikom. Títo naši vodcovia i ďalší totiž pomníky v hlavnom meste nemajú, ale zaslúžili by si ich i v ďalších našich mestách a dedinách.

■ Veruže je tu ten čas. Sláviť začiatok našej prítomnosti.

MARIÁN TKÁČ
PREDSEDA MATICE SLOVENSKEJ
18. APRÍLA 2011

Dokumentácia Memoranda

Tvorcovia *Memoranda* Ján Francisci a Štefan Marko Daxner vykročili po štúrovsky – k ľudu novinami a *Ohlasom* k mocným. Na Jozefa – 19. marca – 1861 najkrajší slovenský dobrovoľník z roku meruôsmeho začal vydávať *Pešťbudínske vedomosti* a nimi začal prebúdzať neprebudených, burcovať ľud za národné práva. Znalec práva – Daxner – koncipoval *Ohlas*. Na základe prirodzeného práva žiadal pre Slovákov uznanie existencie, osobitosť národa, vlasteneckosť reči. Žiadal pre slovenský národ priestor – hornouhorské Okolie so živými medzami, s vlastnými školami, spolkami, úradmi, s hlavným mestom. Pridali sa i iní. Rysovali sa dve možnosti uskutočnenia žiadosti – písomnou akciou po celom Slovensku alebo zhromaždením národovcov v jednom meste. Druhá možnosť bola reálnejšia. Hľadalo sa miesto stretnutia. Prihlásil sa Martin – mesto slovenské, ktoré porozumelo životnej a časovej potrebe vstávajúceho národa. V polovici marca v ňom vzniklo slovensky orientované Turčianske kasíno – pozvalo „všetkých národovcov slovenských v Uhrách na národné zhromaždenie slovenské“.

Slovenský národ ide vydržiavať zhromaždenie, aby sa poradil o svojich potrebách a žiadostiach. Prebudeným Slovákom už táto zvesť znela ako hlas z neba. V národe umŕtvenom deväťstoročnými neblahými pomermi, v národe neuvedomelom, ktorý sám sa delí len podľa stolíc a dolín, sám menuje sa len horniakmi, dolniakmi, už len chýry o národnom zhromaždení budia potrebný cit spolupatričnosti. A požiadavky?

Urovnoprávniť národy vlasti
dľa práv im daných od Boha,
položiť medze kmeňovej zášti
je hlavná snemu úloha.
Vyslov, čo žiadaš, slovenský rode!...

Martinský ohlas našiel ozvenu. Slovenské obce a mestá písali pozdravy Martinu, sľubovali svoju účasť na národnom kongrese. Pravda, vzbudili aj nevôľu v tábore neprajúcom Slovákom.

národa slovenského

Litografiu Národné zhromaždenie pod lipami vyhotovili v „kameňotiskárni A. J. Malika v Levoči" podľa fotografie F. Koutnika

Šiesty jún

Začiatkom leta 1861 – 6. júna – zhromaždili sa v Martine zástupy ľudu, aby reprezentovali národ. Prišli mešťania, bohatí i chudobní, vyšnurovaní zemania, krojovaní vidiečania, nádenníci, domkári, robotníci z fabrík. Zastúpenie mali obe konfesie. Prišli tí, čo boli za Pešť, aj tí, čo za Viedeň. Ako reprezentanti slovenského národa sa dostavili i dvaja hlavní župani – turčiansky Révai a liptovský Sentiváni. Veď čo ak by...

Lipy na martinskom námestí nemohli účastníkov pod svoje koruny ani poukrývať.

Daxnerov *Ohlas* po obsiahlom prerokovaní povýšili na *Memorandum národa slovenského* a riadiac sa radou Palárika, predložili ho Pešti. Župné úrady na popud Pešti už organizovali protimemorandové akcie. Vysoký snem krajiny uhorskej rozpustili. Slováci v Pešti nepochodili.

Vtedy sa *Memoranda* ujal Štefan Moyzes. „Hľadajúc blaho svojho úbohého, potlačeného národa, a síce po poctivej ceste", spolu s inými upravil martinské *Memorandum* a v decembri 1861 ho predložili cisárovi. Ale ani oni nepochodili. Útoky proti *Memorandu* i Moyzesovi sa množili...

A vtedy prehovorili Slováci. Za osemnásť mesiacov dostal Moyzes 93 listov z 343 obcí a miest s vyše štyritisíc podpismi – to bol plebiscit vyjadrujúci spoločný postup občanov všetkých vrstiev a tried. Vtedy sa spamätal i cisár a blahosklonne podpísal – nie však *Memorandum*, len niektoré jeho požiadavky: povolenie literárneho spolku a slovenských škôl.

Memorandový pohár

Dôkladné zápisnice

Slovenské národné zhromaždenie v Martine v júni 1861 už jeho súčasníci považovali „za rozhraničný skutok pre celú históriu Slovákov". Vedúci predstavitelia slovenského národného hnutia si uvedomovali potrebu jeho dokumentácie, preto na zhromaždení určili šesť zapisovateľov, aby čo najvernejšie zachytili jeho priebeh. Neskôr poverili Andreja Sládkoviča, aby na základe zachovaných dokumentov a vlastnej pamäti vypracoval obsiahlu zápisnicu a denník Slovenského národného zhromaždenia, v ktorých podrobne vylíči vystúpenia jednotlivcov i zovšeobecnené žiadosti Slovákov.

Sládkovič ako osobný účastník zhromaždenia roku 1865 predložil Výboru Matice slovenskej (MS) hotovú prácu. Obsahovala: *Náčrty v predsieni svätomartinského národného zhromaždenia* (jeho osobné úvahy o útlaku Slovákov a ich rozličných obranách do memorandového zhromaždenia), *Zápisnicu Slovenského národného zhromaždenia*, *Denník Slovenského národného zhromaždenia*, *Prídavok* s poverovacími listinami od obcí, miest a jednotlivcov, text *Memoranda* a *Prípis Slovákov k Chorvátom, Srbom a iným národom*. Výbor MS v zmenených politických pomeroch po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 pravdepodobne nepovažoval za účelné vydať dokumenty knižne. Na Sládkovičov rukopis sa zabudlo. Až pri osemdesiatom výročí *Memoranda* roku 1941 Matica slovenská vydala publikáciu pod názvom *Slovenské národné zhromaždenie* a v nej ho odtlačila v úplnosti. *Viedenské memorandum slovenské* z roku 1861 zdokumentoval Daniel Rapant v obsiahlej knihe, ktorá vyšla roku 1943.

Vecné memorandové pamiatky

Pri 125. výročí *Memoranda* roku 1986 Matica slovenská usporiadala vedeckú konferenciu, z ktorej roku 1988 vydala prednesené príspevky spolu s memorandovými dokumentmi MS pod názvom *Z prameňov národa*. Vydanie obsahuje plný text *Viedenského memoranda – Prosbopis* a *Návrh na privilegiálnu listinu na zriadenie a organizáciu osobitného slovenského dištriktu či Okolia*. V knihe sú aj štyri ukážky básní od Janka Kráľa, Andreja Sládkoviča a Ľudovíta Kubániho viažuce sa na *Memorandum*.

Národní dejatelia mali záujem aj o obrazovú a vecnú dokumentáciu. Známe sú memorandové šperky – strieborné, pozlátené, namodro emailované prstene a náramnice, ktoré zhotovoval Andrej Uličný, zlatník v Liptovskom Mikuláši. Zachovali sa aj tri druhy sklenených pohárov s názvom *Memorandum slovenského*

národa a s dátumom. Na uvedené národné slávnosti navrhol štúrovský krajčír Štefan Horník národný kroj – „národné nosivo“. Obrazovú dokumentáciu predstavujú dve litografie – kameňotlače. Jedna zobrazuje 16 osôb slovenského vyslanstva do Pešti, kde odovzdávali *Memorandum*. Vyhotovil ju R. Weibezahl, litograf z Lipska pôsobiaci v Pešti, na základe „malých svetlojasných podobizní“ každého jednotlivca. Táto skupinová veľká podobizeň s rozmermi 42 x 54 cm bola hotová v decembri 1862 a predávali ju po 1 zl. a 50 grajciaroch. Druhú litografiu – *Národné zhromaždenie pod lipami* – vyhotovili v „kameňotiskárni A. J. Malika v Levoči“ podľa fotografie F. Koutnika až roku 1864. Zachytáva historický akt s lokalizáciou miesta – evanjelického kostola bez veže, povestných líp, časti starej evanjelickej fary a dnes neexistujúceho múru oddeľujúceho námestie od evanjelickej ľudovej školy.

Mimo pozornosti zostala kresba memorandového zhromaždenia, ktorú uverejnil Viliam Pauliny-Tóth v prvom ročníku *Černokňažníka* v októbri l861. Hoci ide len o kresbu, je mimoriadne verná, čo nám ukazuje jej porovnanie s Koutnikovou fotografiou. Zobrazila prostredie memorandového námestia – vchod do kostola s oknom, väčšiu časť fary, múr so školou a presne rozmiestnené lipy. Kresba sa s fotografiou zhoduje aj v detailoch. Kým fotografia zobrazuje časť zhromaždenia pred jeho otvorením – chýbajú na nej napr. katolícki kňazi, ktorí ešte nevyšli z kostola – kresba zachytila už priebeh zhromaždenia. Rečník (Š. M. Daxner?) stojí na stole, pri druhom stole sedí šesť zapisovateľov – tieto reálie poznáme z memorandovej zápisnice.

Oslavy Memoranda

Osobitnou záležitosťou bolo pripomínanie si memorandového zhromaždenia v Martine. Napr. 6. júna 1865 sa pre zlé počasie oslavy neuskutočnili pod lipami, ale vo „veľkom hostinci“ a boli spojené s tanečnou zábavou. Okázalé boli oslavy roku 1868, ktoré ospieval P. O. Hviezdoslav v básni *Turčiansky Sv. Martin*. Oslavy 25. výročia *Memoranda* roku 1886 slúžnovský úrad zakázal vonku „pod lipami“, konali sa v miestnostiach Turčianskeho kasína v hostinci. Najveľkolepejšie boli oslavy 80. výročia *Memoranda* v Martine roku 1941. Organizovali ich ako celoštátne. Prípravu riadilo dvadsať komisií. Na čele prípravného výboru osláv bol predseda Slovenského snemu M. Sokol, miestny prípravný výbor viedol J. C. Hronský.

Okrem spomenutých tlačených dokumentov vydali aj strieborné memorandové náramnice a prsteň, odznak (autor Fraňo Štefunko), príležitostnú poštovú pečiatku a známku. Na oslavách sa rátalo s účasťou až stotisíc ľudí, so zasadnutím snemu v Národnom dome aj s prítomnosťou všetkých veľvyslancov akreditovaných v Slovenskej republike a s vystúpením množstva kultúrnych súborov. V Martine na túto príležitosť vybudovali amfiteáter, upravili mesto, opravili fasádu Národného domu. Miestne oslavy *Memoranda* sa uskutočňovali po Slovensku už od 24. mája, na školách od 28. mája. Prišiel však politický zásah. Dňa 24. mája 1941 nemecký veľvyslanec Ludin navštívil predsedu vlády Vojtecha Tuku, ministra vnútra Macha i ministra národnej obrany generála Čatloša – a 26. mája na zasadnutí prípravného výboru jeho predseda Hronský oznámil, že spoločenská a kultúrna časť osláv *Memoranda* sa z technických príčin neuskutoční, odročuje sa na neskoršie. Nemci boli údajne proti veľkému zhromaždeniu v Martine v čase, keď sa veľká časť ich vojenských oddielov presúvala na východ k hraniciam Sovietskeho zväzu.

Storočnicu memorandového zhromaždenia (1961) si pripomenula len Slovenská akadémia vied interným seminárom. Pri jeho 125. výročí usporiadala Matica slovenská vedeckú konferenciu. Na oslavách 130. výročia v Martine roku 1991 činovníci MS už sformulovali požiadavku utvorenia samostatného štátu Slovákov – Slovenskej republiky.

Memorandum bolo rozhraničným skutkom pre celú históriu slovenského národa. K nemu a jeho významu sa vracali celé generácie Slovákov. Opodstatnene deň jeho prijatia Národná rada Slovenskej republiky vyhlásila za pamätný deň.

MICHAL ELIÁŠ
FOTO: ARCHÍV MS

Reliéf memorandového zhromaždenia od akad. sochára J. Koniarka na budove evanjelickej fary na Memorandovom námestí

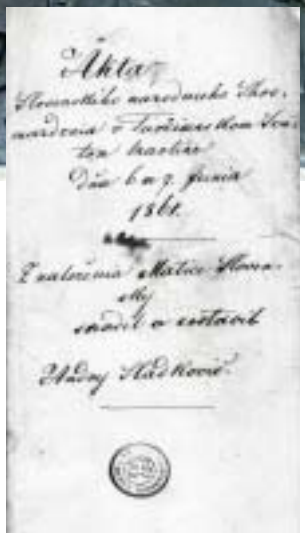

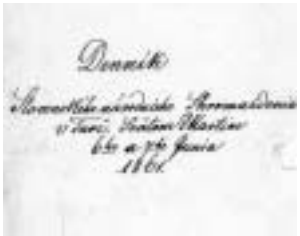

Andrej Sládkovič na základe zachovaných dokumentov a vlastnej pamäti vypracoval obsiahlu Zápisnicu a Denník Slovenského národného zhromaždenia

Documentation of Memorandum of the Slovak Nation

On 6 June 1861 crowds of Slovak people gathered in Martin to represent their nation. After an extensive debate at the meeting, the Daxner's "Ohlas" was made the Memorandum of the Slovak Nation. But it was not sooner than on the eightieth anniversary of the Memorandum in 1941 that Matica Slovenská published a thorough testimony about him in the publication "Slovenské národné zhromaždenie" (Slovak National Rally). The Vienna Slovak Memorandum from 1861 was documented in a comprehensive book published in 1943 by Daniel Rapant.

National activists also interested in pictorial and material documentation. Known are the memorandum jewels—silver, gold-plated, and blue enamelled rings and bracelets—made by Andrej Uličný. Also three types of glasses with the name and date of the Memorandun of the Slovak Nation have been preserved. The Štúr's generation tailor Štefan Horník designed a national costume. The pictorial documentation is represented by two lithographs. One of them pictures l6 persons of the Slovak deputation to Pest handing over the Memorandum. The other one—a national meeting under lined trees—was made according to a photograph by F. Koutnik. It pictures the historical act where its locality can be identified-the towerless Lutheran church, well-known linden trees and a part of the old Lutheran parsonage.

Predstavitelia hlavného organizátora Slovesnej jari: zľava správca MS Ján Eštók, vedecký tajomník Imrich Sedlák, vedľa Milana Jurča sedí riaditeľ SLÚ MS Miroslav Bielik, za nimi prvý zľava Jozef Leikert

Literatúra viacerých rozmerov

Otvorenie Kolokvia o literatúre faktu: Peter Cabadaj (stojaci), literárny historik a pedagóg Július Lomenčík a predseda MS Marián Tkáč

V druhej polovici 60. rokov, z dnešného pohľadu mimoriadne priaznivých pre celú spoločnosť, začala Matica slovenská organizovať v Martine verejné stretnutie spisovateľov s čitateľmi. Nazvala ju *Slovesná jar* a koncom apríla tohto roku sa uskutočnil už jej 45. ročník. Mladí organizátori, viacerí talentovaní či tvorivo zrelí účastníci prvých ročníkov, sú dnes v našej literatúre zapísaní už takpovediac medzi klasikmi. A zakaždým prichádzajú do Martina ich novodobí „čerství vrstovníci", ktorých o niekoľko desaťročí čaká azda podobné zaradenie. Čas plynie pravidelne, ako tomu bolo odpradávna, tento fakt si však neraz zľahčujeme tým, že mu pripisujeme priam kozmické zrýchľovanie. Takýto citový klam ma preto nabáda k tomu, aby som už teraz pripomenul, že o necelých päť rokov bude mať Slovesná jar svoju polstoročnicu, a to už je vek, ku ktorému by sa patrilo vydať vecnú a obsažnú pamätnicu. Či sa to niekomu páči, alebo nie, podujatie dôstojne pokračovalo aj počas dvoch normalizačných desaťročí, v ktorých vznikli diela trvalej hodnoty.

Ak sa pristavujeme pri tomto ročníku Slovesnej jari, spravodajsky zaznamenávame, že tradičný festival slovenskej literatúry, knižnej kultúry a umeleckého slova sa začal v stredu 27. apríla 2011 na Gymnáziu Jozefa Cígera Hronského vo Vrútkach akadémiou venovanou *Memorandu národa slovenského*. Mladým ľuďom a pedagógom školy porozprával o literatúre a osobnostiach tohto obdobia znalec matičnej histórie (a autor nosného príspevku v tomto čísle časopisu) Michal Eliáš.

Vydavateľstvo Matice slovenskej (VMS) patrí medzi nemnohé naše nakladateľstvá, ktoré majú vo svojom edičnom programe výsostne na zreteli slovenskú spisbu, a spolupracuje s autormi venujúcimi sa národným témam a tvorivo obohacujúcimi súčasnú literatúru. Patria medzi nich aj niektorí spolupracovníci matičného týždenníka Slovenské národné noviny, ktoré od polovice mája dostali nový grafický vzhľad a ukazuje sa aj dynamický obsah. O širšej otvorenosti matičného vydavateľstva výrečne vypovedal program venovaný detským čitateľom. Mali nekaždodennú príležitosť stretnúť sa s talianskou spisovateľkou Angelou Nanettiovou, autorkou knižky *Adalbertov denník*, vydanou v preklade do slovenčiny práve zásluhou VMS.

Po diskusii s poetkou Zlatou Matlákovou a ďalšími autormi publikujúcimi vo VMS bolo jedným z nosných programov *Kolokvium o literatúre faktu*, ktoré garantoval Slovenský literárny ústav (SLÚ) MS. Ak *Slovesná jar* máva zvyčajne na zreteli predovšetkým tvorbu autorov prózy a poézie, pozvanie spisovateľov venujúcich sa literatúre faktu prišlo priam zákonite. Ako uviedol literárny vedec a vysokoškolský pedagóg Milan Jurčo, autor monografie *Paradoxný svet literatúry faktu*, žáner si nachádza nových čitateľov, pre autorov je previerkou vedomostných obzorov a zároveň priam neodolateľnou ponukou zmocniť sa ohromnej sumy informácií a poznatkov tak, aby presvedčili čitateľa, že mu predkladajú celistvú a osobitú výpoveď o konkrétnych skutočnostiach, udalostiach, osobnostiach. Skupina spisovateľov, ktorí dostali pozvanie do Martina, bola malou, a predsa dosť výrečnou vzorkou autorského spektra tvorcov faktografickej spisby na Slovensku, osobnosťami tohto populárneho literárneho žánru. Ján Čomaj, známy novinár a publicista, po roku 1989, ktorý priniesol pre neho ukončenie dvadsaťročného publikačného dištancu, uverejňuje predovšetkým črty o významných osobnostiach slovenskej kultúry, umenia a vedy. Vysokoškolský pedagóg a básnik Jozef Leikert je predsedom Klubu spisovateľov literatúry faktu na Slovensku, vytrvalo spolupracuje s českými autormi, jeho knihy získali viaceré ocenenia. Tomuto žánru sa intenzívne začal venovať aj prozaik Anton Baláž a túto tvorbu stále aktívnejšie rozvíja predseda Matice slovenskej Marián Tkáč. Na kolokvium dostali pozvanie aj literárni vedci a historici Imrich Sedlák, Peter Cabadaj, Jozef Beňovský a Pavol Parenička. Pokračovaním ich úvah a prezentácií bol záverečný autorský večer.

A ešte sa žiada dodať, že v meste národnej kultúry vzniklo pred desaťročím ďalšie podujatie venované slovu v širšom zmysle. Je ním *Martinská literárna jar*. Organizuje ju Slovenská národná knižnica v úzkej súčinnosti s mestom Martinom a účasť na príprave podujatia má aj Matica slovenská. Koncom mája vstúpila *Martinská literárna jar* do druhého desaťročia a i tohto roku sa jej zúčastnili slovenskí spisovatelia žijúci v zahraničí, konkrétne v Kanade. Bratislavský rodák Peter Petro (1946) emigroval zo Slovenska roku 1968. Viac ako tri desaťročia prednáša na Univerzite Britskej Kolumbie vo Vancouveri, reflektujúc diela slovenských spisovateľov, prekladá, venuje sa i vlastnej tvorbe. V programe *Podoby slova* spoločne s rodákom z Rokytoviec Iljom Čičvákom (1939), autorom viacerých literárnych žánrov, hovorili o súčasnej slovenskej literatúre v Kanade i o vzťahu k tvorbe spisovateľov na Slovensku.

DUŠAN MIKOLAJ
FOTO AUTOR

Revitalizácia, nie konzervácia krajanského života

Hovoríme s Milanom Vetrákom,

Pán predseda, na rokovaní vlády Slovenskej republiky ste predložili svoju predstavu o ďalšom smerovaní štátnej politiky starostlivosti Slovenskej republiky o Slovákov žijúcich v zahraničí spolu s prioritami Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí (ÚSŽZ) na obdobie rokov 2011 – 2015. Môžete nám priblížiť ich obsah?

Ide predovšetkým o stanovenie strategických a konkrétnych cieľov štátnej politiky a spôsobov ich dosahovania v domácom a medzinárodnom kontexte. V zmysle zákona o Slovákoch žijúcich v zahraničí to konkrétne predstavuje nielen starostlivosť o krajanov, ale tiež štátnu politiku, ktorá by mala definovať svoje ciele a tieto by mali byť premietnuté aj do zamerania zahraničnej politiky na príslušný kalendárny rok a dlhšie časové obdobie. K takýmto cieľom by mala patriť revitalizácia krajanského života, a nie jeho konzervácia, stagnácia alebo dokonca asimilácia v cudzom prostredí. Štátna politika by mala definovať, čo Slovensko od krajanov očakáva, a nastaviť dotačný systém tak, aby dotácie boli kapitálovou investíciou, a nie nenávratnou spotrebnou podporou. Politika by mala reagovať na aktuálne potreby krajanov (napr. otázky volieb zo zahraničia, otázky rozhlasového a televízneho vysielania do zahraničia, otázky súčasnej migrácie občanov Slovenskej republiky do zahraničia, možnosti vzdelávania v materinskom jazyku), ale tiež potreby Slovenska (napr. návrat odborne zdatných kapacít na Slovensko, prílev zahraničných investícií, globálna prezentácia Slovenska v zahraničí, krajanský lobing). V medzinárodnom kontexte treba prihliadať na ciele UNESCO, Európskej únie, Rady Európy, V4, SEI a ďalších medzinárodných organizácií, ktoré majú vo svojej pôsobnosti aj problematiku európskej diaspóry, a klásť dôraz sa spoluprácu s úradmi iných štátov, ktoré sa starajú o svojich krajanov v zahraničí.

Myslíte si, že doterajšia koncepcia štátnej politiky nie je dobrá a dostačujúca?

Formuloval by som Vašu otázku trochu inak. Sú výsledky realizácie doterajšej koncepcie uspokojivé? Zdá sa, že nie sú, lebo ak by sme sa uspokojili s daným stavom a nemali by sme ambíciu posunúť latku náročnosti vyššie, tak by sme sa mohli dostať do stavu stagnácie a útlmu, a to nemôže byť v súlade ani so štátnopolitickými, ani s národnopolitickými záujmami Slovenskej republiky. V tomto zmysle sa ukazuje potreba aktualizácie a dopracovania ďalšieho smerovania tejto koncepcie tak, aby formulovala ciele štátnej politiky a citlivo na ne reagovala stanovením reálnych termínov ich plnenia. Preto bude potrebné s maximálnym dôrazom uplatňovať kritériá odbornosti a dlhodobé záujmy Slovenskej republiky.

Akú úlohu má v tomto procese Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí pod Vaším novým vedením?

Okrem dopracovania koncepcie by sa zvýšenie efektivity malo dosiahnuť aj reorganizáciou a následnou prepotrebnou stabilizáciou úradu. Cieľom by malo byť zníženie počtu manažmentu a tým aj nákladov, zvýšenie kvalifikácie a odbornosti personálu s dôrazom na iniciatívnosť, samostatnosť a efektivitu. Cieľom bude tiež pritiahnutie kapacít aj zo slovenského zahraničia na spoluprácu s úradom a elektronizácia procesov na úrade, čoho dôsledkom by malo byť zníženie administratívnej záťaže. Novou formou aktívnej spolupráce so slovenským zahraničím sa stane zbor poradcov, významných osobností a odborníkov. Úlohou a predmetom činnosti novovytvoreného poradného orgánu bude zabezpečovanie a príprava materiálov analytického, koncepčného a operatívneho charakteru v oblasti tvorby a výkonu štátnej politiky starostlivosti Slovenskej republiky o Slovákov žijúcich v zahraničí. Tento poradný orgán má potenciál plniť v širšom kontexte poradnú funkciu aj vo vzťahu k vláde SR a parlamentu.

Očakávate, resp. pripravujete nejaké zmeny aj oblasti legislatívy?

Žiadny zákon nie je dokonalý, vždy je čo vylepšovať a aktualizovať. Sme pripravení v spolupráci so zainteresovanými stranami pripraviť novelu zákona o Slovákoch žijúcich v zahraničí a ďalších právnych predpisov týkajúcich sa danej problematiky. Novela zákona o Slovákoch žijúcich v zahraničí by sa mala dotknúť nového vymedzenia pojmu Slovák žijúci v zahraničí, komplexného prepracovania tej časti, ktorá sa dotýka poskytovania dotácií, treba spresniť ustanovenia o vymenovaní a odvolávaní predsedu úradu, niektoré ustanovenia s ohľadom na aplikáciu pri predkladaní výročných správ a na vydávania osvedčení. Ďalšie doplnky a úpravy terajšieho zákona by mali reagovať aj na dlhodobé a oprávnené požiadavky Slovákov žijúcich v zahraničí.

predsedom Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí

Dotácie v pôsobnosti Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí sú predmetom osobitného záujmu, ale aj kritiky. Plánujete zmeny v doterajšej praxi?

Áno, a v záujme väčšej transparentnosti už pri posudzovaní žiadostí o dotácie v tomto roku úrad vypracoval chýbajúcu smernicu, nový štatút dotačnej komisie a jej nový rokovací poriadok. Na posudzovanie projektov je vypracovaná štruktúra hodnotenia a kritériá, ktoré majú zabrániť subjektívnemu posudzovaniu a klientelizmu. Nový spôsob a podmienky poskytovania dotácií v pôsobnosti úradu, ktoré nadobudnú platnosť od roku 2012, sa budú riadiť princípmi založenými najmä na tom, aby dotácie boli kapitálovou investíciou. Budeme stavať na transparentnosti a zamedzení klientelizmu a korupcii, na vytvorení rovnakej štartovacej čiary pre všetkých žiadateľov, na možnosti viacročného financovania, na vytvorení programov a podprogramov, na systéme grantových výziev a na funkčnom systéme internej kontroly dodržiavania zmlúv o poskytnutí dotácií. Akokoľvek sa prejavuje záujem v tejto oblasti, treba si uvedomiť, že finančná podpora slovenskému zahraničiu je len jedným, a nie jediným nástrojom štátnej politiky starostlivosti Slovenskej republiky o Slovákov žijúcich v zahraničí.

Claude Baláž
Foto Dušan Mikolaj

Revitalisation but not Conservation of Expatriates' Life

Milan Vetrák, the Chairman of the Office for Slovaks Living Abroad (ÚSŽZ), in an interview about the further trends in the government's policies of the Slovak Republic related to the care for the Slovaks living abroad and the priorities of the Office for the period of 2011-2015 says also the following: "Primarily it is the matter of setting up strategic and definite goals of the state policies and the manner of achieving them in domestic and international contexts. To be specific, within the meaning of the Act on Slovaks living abroad it means not only care for our expatriates, but also the state policy that should define its goals which would be reflected in the orientation of foreign policy for the relevant calendar year and a longer period after. Such goals should include revitalisation of the community life of expatriates but not its conservation, stagnation, or even assimilation in an alien environment. National policy should specify what Slovakia expected from expatriates and set up a system of grants so the grants would become capital investments but not non-refundable consumer support. Politics should react to the topical problems of expatriates (e.g., questions about the possibility to vote in the elections from abroad, radio and television broadcast transmitted abroad, current migration of the citizens of the Slovak Republic abroad, possibilities to be educated in one's mother tongue) as well as the needs of Slovakia (e.g., the return of experts to Slovakia, influx of foreign investments, global presentation of Slovakia abroad, lobbying by expatriates). Within the international context, it is necessary to take into consideration the aims of UNESCO, EU, COE, V4, CEI, and other international organisations that decide on the problems of European diaspora, and to emphasise the cooperation with the authorities of the other countries taking care for their expatriates abroad.

Košice

Štátne divadlo so spievajúcou fontánou

Košice aj celé východné Slovensko sú fascinujúcim regiónom v Európe. Počas uplynulých storočí boli pod vplyvom rôznych kráľovstiev, krajín, kultúr, čo na druhom najväčšom meste Slovenskej republiky zanechalo dodnes viditeľnú multikulturálnu pečať. Maďari, Židia, Rusíni, to je len niekoľko národností, ktoré vytvárajú nezameniteľný obraz Košíc. Nie je preto náhodou, že práve Košice, nachádzajúce sa na schengenskej hranici, získali titul Európske hlavné mesto kultúry pre rok 2013 a dostali príležitosť stať sa kultúrnym uzlom medzi Východom a Západom. Na rok 2013 sa v meste pripravuje celý rad umeleckých projektov, nové festivaly, podujatia a akcie. Množstvo medzinárodných produkcií aj rastúce tvorivé komunity potvrdzujú, že Košice majú a budú mať svoje pevné miesto na kreatívnej mape Európy.

Zora Jaurová, umelecká riaditeľka neziskovej organizácie Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013, hovorí: „Košice majú v sebe silný umelecký potenciál, čo dokázali napríklad v dvadsiatych rokoch, keď tu vzniklo európsky významné hnutie maliarskej moderny, známe pod názvom Košická avantgarda (A. Jasusch, K. Bauer, J. Jakoby a iní). Aj v súčasnosti vychádzajú z Fakulty umení košickej Technickej univerzity zaujímaví mladí umelci. Mesto má vibrujúce umelecké podhubie v oblasti súčasnej hudby aj džezu. Funguje tu množstvo nových zaujímavých kapiel a hudobných telies. Historické priestory Štátnej filharmónie či Štátneho divadla poskytujú priestor na výnimočné medzinárodné produkcie. A na rok 2013 pripravujeme aj špecifické podujatia, ktoré predstavia Košice Európe a naopak.“

Scénické ponuky

Ak v Košiciach hľadáte povznášajúce kultúrne zážitky, dilema je, kde začať. Divadlo alebo galéria, moderna alebo klasika, príjemné ticho alebo poriadna zábava. Ak si nie ste istí, čo všetko chcete zažiť, nechajte si poradiť – zostaňte v Košiciach na celý víkend a vyskúšajte niečo zo všetkého.
Klasika – opera, balet a činohra – je v programe Štátneho divadla Košice, ktoré okrem hlavnej scény ponúka jedinečné zážitky na Malej scéne. Program je plný kvalitných predstavení a úžasných komédií, akým je stále vypredané predstavenie *Všetko o mužoch* s vynikajúcim hercom Michalom Soltészom. Balet prezentuje klasické aj moderné tanečné predstavenia. Zájdite si na jedno z nich a garantujeme zážitok vyrážajúci dych. V maďarčine hrá Divadlo Thália a Márai Stúdió, prirodzene, aj diela Sándora Máraiho. Nielen pre deti odporúčame Bábkové divadlo s jedinečnou scénou Jorik, kde sa predstavenie odohráva v celej sále a zakaždým vytvorí inú atmosféru. Na nepravidelnej báze pôsobia divadlá a scény, ako sú Staromestské divadlo, Divadlo Cassia Dance alebo divadlo rómskej národnostnej menšiny Romathan. Divadlo Na peróne reprezentuje nezávislú divadelnú scénu, inovatívne spracováva nové témy a prezentuje sa aj na mnohých domácich a zahraničných projektoch.

Vizuálne umenie

Ak divadelná scéna v Košiciach očarí svojou kvalitou, vizuálne umenie je tým, čím si vás mesto získa. Základom je Východoslovenská galéria (je v dvoch budovách – na Hlavnej a Alžbetinej ulici), ktorá prezentuje to najlepšie z klasického výtvarného košického umenia v širokom žánrovom rozpätí a zároveň ponúka aj priestor novej generácii umelcov. Na Alžbetinej ulici, kde sa prezentujú diela stvárňujúce Košice a okolie, je ku galérii priestorovo a tematicky pripojené Múzeum Vojtecha Löfflera, ktoré ponúka jedinečnú zbierku diel vynikajúceho sochára. Tematickú zbierku diel jedného umelca ponúka tiež súkromná galéria vedúcej osobnosti popartu Andyho Warhola Mihal Gallery. Zaujímavým kreatívnym miestom je Rotunda, kde sa konajú najmä výstavy školy úžitkového výtvarníctva. Súčasné umenie ponúka Galéria Panoptikum, fotografii je venovaná FotoGaléria NOVA.

Aj pri výbere filmového zážitku dávajú Košice na výber. Vydajte sa buď do multikina CineMax v nákupnom centre Optima, alebo do City Cinemas v nákupnom centre Galéria, tradičný zážitok ako za starých čias prinášajú klasické kiná Úsmev a Impulz. Filmový klub hostí kino Cinefil, ktoré je súčasťou kultúrneho centra Veritas.

Od zraku k sluchu

Literárne umenie zastupujú predovšetkým Štátna vedecká knižnica a Knižnica pre mládež, ktorá organizuje besedy aj workshopy. Netradičné exkurzie a prednášky ponúka Štátny archív Košice. Vážnu hudbu prezentuje pravidelným programom Štátna filharmónia Košice. Veľké koncerty a predstavenia hostia Steel aréna (najväčšie hviezdy od Faithless, Bocelliho po Lennyho Kravitza), Infiniti aréna, športová hala Cassosport, Agentúra GeS, Jumbo centrum, historická radnica alebo klub Koloseum (alternatívne žánre). Program výstav, koncertov a iných podujatí tvoria i Knižnica pre mládež alebo Kultúrne centrum Košického samosprávneho kraja.

Nočný Dóm s priečelím vstupného traktu

– Európske hlavné mesto kultúry 2013

Dóm – detail hlavného oltáru sv. Alžbety

Titul Európske hlavné mesto kultúry udeľujú Európska komisia a Európsky parlament od roku 1985. Hlavným cieľom projektu je zdôrazniť úlohu kultúry pri transformácii európskych miest a tvorbe európskej identity. Košice sú prvým slovenským mestom v histórii, ktoré získalo tento titul, a roku 2013 sa oň budú deliť s francúzskym Marseille. Nomináciu týchto dvoch miest schválila Rada EÚ 12. mája 2009. Európska komisia projekt monitoruje a v prípade úspešnej prípravnej fázy udeľuje Cenu Meliny Mercouriovej, bývalej ministerky kultúry Grécka a iniciátorky idey Európskeho hlavného mesta kultúry.

Námestie Maratónu mieru so sochou Maratónca

Z vystúpenia úšastníkov Festivalu národnostných menšín

Kasárne/Kulturpark

Jedinečnú umeleckú kapitolu predstavuje multikultúrny projekt Kasárne/Kulturpark. Je zosobnením potenciálu kreativity a vytvára platformy pre rozvoj umelcov, aktivít a ľudí, čo sa chcú zúčastňovať novej kultúry v Košiciach. Priestor pre viaceré chýbajúce kultúrne funkcie mesta vznikol transformáciou objektu z 19. storočia, areálu bývalých kasárenských skladov. V rámci projektu Európskeho hlavného mesta kultúry 2013 sa stal kľúčovou investíciou projektu.
Kasárne sú domovom Kulturparku – kultúrneho centra. Každý mesiac je pripravený lákavý multižánrový program, ktorý tvoria koncerty, workshopy, prednášky, predstavenia, premietania a výstavy. Na jeho tvorbe sa podieľajú viaceré občianske iniciatívy, formálne skupiny či firmy. Kulturpark v súlade s trendmi kreatívnej ekonomiky 21. storočia hostí medzinárodné podujatia v oblasti súčasného umenia. Ich poslaním je podpora lokálnych začínajúcich umelcov, rozvoj ich umeleckých zručností a poskytnutie priestoru na prezentáciu ich tvorby či vytvorenie platformy kreatívnej spolupráce podnikateľského a umeleckého sektora východoslovenského regiónu.

A treba dodať, že Kulturpark predstavuje ešte len zlomok toho, čo sa z centra do roku 2013 vyformuje: moderné nezávislé kultúrne a umelecké centrum pre všetky oblasti umenia a vekové skupiny. A v duchu rozvoja kreatívnosti plánuje ísť ďalej – chce premeniť pasívneho diváka na aktívneho účastníka umeleckých programov a zriadiť Centrum kreatívnych odvetví a mestské výstavné priestory. Cieľom centra je podpora organizácií a firiem vyvíjajúcich rôznorodú kreatívnu činnosť. Zrekonštruované priestory budov bývalých kasární budú výhodne prenajímané začínajúcim a aktívnym umelcom, firmám a subjektom pôsobiacim vo sfére kultúry, umenia a kreatívneho priemyslu (médiá nevynímajúc) a zároveň budú slúžiť na prezentáciu prác a vzdelávanie v oblasti kultúrneho manažmentu.

Centrum kreatívneho priemyslu

Z Košíc sa stáva mesto kultúry, ktoré má ambíciu stať sa centrom kreatívneho priemyslu, ako nosnej myšlienky projektu *Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013*, aj prostredníctvom vybudovania Centra kreatívnej ekonomiky. V ňom nájdu svoje zázemie fungujúce, ale aj začínajúce malé a stredné podniky, jednotlivci, ktorí založili svoje podnikanie práve na kreatívnosti. Cieľom je, aby sa kreativita stala energiou úspechu východoslovenského regiónu, ktorý neponúkne svetu „len“ tovary a služby, ale najmä zážitky, na ktoré sa nezabúda, zážitky, ktoré vás „vyrušia“ na ulici či v parku.
Tento projekt sa orientuje na vznik novej mestskej inštitúcie s osobitým programom, ktorá doplní kultúrnu infraštruktúru mesta o potrebné moderné priestory. Bude sa deliť na galériu a múzeum a ich cieľom bude dokumentovať transformáciu spoločnosti smerom k demokracii a k slobode človeka a jeho umeleckých prejavov. Medzinárodná spolupráca spolu s dobudovaním kultúrnej infraštruktúry mení tvár kedysi čisto industriálneho mesta.

Jana Krajkovičová
Foto Ladislav Deneš

Košice – European Capital of Culture 2013

The city of Košice, lying on the external border of the Schengen Area, won the title of European Capital of Culture for 2013 and got the opportunity to become a cultural knot between the East and the West. Many artistic projects, new festivals, events, and performances are under preparations in the city for the year 2013. A number of international happenings as well as ever-growing creative communities prove that Košice have and will have its firm place on the creative map of Europe. Zora Jaurová, the art director of the non-profit organisation Košice - European Capital of Culture 2013, says: “Košice has a huge artistic potential in it. The city has a vibrant artistic background in the area of contemporary music and jazz. There are plenty of new interesting bands and musical ensembles performing there. The historical premises of the State Philharmonic or the State Theatre are used as venues for special international events. And for 2013, we also prepare specific events that are to present Košice to Europe and vice versa.”
A unique artistic chapter is represented by the multicultural project “Kasárne/Kulturpark” (Barracks/Park of Culture). It is the embodiment of creative potential and it offers the platforms for the development of artists, activities, and all of those who want to participate in creating the new culture in Košice. The space for various missing functions of culture was created by the transformation of a building from the 19th century-the compound of the former military depots. Within the framework of European Capital of Culture 2013it became the key project investment.

Deväťstoročná *Zoborská listina*

Zoborská listina bola vydaná pred 1. septembrom roku 1111 a je najstaršou zachovanou listinou, ktorá bola na Slovensku napísaná a obsahuje slovenské reálie. Jej originál je v dobrom stave aj po 900 rokoch, napriek požiarom, vojnám, drancovaniam. Listina je zaradená medzi národné kultúrne archívne pamiatky pod číslom 2, hneď za Nitrianskym evanjeliárom.

Jubileum tohto skvostu si na Slovensku pripomíname niekoľkými spôsobmi. Ako sme písali v minulom čísle, vydané boli strieborné zberateľské euromince v nominálnej hodnote 10 eur. Škoda, že výnimočnú udalosť nedokázali príslušné inštitúcie spropagovať do celého sveta formou poštovej známky. Na podnet aktívnych nitrianskych filatelistov, združených v KF 52-51 pri Dome Matice slovenskej v Nitre, Slovenská pošta vydá poštový lístok. Ďalšie podujatia v Nitre pripravuje mesto v spolupráci s biskupským úradom a diecéznym múzeom počas tohtoročných cyrilo-metodských slávností.

Brána – Zoborské listiny sochárky Zuzany Marciňovej-Hetminskej

Záznamy na pergamene

Zoborské písomnosti z roku 1111 a 1113 sa týkajú benediktínskeho kláštora na Zobore. Po stáročia ich uchovávalo nitrianske biskupstvo a dnes si ich môžeme pozrieť na hrade v diecéznom múzeu. Uvádzajú sa v nich mená konkrétnych osôb, ich povolanie či vek, názvy obcí a územia západného a stredného Slovenska od Komárna až po Kláštor pod Znievom. Tieto skvosty majú európsky význam a rozmer – sú historickým, zemepisným, topografickým, sociologickým i jazykovedným dokumentom o živote obyvateľov stredovekého Slovenska. Obe listiny sú právnymi dokumentmi z čias uhorského kráľa Kolomana (1095 – 1116). Týkajú sa zoborského Opátstva sv. Hippolyta. Písané sú v latinskom jazyku, ale nájdeme v nich aj slovenské mená a názvy. Spoločné majú aj to, že sú napísané na pergamenových listoch kaligrafickým písmom, tzv. diplomatickou minuskulou.

Prvý dokument predstavuje žltkastý pergamenový list široký 560 mm. Na výšku 320 mm si pisár vopred vyznačil 27 riadkov, ale dokument obsahujúci celkom 500 slov napokon vtesnal do 22 riadkov textu. Listina existuje aj v odpisoch. Na žiadosť nitrianskeho biskupa a správcu zoborského opátstva odpis tejto listiny vyhotovili 14. februára 1414 na hodnovernom mieste v kláštore vo Svätom Beňadiku nad Hronom (dnešný Hronský Beňadik). „Mladšia“ Zoborská listina, vydaná roku 1113, má viac ako dvojnásobný rozsah a skriptor ju písal na list po jeho výške. Pergamen zhnedol, stmavol a na viacerých miestach je poškodený – zrejme následkom požiaru. Texty listín kráľa Kolomana Gaufredovi, opátovi Kláštora sv. Hippolyta na Zobore, si možno v tichu knižnice preštudovať v 1. diele *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* od významného súčasného historika Richarda Marsinu.

Spor o mýto

O čom sa píše v listinách? Vieme, kto a kde ich napísal a aké boli pohnútky na ich vznik? Listiny sú prvým zachovaným rozsudkom na území bývalého Uhorska. Vznikli ako výsledok opakovaného úsilia zoborského opáta Gaufreda pri dokumentovaní majetkov kláštora po ničivom vpáde moravského vojvodu Otta II. na územie (dnešného) Slovenska vo februári 1109, keď bolo veľmi spustošené aj okolie Nitry. Ďalším vážnym dôvodom bol spor zoborských mníchov s vyberačmi kráľovských príjmov. Tí neuznávali právo Benediktínskeho opátstva sv. Hippolyta z vrchu Zobora na tretinu výnosov z mýta, ktoré kláštoru daroval kráľ Štefan I. Na čele neprajníkov, usilujúcich sa odcudziť opátstvu toto mýto, boli stotník nitrianskeho hradu Porko, jeho druh Etej a dvaja ďalší komplici.

Opát zoborského benediktínskeho kláštora Gaufred sa nepoddal a rázne hájil práva opátstva, až sa spor dostal pred súd ostrihomského arcibiskupa. Žalobcovia ani dvanásť popredných občanov Nitry nepresvedčili kráľa Kolomana a jeho služobníctvo. Ostrihomský arcibiskup Vavrinec preto určil za svojho pristalda (splnomocnenca) váženého obyvateľa Nitry Batonu, aby vyšetril a rozsúdil spor priamo na mieste. Opakované konanie prebiehalo v Kostole sv. Emeráma, Ondreja a Benedikta (t. j. nitrianskej hradnej katedrále). Vypočutých bolo 23 obyvateľov Nitry. Prvú skupinu tvorili 12 najstarší občania, ktorí žili v období medzi vládou Štefana I. a časom vyšetrovania. Ďalší 11 svedkovia boli občian-

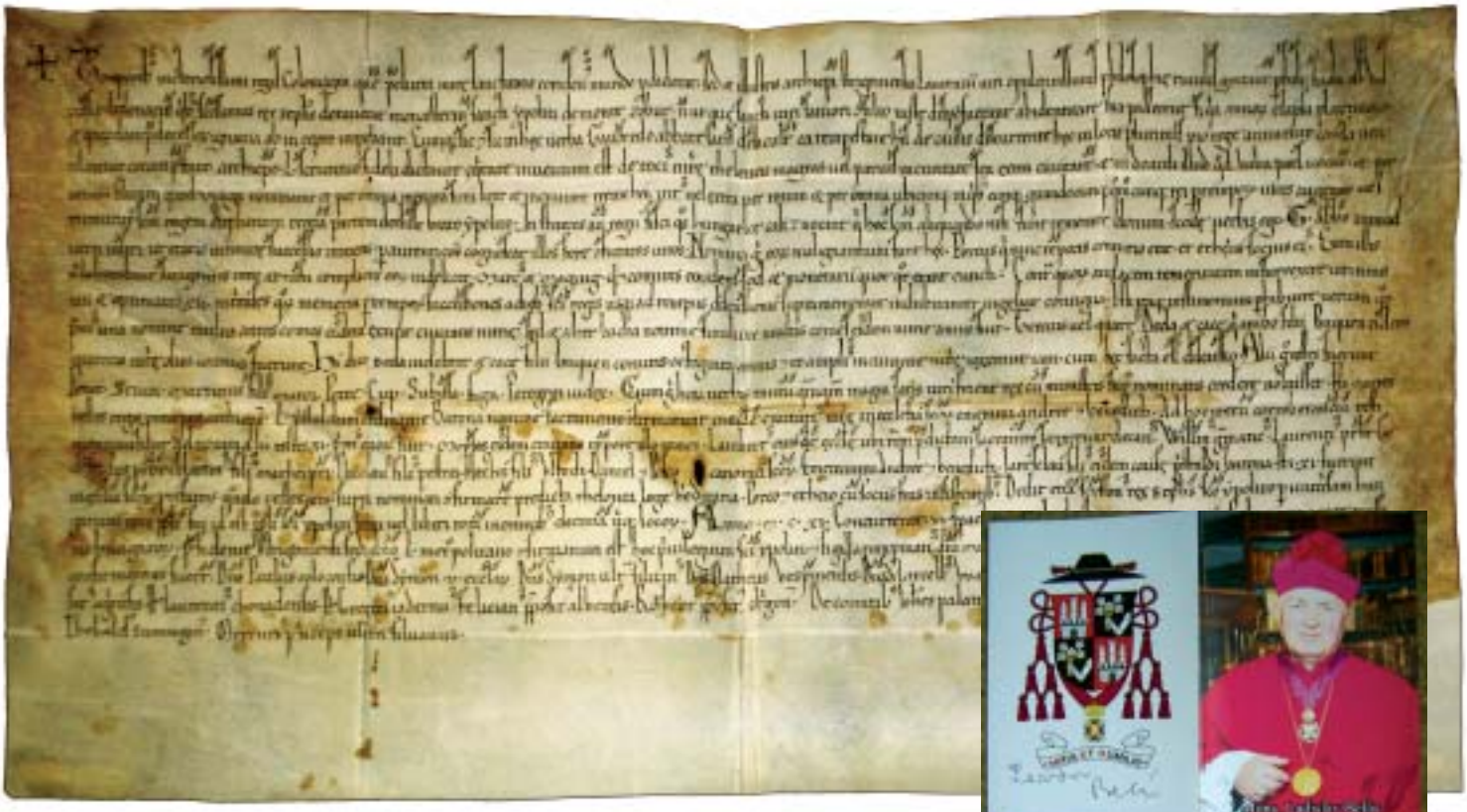

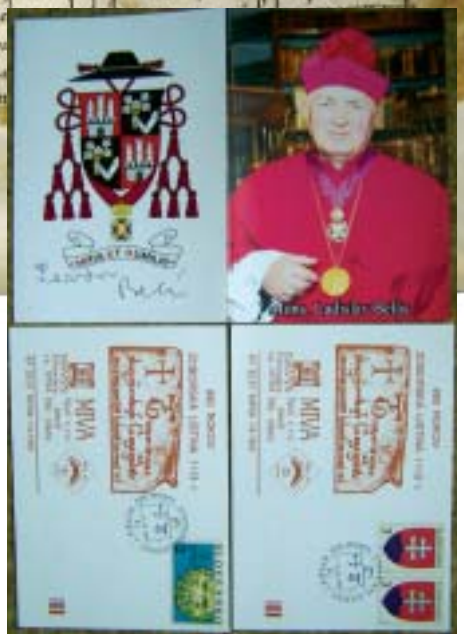

skymi i cirkevnými činiteľmi, ktorí mohli hodnoverne potvrdiť zaužívané právo zoborského kláštora. Dôležitými svedkami boli piati predošlí kráľovskí župani, ktorí si ešte pamätali časy Štefana I. V zozname svedkov sú zapísaní aj Deda a Kača, synovia župana Baču, ktorý žil v meste viac ako 80 rokov. Svedčili Bukven aj vtedajší kráľovský župan Nitry Mojžiš, taktiež richtár a trhový sudca Peregrin (najstarší známy richtár v Nitre i na Slovensku). Ďalšími svedkami boli duchovní hodnostári. Hneď za menom najvyššieho funkcionára, dekana Nitrianskej kapituly Lamberta, je zapísaný Wilermus gramaticus (predstavený cirkevnej školy), čo svedčí o význame jeho postavenia. Až po ňom sú v listine zapísaní správcovia nitrianskych kostolov a piati kanonici Nitrianskej kapituly – Martin, Mikuláš, Hektor, Daniel, Jaroslav.

Väčšina mien uvedených v prvej listine má slovenský pôvod – Bača, Bukven, Daniel, Deda, Figa, Kača, Kup, Petra, Posko, Una, čo dokumentuje, že v meste Nitre žilo v 12. storočí, dávno po rozpade Svätoplukovej ríše, prevažne slovenské etnikum. Odborníci, ktorí študovali obe listiny, uvádzajú, že mená osôb a obcí v nich majú najčastejšie slovenský pôvod, nasledujú nemecké (40) a latinizované. To svedčí o postupnom začleňovaní neslovanských etník do nitrianskeho a v širšom zmysle slovanského prostredia.

Slovenská Nitra v stredovekom Uhorsku

Listina z roku 1111 je zároveň dokladom, že Nitra bola v tom čase významným mestom a sídlom komitátu s prítomnosťou kráľovských úradníkov, vyberačov cla a mýta. Z listiny možno usúdiť, že vedúcu úlohu Nitry prevzal Ostrihom (Strigonium), aj to, že organizáciu cirkevného života v naddunajskom regióne v 11. storočí plnil zoborský kláštor a Nitrianska kapitula.

V Zoborskej listine z roku 1113 je zapísaných viac ako 70 slovenských obcí, pre ktoré je to prvý dokument o ich existencii. Máme tak pamiatku na pomenovanie aj lokalizáciu viacerých, ktoré už zanikli. V listinách sú podrobne, topograficky popísané široké územia západného a stredného Slovenska. Z jazykovedného hľadiska je vzácne to, že v súvislom latinskom texte sú použité cudzincom zapísané slovenské výrazy – mená, názvy, pomenovania usadlostí, prírodných útvarov či riek. Napríklad Zubur – Zobor, Mussenic – Mučeník (Močenok), Scalad – Čeľadice, Colin – Kolíňany, Lapas – Lapáš, Ker (od slova krík) – Veľký Kýr (bývalé Milanovce), Scitar – Štitáre (vyrábali štíty pre nitrianske hradné panstvo), Mechina – Mechenice, atď.

Tri otázky Ladislavovi Belásovi

Keďže zápis v listine je latinský, slovenské názvy sú často skomolené. A mohol sa k tomu pridružiť aj vplyv materskej reči zapisovateľa? Na to sme sa spýtali Mons. ThDr. Ladislava Belása, kanonika Nitrianskej sídelnej kapituly, titulárneho zoborského opáta Opátstva sv. Hippolyta na Zobore. Už viac ako dve desaťročia vedie diecéznu knižnicu, v ktorej boli uchovávané aj Zoborské listiny.

„Skôr než sa budeme venovať listinám a ich obsahu, pokladám za správne vyzdvihnúť, že pred sebou máme najstarší doklad o existencii prvého a podľa mena aj známeho učiteľa – Wilerma – a zároveň aj prvú informáciu o riadnej, činnej škole na Slovensku. V kultúrnych dejinách Slovenska i okolitého regiónu je to významná správa. Historici, ktorí podrobne skúmali listiny, usudzujú, že ich písali skriptori Nitrianskej kapituly alebo zoborského kláštora. Paleografický rozbor nasvedčuje, že pisatelia boli pôvodom z francúzsko-nemeckej jazykovej oblasti. V dôsledku toho sa vplyv pravopisu oboch jazykov odzrkadlil v častom komolení slovenských názvov mien, obcí, vrchov, riek a prírodných útvarov. Aj vo formálnej stránke badať vplyv francúzskych kancelárskych zvyklostí: v spôsobe zápisu i štylizácie listín," odkrýva súvislosti Ladislav Belás.

A na otázku, prečo sú listiny dve a prečo je medzi nimi dvojročný odstup, zoborský opát uvádza: „V prvej listine kráľ Koloman potvrdil staré práva zoborského kláštora benediktínov zistené priamo v Nitre pri vypočutiach svedkov v Katedrále sv. Emeráma. Ďalšie skutočnosti, týkajúce sa majetkov kláštora v Nitre a okolí, ale aj rozptýlených v ďalších viac ako sedemdesiatich dedinách západného a stredného Slovenska, musela stanovená komisia fyzicky overiť a zapísať priamo v teréne. Kým všetky usadlosti obišli, trvalo to dva roky. Preto ten časový posun."

MILAN ŠAJGALÍK

FOTO AUTOR, B. SCHREIBER, M. NOVOTNÁ

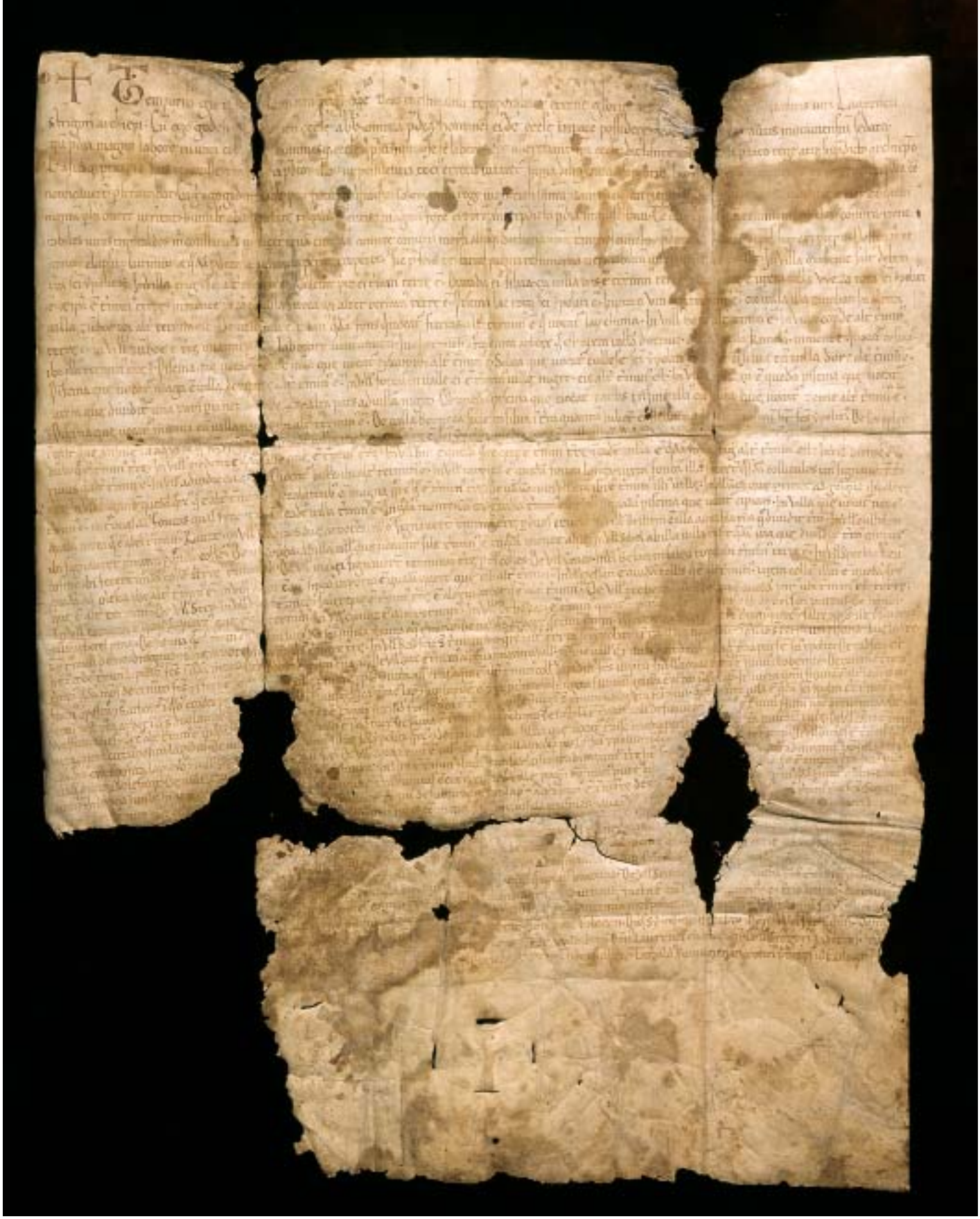

Nine-Hundred-Year-Old Zobor Document

Zobor Document was issued before 1 September 1111 and so it is the oldest preserved document written in Slovakia and it also contains the depiction of the then life and customs in the territory of Slovakia. Its original copy is in good condition even after 900 years, the document has been included in the list of the archived national cultural monuments and registered under the number 2, just after "The Nitra Evangelistary". The other, "later", of the Zobor documents was issued in 1113. Both of them refer to the Benedictine monastery on Zobor. They give names of specific persons, their jobs and ages, the names of more than 70 villages in the territory of Western and Central Slovakia from Komárno by the Danube up to Kláštor pod Znievom in the Turiec Region. These gems of Slovakia are of European importance and dimensions—are historical, geographical, topographical, sociological, and linguistic documents about life of the mediaeval Slovakia's population. The both documents are deeds from the times of the Hungarian King Koloman (1095-1116). They deal with St. Hippolytus Abbey of Zobor. They are written in Latin language, but we can find also Slovak names and designations in them. Their common feature is that both of them are written in calligraphy-the script named diplomatic miniscule-in parchment sheets. They were kept by the Bishopric of Nitra for centuries, and now they can be seen in the Diocesan Museum in Nitra.

Riječanky zo Slovenska

Perón na vlakovej stanici. O kandeláber sa opiera muž v sivom fraku s cylindrom na hlave. Nino čaká Mirku! – počuť odkiaľsi zozadu. Mirka prichádza s kufrom v ruke a nasleduje scéna ako z filmu. Nino s úklonom skladá z hlavy cylinder a pozerá na ženu v dlhých zafírovozelených šatách a klobúčiku. Zvítanie... Pár zo začiatku prvej polovice 20. storočia, zapózujú pred fotoaparátom. Ale nie je to póza. Fotograf zachytil okamih minulosti, ktorý ožil, lebo sú putá, ktoré sa nedajú vyretušovať. Úsmev. A Mirka odloží kufor medzi ostatné exponáty múzea a s Ninom sa poberú do šatní, kde sa prezlečú do šiat 21. storočia, v ktorých bude príbeh pokračovať. Začal sa tiež cestou. Príchodom Mirky do veľkého mesta na brehu Jadranu.

Rodinný prístav

Do prístavu v Rijeke prichádzalo a loďou do sveta odchádzalo mnoho Slovákov. Pár ich v ňom síce zostalo, ale mnohí šli hľadať väčší kus chleba do Ameriky a prístavné mesto bolo len krátkou zastávkou. V druhej polovici minulého storočia však do Rijeky prišlo niekoľko slovenských prisťahovalcov. Neprišli za prácou. Mali sukne, žiariace oči plné očakávania, nevyslovené, dobre ukryté obavy z neznáma, odhodlanie a najmä lásku, ktorá hory prenáša. Mladé, pekné, každá z iného kúta Slovenska. Miroslava Gržinić z Považskej Bystrice, Anna Grabar z Brezna, Margita Rekić-Grolmusová z Koša pri Prievidzi, Anna Landeka z Kysúc, Anna Đurović z Piešťan, Eva Dobrotová z Východnej, Viera Fućak z Oravy. Mária Bičanić, pôvodom z Kovačice, slovenského mestečka vo Vojvodine, sa vydala k moru do Crikvenice. Z Vojvodiny prišla za mužom aj Marka Bahnik zo Šídu, zo Starej Pazovy Marka Ćipak. Ale komunita, ktorú spája slovenčina, má aj mužov, ktorí majú slovenský pôvod, hoci sem prišli zo Srbska. Hľadali prácu a usadili sa tu. Miloslav Streharski a Daniel Turčan. Daniel z Erdevíka sa stal videokronikárom skupiny Sloveniek a Slovákov, ktorí sa tu našli.

Matičné väzby

Príbeh každého z nich je iný, ale od jedného momentu ich spája to, čo majú spoločné. Putá so Slovenskom. Odkedy spoločne založili v Rijeke pobočku Matice slovenskej (MS) v Chorvátsku, stali sa súčasťou jednej veľkej rodiny. Bolo to pred 16 rokmi. Deti, ktoré sa vtedy popletali popod nohy, sú už veľké a tiež sa aktívne zúčastňujú podujatí. MS Rijeka založili 3. decembra 1994 na návrh Evy Dobrotovej a Andreja Hriešika. Prvou predsedníčkou do roku 1999 bola Marta Uremovićová. Matica má 65 členov, v Rijeke sa k slovenskej národnosti hlási 120 obyvateľov kraja.

■ Jednou z rodín, ktoré sa aktívne podieľajú na aktivitách MS od jej založenia, je rodina Gržinićovcov. Mirka je predsedníčkou pobočky už tretie volebné obdobie. Okrem organizačných schopností vie tancovať, píše projekty, články, varí. Je autorkou kuchárskej knihy *Recepty našich babiek*. Jej manžel Nino je pri všetkých podujatiach od vzniku MS v Rijeke. Fotí, spoluorganizuje, podporuje svoju manželku. Syn Mário moderuje, tlmočí, zúčastňuje sa seminárov a školení, hoci po ukončení štúdia politológie v Bratislave pracuje na Slovensku.

■ Súčasťou komunity sú ďalšie manželské páry a celé rodiny, ktoré, hoci nemajú priamy slovenský pôvod, sympatizujú so Slovákmi a aktívne sa zúčastňujú podujatí. Možno by sme v ich rodostrome našli slovenských predkov, možno je to slovanské cítenie a kreativita, ktoré v tejto otvorenej skupine našli svoje uplatnenie. Ak spomenieme niektoré z rodín: Polić, Čipak, Trbović, Grabar, Dobrota, Bahník, Streharski, nedá sa nespomenúť jednotlivcov, ako sú Mladenić, Tomašić, Mandekić, Lukin, Provči, Bićanić, Šikić. V súčasnosti sa k speváckej a tanečnej zložke pridružila aj tamburášska kapela Zametski koren, ktorá publikum aj roztancuje a pohne spievať obľúbené slovenské piesne.

■ Poetická slovenská duša, spevavé stvorenie Margita Rekić-Grolmusová z Koša je podpredsedníčkou MS. Vedúcou folklórnej skupiny Slovenka je od jej založenia. Keby takých „košov“, odkiaľ pochádzajú Slovenky, bolo viac! Aktívne sa podieľa na všetkých podujatiach. Píše básne, maľuje, a keď ju počujete spievať, máte chuť spievať s ňou. Aj keď nemáte hlas. V speváckej zložke sú aktívne aj sestry Margita a Melita Bahnikové, vedúce speváckej zložky. Každá Slovenka, každý člen MS má svoje miesto, kde je sám sebou aj súčasťou celku. Príde sa spýtať, čo má urobiť, ako pomôcť. Ak vám členka komunity – pôvodom Chorvátka – kúpi ako suvenír slovenskú zástavu a donesie ju do pobočky so slovami: Aby sme v Matici mali, na pár sekúnd sa vám zastaví dych. Všetci chcú byť užitoční.

Medzi Slovenskom a Chorvátskom

Slovenky, ktoré majú pohostinnosť a šikovnosť v domácnosti vrodenú či danú výchovou, sa od rána zvŕtajú v kuchyni, aby sa postarali o maškrty pre hostí. Podvečer sú už krásne ustrojené a tancujú, spievajú, moderujú. A ráno znova, akoby boli napojené na neustály zdroj energie, varia, obsluhujú hostí, predávajú pod šiatrom na námestí slovenské špeciality. To je pohľad do zákulisia Dní slovenskej kultúry, ktoré organizujú pri príležitosti slovenského štátneho sviatku Dňa Ústavy SR. V septembri sa bude konať už dvanásty ročník tejto propagácie Slovenska a slovenskej kultúry v Chorvátsku.

■ Na námestí neďaleko prístavu Gate Karolina sa tancuje, spieva, predávajú sa suveníry a ponúkajú jedlá tradičnej slovenskej kuchyne. Večer podujatia pokračujú vernisážami, divadelným predstavením v slovenskom jazyku aj vystúpením domácich a hosťujúcich súborov zo Slovenska aj z Vojvodiny. Zvláštnou tradíciou sa stala spomienka na všetkých Slovákov, ktorých noha sa pred nalodením do sveta posledný-krát dotkla v rijeckom prístave pevniny. Ostatný raz sa pozreli na európsky kontinent a s modlit-

bou na perách a slzou pod viečkom sa lúčili. Veď človek nikdy nevie, kam ho osud zaveje a či sa raz vráti domov. Veniec, ktorý pláva v slaných vodách prístavu, pripomína všetkých, čo mali odvahu zmeniť svoj život a vydať sa do neznáma.

■ Matica slovenská v Rijeke, hoci počtom najmenšia a od Zväzu Slovákov v Chorvátsku sídliaceho v Našiciach najvzdialenejšia, je právom pyšná na svoju činnosť. Organizovala a bola hostiteľom veľkých zväzových podujatí, napríklad roku 2003 siedmeho ročníka Detskej prehliadky slovenského folklóru, roku 2005 festivalu slovenských piesní Keď sa ruža rozvíjala. Spolu s MS z Markovca predstavili roku 2006 Slovákov z Chorvátska na etnogastronomickom podujatí v Bratislave.

■ Mirka Gržinić rozšírila činnosť rijeckej MS o aktivity, ktorými sa najmenšia pobočka stala známou. Spevácka a folklórna skupina Slovenka oficiálne zastupuje komunitu na prehliadkach Zväzu Slovákov v Chorvátsku, na etnoprehliadkach mesta Rijeky a za ostatné tri roky i na festivaloch na Slovensku. Predsedníčka organizovala prípravu recitátorov, kľúčové sú pravidelné kurzy slovenského jazyka pre dospelých i pre deti.

■ MS v Rijeke usporadúva aj prezentácie slovenských kníh za prítomnosti autorov, napríklad *Chorváti a Srbi v strednej Európe* od Kvetoslavy Kučerovej, *Pamiatka rodisku* od Andreja Hriešika. V decembri 2010, počas slávnostného stretnutia pri príležitosti 16. výročia založenia tejto pobočky MS, sa uskutočnila prezentácia knihy Ladislava Fapša a Mariána Mrvu *Drotárova cesta* o Františkovi Huserikovi z Veľkého Rovného, ktorý svoje pracovné potulky po Európe skončil v Rijeke.

■ Aktivít je viac než dosť. A hoci sa Chorvátsko pre nich stalo druhým domovom, Slovensko zostáva domovinou. Radi sa k nám vracajú, a nielen na návštevu príbuzných. Pravidelne sa zúčastňujú medzinárodnej súťaže vo varení halušiek v Krompachoch. Tanečná a spevácka zložka sa s dobovým mestským tancom „šimi“ prezentovala na podujatiach v Považskej Bystrici či v Bratislave.

Rijeka Women from Slovakia

A number of Slovaks used to come to the port of Rijeka and leave it by ships to go to the world. A few of them stayed there, but many went to earn bigger pieces of their daily bread to America with the port city as a short stop. However, in the second half of the last century several Slovak immigrants arrived in Rijeka, among others e.g. Miroslava Gržinić from Považská Bystrica, Anna Grabar from Brezno, Margita Rekić-Grolmusová from Koš pri Prievidzi, Anna Landeka from Kysuce Region, Anna @urović from Piešťany, Eva Dobrotová from Východná, and Viera Fućak from Orava. Mária Bičanić coming from Kovačice, Slovak town in Vojvodina, moved to live in Crikvenica by the sea when she got married. Also Marka Bahnik from Šid, Vojvodina, Serbia, and Marka Ćipak from Stara Pazova, Vojvodina, Serbia, followed their husbands to Rijeka. But the community united by Slovak language includes men of Slovak origin as well, even though they came from Serbia. They were looking for a job and settled down over there, e.g. Miloslav Streharski and Daniel Turčan. Daniel from Erdevik became a video chronicler of Slovak men and women who found themselves there. Story of each of them is specific but at one moment all of the stories are bound by what they have in common. The ties with Slovakia. When they together established a branch office of Matica Slovenská (MS) in Croatia they became a part of a large family. It was 16 years ago. The children that once used to get under their parent's feet grew up and also take an active part in the events held by the local Matica. MS Rijeka was founded on 3 December 1994 on the proposal of Eva Dobrotová and Andrej Hriešik. Marta Uremovićová was the first chairwoman before 1999. The Matica has 65 members; 120 inhabitants of Rijeka claim to be of Slovak nationality.

ERIKA FAJNOROVÁ
FOTO AUTORKA

Reč voňajúca domovom

Pešia zóna v Rijeke. Korzo 35. Tu sa stretávajú na kurzoch MS Chorváti a predstavitelia iných menšín. Predseda rusínskej a ukrajinskej komunity Vladimír Provči, maliar, vedie krúžok neprofesionálnych výtvarníkov a spoločne organizujú výstavy aj plenéry. Prvé poschodie starodávneho prímorského domu a v jeho priestoroch slovenská reč. Symboly Slovenska, ľudia, ktorí majú dva domovy. Prvý na Slovensku a druhý v zemi, ktorá ich prijala za svojich. Prichádzajú sem pravidelne na podujatia. Nie všetci Slováci v kraji. Ale všetci vedia, kde môžu prísť na kus reči, ktorej chuť vonia domovom.

■ Ako sa skontaktovali, ako zistili, že sú v jednom meste, ako si pomáhajú... To sú ďalšie kapitoly príbehu, ktorý sa začal odchodom z domu, vydaním sa na cestu až k moru a pokračuje spoločnou prácou krajanov ďaleko od domova. Lebo určite platí výrok: Je jedno, kde ste, dôležité je, s kým tam ste!

Čo ich čaká roku 2011 okrem tradičných septembrových Dní slovenskej kultúry? V máji cestovali do Paríža, kde na majálese zatancovali a zaspievali v sprievode tamburášov a predstavili sa svojou kuchyňou. V júni, na prehliadke slovenského folklóru v Našiciach, vystúpia s novým programom *V tom Žaškove na priedomí*.

■ Vlani v novembri v sprievode tamburášskej skupiny Zametski koren roztancovali a rozospievali v bratislavskom Múzeu dopravy návštevníkov vernisáže *Zďaleka domov – mozaika príbehov*. Múzeum vďaka nim zrazu ožilo. Všetci sa ocitli v inej dobe, v inom, dávno minulom svete. Ale najmä počuli, videli a dotkli sa Slovákov, ktorí, hoci ďaleko od Slovenska, žijú jeho kultúrou. Večer, už bez dobových kostýmov, vyšli na prechádzku mestom, pozreli si hrad, sochu Svätopluka a Staré mesto. Na druhý deň, pri prehliadke Prezidentského paláca, v tichu kaplnky, zaspievali to, čo ich spája v kruhu Rijeky, Chorvátska i v širokom kruhu Slovákov vo svete: *O tebe spievam, slovenská zem, o tebe spievam, jak ťa milujem. Slovensko moje pod Tatrami, o tebe spievam, domov môj drahý...*

Krajina

Za oknami vlaku sa mihá obzor, kde sa slnko ponorí do zeme. Pomaly, plynulo sa stráca a po žiarivom kruhu, polkruhu zostane len rovná čiara horizontu.

Vždy, keď si sadám do vlaku a cestujem na juh, vynárajú sa mi spomienky na detstvo. Na cesty do južného Maďarska, kde sme každý rok priniesli kúsok slovenského domova. Ako dieťa som ešte nechápala, prečo starej mamine sestry žijú v Maďarsku, hoci sa narodili na Slovensku. Poznala som len príbeh. Rozprávku o tom, čo všetko sa môže stať...

Ťažko sa žilo pred druhou svetovou vojnou trom sestrám-sirotám. Najmladšia Katica mala dva roky, keď jej otca zabilo vo fabrike. Roztrhal ho stroj. Dve staršie dcéry museli mame pomáhať. Tá najstaršia, Mariška, sa skoro vydala. Mala tri deti a šikovného muža – podnikateľa. Stredná v šestnástich rokoch ovdovela. Ako poštárku ju prekladali do rôznych kútov Slovenska, lebo ovládala aj nemčinu, aj maďarčinu. Zo severu sa dostala na južné Slovensko, do Velikej. Tam sa zoznámila so svojím druhým mužom, maďarským žandárom v pohraničnej oblasti. Zamiloval sa do Anušky. Bolo to vážne, lebo sa naučil po slovensky až dve vety. Z nich jedna bola veľmi dôležitá: „Zjem ťa na paprikáš, anďeľíčok!“ Veľmi rád jedol, a teta bola nielen múdra a krásna, ale aj chýrečná kuchárka.

Po skončení druhej svetovej vojny dostala úradný list. Mohla si vybrať z dvoch možností. Buď sa rozvedie s manželom maďarskej národnosti, alebo sa musí vysťahovať zo Slovenska za ním s najnutnejšími vecami. Povolená váha batožiny bola päť kilogramov. Rozhodla sa zostať s manželom. Kde budú žiť? Kdekoľvek, len nech je tam hora. Aby jej pripomínala Slovensko. Aby v nej zbierala hríby, ako kedysi doma...

Dostali domček na samote pri Kecskeméte. Za domom bola šírošíra stará hora. Teta pracovala na pošte. Vďaka praktickosti všetko hravo zvládla. Aj zmenu meny, keď sa zo dňa na deň peniaze premenili na bezcenné papieriky. Spomínala na nezodpovedného poštára, ktorého veľakrát musela hľadať po okolí. Raz ho našla spať v jarku opitého vedľa bicykla a poštárskej kapsy, v ktorej niesol nielen listy, ale aj peniaze... Roky utekali. Do neďalekej hory nebolo kedy ísť. A po politických zmenách v krajine si práve na jej kraji postavili svoje strážne búdky spojenecké vojská. Anuškina vysnívaná hora sa im zdala vhodnou na vojenské manévre. Možno im tiež pripomínala domov.

Jediným spojivom so Slovenskom sme boli my – rodina zo Slovenska. A ešte ktosi rozumel po slovensky aj nemecky. Kocúr Frici. Cez prázdniny som počúvala o Slovensku, o jej manželovi, ktorý pochádzal z Čiech, ktorý ju mal tak rád, že jej zaväzoval šnúrky na topánkach... Zomrel na suchoty. Boli spolu len pol roka... Každé ráno polievala záhradu a v piesčitej úrodnej pôde robila v rukavičkách, aby si nezničila ruky. Potom sme varili, prestierali na stôl krásny porcelán, ktorý si zo Slovenska predsa len prepašovala do nového domova. Vďaka dobrým ľuďom. Po popoludňajšom spánku sme vyšívali. Medzi farebné nitky sa vplietala nostalgia za domovom: „Ja sa už na Slo-

vensko nevrátim, ale tam ma pochovajte...“
Jej popol doniesli na Slovensko a rok nato zomrel aj jej manžel. Nemali deti, boli zvyknutí na seba, a tak sám nevedel ďalej existovať. V dedičskom konaní ich rozprávkový malý domček zdedil môj otec. Práve som bola na materskej dovolenke, keď sa ma spýtal: „Nechceli by ste ísť bývať do Maďarska?“ Pozrela som sa na neho, či to myslí vážne: „A čo by som tam robila? Učila slovenčinu?!“ Vedela som po maďarsky len toľko, aby ma nepredali, aby som si vypýtala jesť, piť. Kuchynskú reč. Veď za tetou Anuškou, jej sestrou Mariškou a jej dcérami, ktoré sa po vojne tiež museli vysťahovať za hlavou rodiny do Budapešti, som chodievala ako posol z domova. Rozprávali sme sa vždy v ich aj mojej rodnej reči. Nenaučila sa cudziu reč...
Od otázky môjho otca uplynulo desať rokov. Už tu nebol, keď som si spomenula na to, ako sa ma pýtal, či nepôjdeme žiť do cudziny. Pominul sa náhle a nečakane, potom odišla aj jeho mama, najmladšia zo sestier. Jeho sesternica Eva, ktorá ešte žila v Budapešti, vážne ochorela. V ten rok k nám neprišla. Predtým chodievala na Slovensko niekoľkokrát ročne. Najobľúbenejším miestom bola jej rodná dedina, odkiaľ musela odísť ako štrnásťročná. „Nikto sa ma nepýtal, či chcem ísť,“ hovorievala. „Mala som frajera, nechcelo sa mi nikam!“ Pravidelne chodievala na týždeň do Tatier, na folklórny festival do Detvy, na školenia pre pedagógov na Slovensku. Celý život žila slovenčinou. Učila pod Pilíšom deti v slovenskej materskej škôlke. Každý deň cestovala do práce a z práce viac ako hodinu...

V záhrade pri dome v Budapešti zasadila tri ihličnaté stromy. Keď si nemohla doniesť celé Tatry, rodnú zem, priniesla si aspoň niečo, čo jej ju pripomínalo. „Také stromy rastú aj na cintoríne na Slovensku,“ spomínala na svojich drahých. V ten rok, keď ochorela, začal vädnúť aj jeden zo stromov. Sedela som pri jej posteli. Rozprávala mi o najkrajších rokoch vo svojom rodisku, ktoré neboli ľahké. Bola vojna. Mala pocit viny, že z grófskej záhrady kradli jablká pre súrodencov, hoci tam ich bolo veľa a deti potrebovali ovocie... Zo zbombardovaného kaštieľa v dedine opatrovala spomienku na detstvo. Krásnu zdobenú malú vázu. „Zober si ju, budeš mať na mňa pamiatku,“ povedala. Naivne som verila, že ak si tú vázičku nevezmem, teta tu ešte dlho zostane... Vzala som si len malú knižku: Maďarčina do vrecka.
Prvého septembra 2001 sme pricestovali do Budapešti na pohreb. Presne rok nato som stála medzi pedagógmi Slovenskej základnej školy v Sarvaši ako lektorka slovenského jazyka v Maďarsku. Približne 100 km od domu, kde žila Anuška, a 160 km od Budapešti, kde prežila svoj život učiteľka Eva. Počas štyroch rokov, ktoré som prežila v slovenskej komunite v zahraničí, som sa stretla aj s jej bývalými žiakmi-škôlkarmi spod Pilíša. Dnes, dávno dospelí, si naďalej „držia“ slovenčinu, zvyky a kultúru predkov. Nepustia sa koreňov.
Stretnutia s krajanmi zo zahraničia sú pre mňa vždy aj stretnutím s mojimi, ktorí tu už nie sú. S tými, ktoré svoj domov opustili len fyzicky. Slovenkami, ktoré vo svojom srdci nosili nekonečnú lásku k domovine a nevzdali sa ani lásky inej.

Er.

Erika Fajnorová lives in Bratislava. She works as a Slovak language teacher for foreigners. She works as an outside journalist and photographer for Ľudové Noviny (People's Newspaper), a weekly of the Slovaks in Hungary (www.luno.hu). She holds relaxation and creative seminars at the Centre of the League Against Cancer, she devotes herself to ethicotherapy and kinesiology. She takes pictures, draws, and writes. From 1 September 2002, she worked as a teacher of Slovak language at the Slovak Elementary School in Szarvas (Sarvaš), Hungary, for four years.

O K A M I H O P I S

Erika Fajnorová, PaedDr.

Žije v Bratislave. Pracuje ako lektorka slovenského jazyka pre cudzincov. Externe spolupracuje ako novinárka a fotografka s Ľudovými novinami, týždenníkom Slovákov v Maďarsku (www.luno.hu). Vedie relaxačné a tvorivé semináre v Centre pomoci Ligy proti rakovine, venuje sa etikoterapii a kineziológii. Fotí, kreslí, píše...

Otázka z mailu: Čomu sa venuješ do hĺbky?

Odpoveď: Všetkému, čo mi robí radosť a čo práve robím...

VÝSTAVY FOTOGRAFIÍ A PREZENTÁCIE

OKAMIHY, marec 2005, Slovenská samospráva, Sarvaš, Maďarsko

PADINA – Slováci v Srbsku, marec – apríl 2007, Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava

HARMÓNIA ZEME A ČLOVEKA, *umelecko-poetické pásmo z cyklu ROZHOVORY O ZDRAVÍ – ARTETERAPIA*; 30. apríl 2007, Primaciálny palác, Bratislava

LIEČIVÁ SILA LÁSKY, *umelecko-poetické pásmo z cyklu ROZHOVORY O ZDRAVÍ – ARTETERAPIA*; 23. máj 2007, Primaciálny palác, Bratislava

RÔZNE UHLY POHĽADU, december – január 2008, Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava

PODOBY A FORMY LÁSKY, *fotografie kvetov na Festivale lásky*; jún 2008, Bratislava

ZĎALEKA DOMOV, *výstava fotografií z Dolnej zeme*; 4. jún 2008, Múzeum dopravy, Bratislava; 25. august 2008, Mestská knižnica – Letná čitáreň U červeného raka, Bratislava

SLOVÁCI V CHORVÁTSKU, 15. október 2008, Slovenská pedagogická knižnica, Bratislava

BÁSNE PRE DUŠU – Z TVORBY MILANA RÚFUSA, *DVD s básňami majstra*; január 2010, Bratislava

MOZAIKA PRÍBEHOV – SLOVÁCI V CHORVÁTSKU, september 2010, Rijeka, Chorvátsko

SPOVEDE ŠTYROCH OČÍ, *scenár o nadlackej poézii Ondreja Štefanku a Ivana Miroslava Ambruša pre reláciu Poetissimo*; október 2010, Slovenský rozhlas

ZĎALEKA DOMOV – MOZAIKA PRÍBEHOV, *výstava fotografií z Dolnej zeme, Slováci v Chorvátsku, Maďarsku, vo Vojvodine*; november 2010, Múzeum dopravy, Bratislava

MYSTÉRIÁ DUCHA, *výstava fotografií E. Fajnorovej a malieb M. Ondrku*; pripravované na máj 2011, Rijeka, Chorvátsko

Ladislav Čáni (stojaci) a Pavel Hlásznik

Pútničky časom

Nadlak, mesto vzácnych priateľov, miesto neopakovateľných chvíľ a nezabudnuteľných zážitkov. Slovenský svet, osobitne dolnozemský, sa v marci schádza, aby opäť, už po tretíkrát, vzdal hold charizmatickej osobnosti slovenskej Dolnej zeme, nezabudnuteľnému Ondrejovi Štefankovi (18. marca 1949 – 20. februára 2008). Bard rumunských Slovákov spí svoj večný sen v milovanej nadlackej zemi, ale jeho vnútorná sila zakorenená v dolnozemských priestoroch dáva i súčasnosti duchovný rozmer. Dolnozemský titan obetoval slovo životu, dolnozemskému svetu a i s presahom jeho ľudského času inšpiruje svojich Nadlačanov k udeľovaniu ceny nesúcej jeho meno. Na jeho počesť, na jeho pamiatku, na oslavu tých, ktorí sú dedičmi osobitej slovenskej civilizácie v dolnozemských priestoroch.

Je 19. marec 2011, do veľkej sály centrálneho sídla Demokratického zväzu Slovákov a Čechov v Rumunsku (DZSČR) za zvukov znelky vchádzajú členovia slávnostného predsedníctva pod vedením Ivana Miroslava Ambruša, predsedu Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Kraska. Pavel Hlásznik, podpredseda DZSČR a prvý podpredseda Svetového združenia Slovákov v zahraničí, informuje hostí zo Slovenska, z Maďarska, Rumunska a zo Srbska o zložení poroty, ktorá rozhodla o udelení Ceny Ondreja Štefanka pre rok 2011. Cenu získavajú: Slovenka zo Srbska Viera Benková za príspevok k rozvoju a propagácii slovenskej literatúry tvorenej v slovenskom zahraničnom svete a Slovenka z Maďarska Etelka Rybová za príspevok k rozvoju, organizovaniu a diverzifikovaniu kultúrneho života a spolkovej činnosti v slovenskom zahraničnom svete.

Pred mojím vnútorným zrakom sa vynára rok 2010, keď som s rozochvením počúvala v týchto priestoroch laudatio o sebe, vďačná nielen za chvíľu uznania, ale za všetky chvíle, ktoré mi osud doprial so zahraničnými Slovákmi. Leteli predo mnou dni, mesiace, roky spolupráce s našimi rodnými z celého sveta. Dni zahraničných Slovákov, folklórne slávnosti v Detve, v Dulovciach, výstavy výtvarného umenia, čitateľské tábory, semináre, konferencie, kultúrno-prezentačné podujatia, chvíle s časopisom Slovenské zahraničie, chvíle ľudskej spolupatričnosti. Rok 2010 bol jedným z najťažších v mojom živote, ťažký úraz môjho manžela priniesol pre mňa neľahké chvíle a Cena Ondreja Štefanka, ktorú mi dopriali moji milí zahraniční Slováci, bola darom najvzácnejším. Spolu s nimi a pre nich sme tvorili nový duchovný priestor. Vďaka práci s nimi a pre nich mám priateľov na celom svete, mimoriadne obohatili môj život, dali mojim dňom nový rozmer. Ďakujem im z hĺbky duše.

K mnohým vzácnym ľuďom patria tohtoročné laureátky. Obdivuhodné ženy, ktoré svojou statočnou a tvorivou prácou dali svojmu času bohatý rozmer pre blaho svojich komunít. Každá na svoj spôsob, s hlbokým presvedčením o hodnotách slovenského dolnozemského života, jeho kultúrnej a civilizačnej dimenzii. Pútničky časom, s neochvejnou vierou v silu slovenskej kultúry a slovenského života vo svete. Viera Benková preberá medailu, v ruke sa jej chveje kytica, prijíma blahopriania. Prichodí mi vstať a predniesť laudatio na Etelku Rybovú – ďalšiu laureátku Ceny Ondreja Štefanka.

Etelka Rybová

Dlhoročná práca predstaviteľky kultúrno-spoločenského a spolkového života Slovákov v Maďarsku Etelky Rybovej pre svoju národnosť zanechala nezmazateľné stopy pri uchovávaní a rozvíjaní tradícií na slovenskom národnostnom poli. Cestu jej

Etelka Rybová, M. K. Hrkľová a Viera Benková

života, zdá sa, predurčili už miesto jej narodenia Békešská Čaba a krajina detstva v Kétšoproni. Podnetné slovenské rodinné prostredie, samozrejmá národná hrdosť, túžba po vzdelaní ju viedli do mekky slovenskej vzdelanosti v Maďarsku, na Slovenské gymnázium v Békešskej Čabe, neskôr do krajiny predkov na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave, kde získala pedagogické vzdelanie v odbore slovenčina – dejepis. Pobyt na Slovensku spečatil jej životné ambície.
Prvým pracoviskom Etelky Rybovej sa roku 1974 stala redakcia Ľudových novín, týždenníka Slovákov v Maďarsku. K práci vždy pristupovala s vysokou profesionalitou, a preto si doplnila vzdelanie štúdiom žurnalistiky v škole Celoštátneho zväzu maďarských novinárov. Počas deviatich rokov redigovala v Ľudových novinách detskú rubriku, čo sa možno javí ako okrajová záležitosť v krajanskej tlači, ale venovala jej právom mimoriadnu pozornosť. Vedomá si významu slovenskej tlače pre pozdvihnutie národnosti robila počas svojho pôsobenia nábor na predplatenie Ľudových novín. Prešla s nimi desiatky osád, dedín a mestečiek v Maďarsku, kde žili a žijú Slováci. Pri týchto cestách získala bohaté informácie o živote, potrebách, aktivitách mnohých Slovákmi obývaných usadlostí a nadviazala dlhotrvajúce kontakty so slovenskými aktivistami, učiteľmi, súbormi, speváckymi pávími krúžkami. Vo svojej práci sa zamerala na deti a mládež, v nej videla samozrejmú budúcnosť svojej komunity, ktorej venovala všetky sily, hľadala možnosti zapojenia mladých do života slovenskej národnosti v Maďarsku. Organizovala čitateľské tábory, tradičné hodiny prírodopisu v slovenskom jazyku, stála pri zrode národopisných táborov, ktoré pretrvali viac ako tridsať rokov.
Aktívnu a skúsenú pracovníčku na slovenskom národnostnom poli Etelku Paulíkovú, neskôr Rybovú, si všimli vo Zväze Slovákov v Maďarsku, kde začína pracovať ako referentka. Diapazón jej činností sa neustále rozširoval, svoje vedomosti a schopnosti nezištne venuje prekladateľstvu, úprave literárnych i odborných textov. Jej meno nájdeme pri preklade učebníc, úprave národopisných zbierok, v *Našom kalendári* sa venovala najmä školstvu, neskôr ich redigovala. Nezostáva však len vo svete kníh, novín a publikácií. Snaží sa o komplexnú angažovanosť pre svoju národnosť, navštevuje slávnosti, najrozličnejšie miestne a celoštátne aktivity zväzu, organizuje, vytvára podmienky pre mnohé činnosti Slovákov v Maďarsku, s neochvejnou vierou v životaschopnosť svojich od Pilišských hôr po rieku Marušu.
Na IX. Kongrese Zväzu Slovákov v Maďarsku je už členkou predsedníctva a z tohto postu je len krok k práci v Celoštátnej slovenskej samospráve v Maďarsku (CSS), ktorá vzniká roku 1995 na základe zákona o právach národnostných a etnických menšín. Maďarský parlament schválil zákon 7. júla 1993 a zvolenie Etelky Rybovej za vedúcu úradu bolo nielen výrazom dôvery vrcholných funkcionárov v jej schopnosti, ale aj určujúcim smerovaním jej profesionálneho života na celých 15 rokov. Nová práca si vyžadovala štúdium zákonov, spoluprácu pri zakladaní miestnych slovenských samospráv, cesty do najmenších osád s misiou vysvetľovania, garancií tradičných aktivít a ich spájania s novými trendmi. Roku 1998 sa stáva poslankyňou aj podpredsedníčkou CSS.
I vďaka jej charizme a neúnavnej práci v nových podmienkach činnosti pre komunitu Slovákov v Maďarsku dnes CSS prevádzkuje alebo vlastní 12 ustanovizní.
V januári tohto roku odchádza Etelka Rybová do dôchodku, avšak rodáci ju zvolili za predsedníčku miestnej slovenskej samosprávy, a tak sa aktívne zapája do činnosti viacerých miestnych a regionálnych slovenských občianskych združení. Život Slovákov v Maďarsku, slovenská Dolná zem a potom celý svet, to sú priority našej laureátky Ceny Ondreja Štefanka. S vernosťou k dedičstvu predkov, so širokou dušou, s hlbokým tvorivým vkladom do života Slovákov v Maďarsku niesla a nesie v sebe genetický kód prežitia Slovákov v týchto priestoroch. Na ústredných oslavách Dňa menšín v Budapešti 18. decembra 2010 v sídle prezidenta Maďarskej republiky v Alexandrovom paláci prevzala Etelka Rybová prestížnu cenu Za menšiny. Najvyššie štátne vyznamenanie získala za pestovanie kultúrnych hodnôt Slovákov v Maďarsku, za mnohoročnú prácu v záujme zachovávania národnostnej identity, ako aj za jej zásluhy v spoločnosti.

Viera Benková

Laudatio na Vieru Benkovú, významnú poetku, spisovateľku, novinárku a spolko-

Bianca Unc, generálna tajomníčka DZSČR, a Ivan M. Ambruš

vú pracovníčku, predniesol tajomník Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny v Srbsku Ladislav Čáni. „Kultúrnou elitou vojvodinských Slovákov sa v druhej polovici 20. storočia stali predovšetkým básnici, ktorí sa svojou tvorbou pokúsila pretransformovať základné tradičné atribúty viažuce sa na toto etnikum a vyjadriť ich na univerzálnejší a dobe primeranejší spôsob. Prvou dámou tejto básnickej elity sa v šesťdesiatych rokoch minulého storočia stala Viera Benková. A to nie iba z toho dôvodu, že bola de facto prvou relevantnou poetkou dolnozemských Slovákov, ale predovšetkým preto, že sa čitateľom dokázala prihovoriť jasne artikulovaným moderným básnickým jazykom. Do polohy prvej dámy dolnozemskej poézie Vieru Benkovú nominovala už jej prvá básnická zbierka *Májový ošiaľ* (1964). Odvtedy jej básnickú tvorbu charakterizuje neustále hľadanie nových a nových ciest a básnických výrazov. Môžeme v nej identifikovať v podstate dve typologické konštanty. Jednou je už spomenutý koncentrovaný senzualizmus, ktorým akoby nadväzovala na básnický prejav Jána Labátha, príznačný predovšetkým pre jej prvé básnické zbierky (*Variácie*, 1969; *Obrady*, 1971; *Izoldin prsteň*, 1978; *Dan medju ružama*, 1979; *Obelisk*, 1982; *Ružový jas*, 1986; *Komorný večer*, 1989). Tou druhou konštantou je postupný prienik reflexívnosti do jej veršov a čoraz častejší výskyt archetypálnych a mýtických situácií a ich postupné začleňovanie do kontextu reálií Petrovca, Vojvodiny, resp. Dolnej zeme, čím sa autorka čoraz viac približuje k tzv. Bohušovskej poetike. Vrcholnými prejavmi tohto typologického básnického prejavu Viery Benkovej sú básnické zbierky *Koráb istoty* (1975), *Heroica slovaca* (1997) a *Žltá krajina, čierne drozdy* (2004).

Viera Benková je lyrik, jeden z najrýdzejších, akých sme mali. Napriek tomu významnú časť jej diela tvorí aj prozaická, resp. žánrovo rozmanitá spisba. Aj tu však dominuje autorkin lyrický naturel. Po modernisticky ladenej zbierke lyrizovaných próz *Lesná studienka* (1973) nasledoval celý rad kníh, ktoré charakterizuje prelínanie prvkov literatúry faktu, esejistiky, historiografie, publicistiky, čo naznačuje, že autorka naďalej zostala otvorená voči súdobým literárnym tendenciám. Vydala aj román *Stred sveta* (2007), výber z prozaickej tvorby *Stred sveta a iné prózy* (2009), zbierky poviedok pre deti *Veľký minikrimi prípad* (1977), *Lesné príhody* (1980) a *Hojdacie kreslo spisovateľa Martina* (1984). Napísala tri publicistické knihy: *Z dávneho Petrovca* (1998), *Z našej minulosti* (2002) a *Stretnutie s minulosťou* (2007). Zaoberá sa prekladaním prózy a poézie.

Životný príbeh Viery Benkovej sa začal 23. apríla 1939 v Báčskom Petrovci. Základnú školu a gymnázium zakončila v rodisku. Na Filologickej fakulte Belehradskej univerzity vyštudovala český a slovenský jazyk a literatúru (1971). Roku 1962 sa ako štipendistka Petrovskej obce zamestnala v novinách Hlas ľudu, kde pracovala ako stála členka redakcie do roku 1967. V rokoch 1965 až 1978 bola členkou redakcie literárneho časopisu Nový život. Roku 1969 sa s rodinou presťahovala do Belehradu, od roku 1975 bola na voľnej nohe. Roku 1980 sa zamestnala v slovenskej redakcii Novosadského rozhlasu, kde pôsobila do roku 1992. Roku 1967 ju prijali do Zväzu spisovateľov Juhoslávie a roku 1985 aj do Spolku spisovateľov Vojvodiny. Od roku 1990 je členkou Spolku slovenských spisovateľov v Bratislave. Pôsobí ako podpredsedníčka Miestneho odboru Matice slovenskej v Srbsku v Petrovci. V rokoch 1983 – 1993 bola činná aj v Slovenskom kultúrno-umeleckom spolku Pavla Jozefa Šafárika v Novom Sade. O jej poézii Zuzana Čížiková napísala knihu *Básnické dielo Viery Benkovej* (2005). Dvakrát dostala Cenu časopisu Nový život (1964, 1968), Republikovú cenu Neven (1982), Cenu Spolku vojvodinských slovakistov za životné dielo (1999) a Cenu Vydavateľstva Kultúra za knihu *Heroica slovaca* (2000).“

MÁRIA KATARÍNA HRKĽOVÁ
FOTO DUŠAN MIKOLAJ

Travellers in Time

Nadlac (Nadlak), Romania, paid tribute to the charismatic personality of Slovak Lower Land, the unforgettable writer and expatriate organiser, Ondrej Štefanko (b. 18 March 1949 – d. 20 February 2008), already for the third time. The jury decided to award the Ondrej Štefanko Prize for 2011 to Viera Benková, a Slovak from Serbia, for her contribution to the development and presentation of the Slovak literature produced in Slovak world abroad, and to Etelka Rybová from Hungary for her contribution to the development, organisation and diversification of the cultural life and club activities in Slovak world abroad.

Slovenská kultúra sa rodí na viacerých miestach sveta. Slováci sa museli najmä z ekonomických dôvodov sťahovať za svojím živobytím do rozličných častí Európy i do zámoria, svoju geneticky danú tvorivosť však rozvíjali aj v nových prostrediach. Slovenské národné literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice (SNLM SNK) v Martine počas 45. ročníka Slovesnej jari predstavilo umenie Slovákov žijúcich v srbskej Vojvodine na výstave nazvanej Kovačická jar.

Kovačická mali

Kovačická výtvarná insita, kovačické ľudové umenie neškolených majstrov je ojedinelým originálnym umeleckým prejavom, ktorého kvality a hodnotu oceňujú odborníci i laici na celom svete. Ich diela sú ozdobou vážených galérií vo Francúzsku, v Nemecku, Taliansku, v americkom New Yorku i inde. Sú ozdobou aj SNLM. S týmto špecifickým prejavom ľudových umelcov z Kovačice i zo susednej Padiny SNLM svojich návštevníkov už viackrát zoznámilo. V Galérii literatúry a umenia v prvej budove Matice slovenskej vystavovali takmer všetci významnejší predstavitelia tohto smeru. Pripomeňme aspoň zakladateľov kovačickej insitnej tvorby, dnes už nežijúcich umelcov Pavla Jonáša, Zuzanu Chalupovú, ktorým práve v martinskej Neografii vyšli krásne monografie. Pred štyrmi rokmi múzeum uviedlo samostatnú výstavu v súčasnosti prvej dámy kovačickej insity Alžbety Čížikovej, súborne sme prezentovali výbery z prác Jána Sokola, Jána Kňazovica, Jána Veňarského, Jána Bačúra, Jána Husárika a ďalších.

Dnes v Kovačici pri fungujúcej Galérii insitného umenia, ktorá je súčasťou Kultúrneho domu v Kovačici, tvorí dvadsiatka naivných maliarov, väčšina z nich je už o generáciu, ba aj o dve mladšia ako spomínaná zakladateľská skupina. Pokračujú v hľadaní a nachádzaní mostov a formálnych súvzťažností medzi moderným umením a insitnou, naivnou tvorbou. Ich objavná obraznosť a rôznorodé výtvarné prístupy to plne dosvedčujú. Aj oni pokračujú v tvorivom hľadaní krásy zopnutej so svojím životom a s krajinou, ktorá sa im stala druhým domovom. Ich individuálne poetiky obnažujú vonkajšie i vnútorné prejavy, city, každodennú prácu, radosti i žiale – ale aj sviatočné udalosti ostrovčeka slovenskej menšiny žijúcej na Dolnej zemi. Ich tvorba má v súčasnosti svoju jedinečnú ikonografiu, farebnosť, svoju osobitú výtvarnú logiku. Ako celok má mnohovýpovedné významy a nesporné umelecké kvality. Svoj individuálny prístup k tomuto fenoménu prišli do Martina prezentovať traja renomovaní výtvarníci, maliari Pavel Hajko, Pavel Cicka a Martin Markov, ktorí sa pre výstavné účely zoskupili do formácie nazvanej Kovačická trojka.

Martin Markov, inak Marci Markov, má svoje korene v slovenskom Novohrade v Sennom pri Veľkom Krtíši. Pôvodne je vyučený za zvárača. V jeho súčasnej, už profesionálnej výtvarnej umeleckej tvorbe, ktorej sa intenzívne venuje už dve desiatky rokov, dominujú vždy svetlom zaliate pohľady na banátsku krajinu so svojráznymi postavičkami i s autorovou vlastnou výtvarnou kompozíciou. V súčasnosti na jeho olejomaľbách objavíme nielen hypertrofované plody tejto úrodnej zeme, popis prác pri zbere úrody, ale aj nové výtvarné kompozície pracujúce so znakovosťou. Predstavujú napríklad strašiakov v poli alebo strážcov ľudských obydlí. Obsahujú aj ďalšie symbolické odkazy. Úsmev a dobrá vôľa z dobre vykonanej práce dolnozemského človeka je všadeprítomným elementom obrazov Martina Markova.

Korene Pavla Cicku siahajú do okolia Piešťan. Ako sám priznáva, odmalička rád maľoval, ale namiesto toho, aby išiel študovať na umeleckú školu, stal sa poľnohospodárom. Aj dnes musí okrem maľovania pracovať na poliach. No to mu neprekáža. Veď sám v jednom rozhovore povedal: „Chvalabohu, je to dobre práve takto. Pretože ak by

arska trojka

Riaditeľ SNLM SNK Jozef Beňovský (vpravo) s dvoma z trojice autorov, ktorí spoločne namaľovali obraz pre túto národnú inštitúciu – Martinom Markovom (vľavo) a Pavlom Hajkom

som sa stal školeným maliarom, istotne by ma to bolo viac pokazilo, ako by mi to pomohlo.“ A dodal: „V insitnom maľovaní treba kresliť od srdca, to, čo cítite v duši, nie niečo naučené.“ Aj v jeho tvorbe dominujú pohľady na kovačický chotár, polia, ročné obdobia a na svojrázne postavičky, hudcov, spevákov, proste zaujímajú ho ľudia, práca i zábava.

Predkovia Pavla Hajka pochádzajú zo slovenských Ďurkoviec. Vyučil sa za stolára. Najprv pracoval v remesle, ktoré je zdanlivo značne vzdialené jeho súčasnej rýdzo maliarskej profesii. Tej sa venuje už tiež viac ako dve desiatky rokov. Uviedol, že vo svojej maliarskej tvorbe stále hľadá niečo nové, pretože len nespokojný maliar môže nakresliť nový obrázok, ktorý je lepší ako ten predchádzajúci. „Ak by sa umelec uspokojil len s maľovaním toho istého, bol by to jeho koniec.“ V jeho tvorbe dominuje motív kohúta ako symbolu života. Kohúty sa v jeho obrazoch posunuli z oblasti mágie aj do oblasti erotiky a životodarnej sily.

Jozef Beňovský
Foto Dušan Mikolaj

Trio of Painters from Kovačica

In the Slovak National Literary Museum of the Slovak National Library in Martin during the 45th Year of Slovesná jar (Verbal Spring), the works of three respected painters grouped into the formation of Trio of Kovačica. Pavel Hajko, Pavol Cicka and Martin Markov represent the art of the Slovaks living in the Serbian Vojvodina.

Martin Markov has his family roots in the Slovak part of the former Nógrád County, in the settlement of Senné near Veľký Krtíš. In his professional art works—he has been painting for twenty years—he predominantly pictures the views of sunbathed Banat landscape with his distinctive figures and in the artist's own arrangement. Pavol Cicka's roots go back to the surroundings of Piešťany. Scenes of Kovačica's lands, fields, seasons of the year, and of the original figures of village musicians and singers dominate also Cicka's works. The ancestors of Pavel Hajko come from the Slovak village of Ďurkovce. He has been devoting himself purely to painting for more than twenty years. The motif of a cock as a symbol of life dominates his works. The cocks in his pictures moved from the area of magic also to the area of erotics and life-giving power.

Najnovšie predstavenie SĽUK-u Chorea slovaca

Dať *priestor* mladej generácii

Toto heslo razíme už pekných pár rokov aj na Slovensku. Nie všade však funguje aj v praxi. Buď staršia generácia reálne nepustila opraty z rúk, alebo vznikli vyslovene mladé kolektívy, ktorým často chýba usmernenie od tých starších. Dokonca tí skôr narodení so svojimi názormi sú v ich očiach tak trochu „za opicami". Ale nájsť sa dá aj prienik týchto dvoch extrémov, a vtedy možno hádam hovoriť o šťastí. Pre obe generácie, i pre širšiu spoločnosť.

Juraj Hamar, vysokoškolský pedagóg, estetik a folklorista, získaval prvé pracovné skúsenosti v bratislavskom Osvetovom ústave začiatkom 80. rokov hneď po skončení strednej školy. Asi osud chcel, že dostať sa na vysokú školu bolo preňho objektívne zložitejšie ako pre iných jeho rovesníkov a že v centrálnej inštitúcii pre slovenský folklorizmus mohol počas štyroch rokov stretnúť ľudí z tej staršej generácie, ktorí ho ovplyvnili na celý život (Vladimír Kyseľ, Daniel Luther, Ján Blaho, Jozef Majerčík, Kliment Ondrejka, Oskár Elschek a iní). Ako pracovník tanečného oddelenia sa dostal na folklórne festivaly do Východnej, na Myjavu, Detvu, do českej Strážnice, pár rokov nato už pre ne pripravoval scénické programy.

S folklórom bol v kontakte od detského veku doma v Kozárovciach, dedinke pri Hrone, kde sú tradície dodnes pomerne živé. Mama tancovala vo folklórnom súbore (FS) Vatra v Tlmačoch, preto spievanie a tancovanie boli v dome u Hamarovcov úplne prirodzené. Počas stredoškolských štúdií účinkoval v kozárovskej folklórnej skupine, po príchode do Bratislavy nastúpil ako tanečník a muzikant do FS Ekonóm a neskôr niekoľko rokov hral, tancoval a spieval v Gymniku, kde získal celoživotných priateľov a kde si ho folklór podmanil úplne. Do dnešných dní vytvoril stovky scénických programov pre folklórne festivaly, venuje sa problematike súčasného folklorizmu teoreticky, vlastní tradičné bábkové divadlo, s ktorým ho počas roka možno stretnúť na najrôznejších podujatiach. A od apríla minulého roka je riaditeľom Slovenského ľudového umeleckého kolektívu, verejnosti známejšieho pod skratkou SĽUK.

Dedičstvo a jeho dve strany

„SĽUK má vyše 60-ročnú históriu a jej veľká časť je spojená s osobnosťou majstra Juraja Kubánku. Podobné obrovské dedičstvo však pre súčasníkov vždy prináša okrem radosti aj otázku, čo s ním. Minuloročné vypísanie konkurzu na miesto riaditeľa bolo pre mňa veľkou výzvou. Ani nie ako tvorcu, skôr som mal víziu, kam by sa mal súčasný scénický folklorizmus uberať. A tiež som mal predstavu o ľuďoch, ktorí by to mali robiť – riaditeľ by bol len ich koordinátorom, supervízorom. Dôležitá by mala byť nová generácia tvorcov, interpretov, ale aj manažérov a ďalších pracovníkov. To som si vytýčil za priority vo svojej funkcii," spomína na vlaňajší rok Juraj Hamar.

Do pracovnej interakcie so SĽUK-om sa dostal už roku 2005, keď pripravil projekt tanečnej komédie pre deti nazvanej *Gašparko* a následne roku 2007 dal scenárom život multimediálnemu predstaveniu *Obrázky zo Slovenska*. Obe predstavenia vyjadrením presahujú predstavu o tradičnom folklóre, podstatu však čerpajú práve z neho. V podobnom duchu vidí aj budúcnosť jemu zverenej inštitúcie: „SĽUK by nemal súťažiť o pozíciu najlepšieho folklórneho súboru na Slovensku. U nás máme desiatky kvalitných amatérskych folklórnych súborov. SĽUK by mal byť jednoducho iný."

Multižánrová budúcnosť

Cesta SĽUK-u sa črtá podľa nového riaditeľa v presahu do viacerých žánrov: „Mali by sme sa poznať s ľuďmi, čo sa venujú klasickej hudbe, súčasnému tancu a hudbe, džezu či rocku, so scénickými výtvarníkmi, ktorí realizujú veľké scény v divadlách a vo filmoch, s filmármi. SĽUK by mal byť platformou, kde by dostávali priestor multižánrové programy. Chceme posunúť náš záber od tradičného diváka milujúceho folklór aj k takému, čo navštevuje napríklad festivaly modernej hudby či iných žánrov umenia. A ambíciou SĽUK-u je na takýchto festivaloch aj vystupovať."

Tento trend potvrdzuje najnovší projekt *Chorea slovaca – Tanečné etudy pre SĽUK*, prvá premiéra hudobno-tanečného programu pod novým vedením. Juraj Hamar ako autor libreta spomína, že od začiatku mal jasno v tom, že na tomto projekte sa bude podieľať viacero autorov. Na spoluprácu oslovil choreografov, ktorí sa zaoberajú autentickými podobami folklóru, ako aj tých, čo sa venujú súčasnému scénickému divadlu a tancu, hudobných skladateľov, čo sa nevenujú len ľudovej hudbe. Každý zo zúčastnených tvorcov dnes považuje túto netradičnú spoluprácu za veľký zážitok. Málokto totiž veril, že by si toľkí choreografi-kohúti na jednom javisku mohli tak dobre rozumieť. Výsledkom je silné umelecké dielo, ktorého východiská sú v tradičnej ľudovej kultúre, odkiaľ čerpá nielen tanečné a hudobné motívy, ale aj výtvarnosť a obsah. Nádherné sú kostýmy, využívajúce napríklad tradičnú ornamentiku zo starých drevorytov. Po generálke programu v polovici apríla v rusovskom sídle SĽUK-u pozvaní odborníci na seminári vyzdvihli najmä prekonanie schematizmu, ktorý je folklorizmu vlastný – napríklad už samotným angažovaním profesionálnych tvorcov či zorganizovaním seminára, na ktorom sa o tomto diele odborne diskutovalo.

Komédia pre deti Gašparko

Späť k Benkovi

Že táto snaha nie je len náhodným výstrelom, to potvrdzujú aj aktivity na poli výtvarnom. Pri listovaní bohatým archívom narazil Juraj Hamar na plagát Martina Benku s realizáciou písma i loga SĽUK-u. Odtiaľ bol už len krok k ich využitiu v súčasnosti. SĽUK-ári sa spojili s grafickým dizajnérom Julom Nagyom a predložili mu ideu spracovať Benkove návrhy. Zhodou okolností Nagy ako bývalý pedagóg na VŠVU poznal diplomovú prácu Mareka Chmiela zameranú práve na digitálne spracovanie Benkovho písma. Z tejto spolupráce vzniklo „nové" logo SĽUK-u, ako aj jedinečný font písma. Juraj Hamar túto aktivitu pre seba súkromne pomenoval „Back to Benka" a považuje ju za počiatok návratov k tomuto výtvarníkovi, najmä v kontexte prepojenia folklóru s moderným umením.

Chlieb náš každodenný

Tak ako každá inštitúcia, aj SĽUK dnes zvádza boj o diváka. Azda o to viac, že je zájazdovým telesom, ktorého hlavnou činnosťou je chodiť do terénu a prinášať kultúru na vidiek a do iných miest Slovenska. Ich rozpočty na kultúru sú však z roka na rok menšie, v niektorých obciach by nepokryli ani náklady na jedno vystúpenie SĽUK-u. Napriek tomu minulý rok SĽUK z osemdesiatosem predstavení absolvoval sedemdesiat na Slovensku, v zahraničí turné po Fínsku a pár vystúpení mal v Česku. „Nie je to málo, ale postupne zisťujeme, že ak máme bojovať o diváka, musíme začať pracovať najmä s deťmi. A to nie je práca, ktorá prinesie ovocie o rok, o dva. Prednedávnom sme v SĽUK-u začali s pravidelnými *Utorkami s Gašparkom*, čo sú vlastne predstavenia pre školy. Naša ľudová hudba bude pripravovať zaujímavý projekt pre starších žiakov a v SĽUK-u chystáme aj ďalšie aktivity venované deťom," uzatvára praktický výpočet činnosti Juraj Hamar.

A aktivít, o ktorých by sa dalo písať, je podstatne viac. Už len zhodnotenie pôsobenia Koordinačného centra tradičnej ľudovej kultúry, ktoré od minulého roka funguje pri SĽUK-u, by si vyžiadalo ďalší článok. Nateraz nám neostáva iné, len držať SĽUK-árom v ich snažení palce. Aby si v budúcnosti ľudia k SĽUK-u priraďovali terajší sympatický nástup mladej generácie podobne automaticky ako dnes meno Juraja Kubánku.

Tomáš Mikolaj
Foto Ctibor Bachratý a Peter Brenkus

Give Scope to Young Generation

Juraj Hamar, a university teacher, aeshtetician, and folklorist, drew up hundreds of stage programmes for folklore festivals; he devotes himself to the problems of contemporary folklorism in theory; he owns a traditional travelling puppet theatre with which he can be spotted on a variety of events all year round. In last April he became a director of the Slovak Folk Art Ensemble - SĽUK. "SĽUK has more than 60 years of history behind it and a major part of its history is connected with the personality of the master Juraj Kubánka. Along with joy, such a huge heritage always brings to its contemporaries the question 'what about it' as well. A new generation of creators, managers, and other workers should be important. I have set it up to be the priority of my programme," says Juraj Hamar. "SĽUK should not compete for the position of the Slovakia's best folklore ensemble. We have hundreds of quality amateur folklore ensembles in Slovakia. SĽUK should simply differ." The new SĽUK-director sees the future of the ensemble in blending with other genres: "We should get to know the people engaged in classical music, contemporary dance and music, jazz or rock, the scenic designers who create designs of large stage settings in theatres, films, and film makers. We want to broaden our attention from a traditional spectator loving folklore also to the one visiting, e.g., festivals of modern music, or other genres of art." This trend is confirmed by the latest project "Chorea slovaca – tanečné etudy pre SĽUK", the first night performance under the guidance of the new director J. Hamar.

Vzácne fresky *talianskych majstrov*

Vydavateľstvo Matice slovenskej (v spolupráci s Arte Libris) sa vydáva na cestu sprítomňovania dávnych výtvarných a architektonických klenotov Slovenska, ktoré nebývajú v centre našej pozornosti. Dokazuje to príťažlivo v prvej publikácii otvárajúcej sa edície *Italianizmy v stredovekej nástennej maľbe*, ktorá predstavuje časový a priestorový úsek nazvaný *Gotický Gemer a Malohont*. Autormi obrazovej časti a grafickej úpravy sú Vladimír Plekanec a Tomáš Haviar, textovú časť napísali Edita Kušnierová a Monika Skalská. Čitateľ má nevšednú príležitosť dôvernejšie spoznať vzácne gotické nástenné maľby zachované vo vidieckych kostolíkoch v Gemeri a Malohonte. Pravé freskové maľby charakterizuje „bohatosť námetov, nebývalá rôznorodosť výtvarných prejav a vysoká umelecká výpoveď“. Oblasť leží v rozľahlom Slovenskom rudohorí, v ktorého útrobách sa nachádzali vzácne kovy. Vtedajší Gemer patril od polovice 14. storočia medzi najvyspelejšie oblasti uhorského kráľovstva. „Hospodárska konjunktúra regiónu prispela aj k rozkvetu kultúrneho života a umenia s výrazným vplyvom talianskej kultúry,“ píše sa v publikácii. „Obchodnú výmenu (najmä so železom) sprevádzal prílev umelcov, ktorí dobre poznali také centrá umenia, akými boli Florencia, Siena a Benátky.“ Autori uvádzajú, že k vrcholným dielam talianskeho nástenného maliarstva na tomto území patrí kalvária v rodovom kostole Bubenkovcov v Plešivci, výjavy zo života sv. Františka z Assisi a obraz Zvestovania Panne Márii v monumentálnej gotickej trojloďovej bazilike s vysokou vežou v Štítniku.
Bohaté zásoby železnej rudy či medené, zlatonosné, strieborné sloje v Slovenskom rudohorí boli však v predchádzajúcom tisícročí vyťažené a kedysi významné novohradské obce Ochtiná, Koceľovce, Rákoš, Chyžné či gemerské Kraskovo, Kyjatice, Rimavská Baňa, Rimavské Brezovo, Rybník, Žíp sú dnes na okraji záujmu. A ani gotické kostoly v Štítniku s bohatou históriou mestskej usadlosti či v starobylom Plešivci nie sú všeobecne vyhľadávané. Nehovoriac o kostoloch so vzácnymi freskami v obciach Roštári, Kameňanoch, Šiveticiach (s románskou rotundou), Lipovníku, Krásnohorskom Podhradí, ktorých maľby sú zatiaľ odokryté iba v sondách a v plnej kráse sa ukážu až po dôkladnom reštaurovaní.
Na spomínanom území v údoliach riečky Slanej a v Rimavskej kotline stojí 23 kostolov so stredovekými nástennými maľbami, ktoré reprezentujú vyspelú stredoeurópsku kultúru. Desiatke z nich venujú autori pozornosť v publikácii *Italianizmy v stredovekej nástennej maľbe*. Texty sprevádzajú pohľady na architektúru zasadenú do prírodného prostredia, jej prehľadné grafické schémy s popisom výtvarných diel v jednotlivých častiach kostolných interiérov, fotografie niektorých ich častí, celky obrazových motívov a viaceré detaily, na ktorých vyznieva majstrovstvo talianskych maliarov a ich tvorivo zdatných nasledovníkov pochádzajúcich z domáceho prostredia.

ADAM VLČEK
FOTO VYDAVATEĽSTVO MS

Italian Masters' Precious Frescos

Vydavateľstvo Matice slovenskej publishing house (in collaboration with Arte Libris) started to work on reviving the ancient gems of Slovakia's art and architecture that are not normally the focus of our attention. The attractive proof of the aforesaid can be found in the first publication of the opening up series "Italianizmy v stredovekej nástennej maľbe" (Italianisms in Mediaeval Wall Painting) introducing a stretch of time and space entitled "Gotický Gemer a Malohont" (Gothic Gemer and Malohont). Authors of the pictures and graphical layout are Matej Plekanec and Tomáš Haviar, text was written by Edita Kušnierová and Monika Skalská. A reader has an extraordinary opportunity to get closely acquainted with the Gothic wall paintings preserved in the valuable country churches of the regions of Gemer and Malohont. In the area mentioned above, in the valleys of the stream Slaná and Rimava Valley, there stand 23 churches with mediaeval wall paintings that represent advanced Central European culture. Ten of them are presented in the publication Italianisms in Mediaeval Wall Painting.

Galandovci

Galéria mesta Bratislavy uviedla v jubilejnom 50. roku svojho vzniku druhú časť projektu *Galandovci – legendy slovenskej moderny,* pripravenú manažérom Janom Kukalom. Kým výstava pred rokom predstavila tvorbu skupiny do roku 1968, tohtoročná prehliadka bola zameraná na diela kľúčových osobností skupiny v období po jej rozpustení, v rokoch 1969 – 1989. Vladimír Kompánek, Milan Laluha, Andrej Rudavský, Rudolf Krivoš, Pavol Tóth a Milan Paštéka aj ako solitérne osobnosti potvrdili nepopierateľný vklad do slovenského moderného umenia.

■■■ Skupina Mikuláša Galandu sa svojím významom v kontexte vývinu slovenského umenia druhej polovice 20. storočia stala právom legendou. Keď sa v druhej polovici 50. rokov začali uvoľňovať obmedzujúce pravidlá režimu pri fungovaní kultúrneho života, bolo znova umožnené zakladať výtvarné skupiny. Galandovci boli prvým slobodným skupinovým vystúpením, skupina vznikla roku 1957. Napriek voľnejším pomerom bola založená mimo bratislavského centra a jej prvá výstava sa konala v Žiline. Vzdialenosť od centrálnej cenzúry iste napomohla slobodnejšie zostavenie prvej výstavy. Predstavila pomerne široký okruh autorov – 11 členov skupiny a jej hosťa Evera Púčeka. Od druhej spoločnej výstavy roku 1959 sa počet členov stabilizoval – zotrvali Andrej Barčík (1928 – 2004), Anton Čutek (1928 – 2002), Vladimír Kompánek (1927 – 2011), Rudolf Krivoš (1933), Milan Laluha (1930), Milan Paštéka (1931 – 1998), Ivan Štubňa (1926 – 1994) a Pavol Tóth (1928 – 1998). Roku 1962 sa k nim pripojil Andrej Rudavský (1933).

Milan Paštéka:
Vták. 1975.
Olej, plátno, 70,5 x 90,3 cm
(inv. č. A 4410)

Andrej Rudavský:
Bojovník strateného raja. 1967 – 1969.
Bronz, v. 87 cm
(inv. č. B 1051)

Rudolf Krivoš:
Večera. 1980.
Komb. technika, sololit,
88,5 x 114 cm
(inv. č. A 5199)

Andrej Barčík:
Zátišie s rukavicou. 1981.
Koláž, sololit, 62 x 82 cm
(inv. č. A 5667)

■ ■ ■ Skupinu založili mladí výtvarníci jednej generácie. Štúdium na VŠVU absolvovali v prvej polovici 50. rokov, v systéme ovplyvnenom dogmami stalinizmu, ktoré v umení presadzovali pravidlá socialistického realizmu. Napriek diktátu režimom požadovaných foriem a tém mladá generácia prirodzene hľadala vlastný výraz a vyjadrenie svojho videnia sveta. Presadzované témy oslavovania úspechov komunistického zriadenia ani popisný štýl idealizovaného realistického výtvarného jazyka skrytého pod nánosmi impresionistického rukopisu ich neuspokojovali. Naopak, svoje vzory hľadali v modernom umení, konkrétne u svojich predchodcov na Slovensku. Výtvarníci sa vymedzili voči vtedajšej situácii už roku 1957 na Výstave mladej generácie v Bratislave vo výstavnej sieni ZSVU na Dostojevského rade. Táto výstava bola uvedená prejavom Milana Rúfusa, v ktorom boli po prvý raz otvorene pomenované negatívne dopady normatívneho riadenia umenia v 50. rokoch. Výstavy sa zúčastnili aj budúci členovia Skupiny M. Galandu. Tí k uvoľňovaniu pomerov prispeli formulovaním vlastného tvorivého programu. V ňom deklarovali, že chcú „uvedomele a cieľavedome vo svojej práci nadväzovať na dielo Mikuláša Galandu, Ľudovíta Fullu, Miloša A. Bazovského a Cypriána Majerníka, lebo oni predstavujú najlepšie prúdy moderného a pritom hlboko slovenského a ľudského výtvarného umenia“. Mladí výtvarníci hľadali pre modernú dobu adekvátne výtvarné vyjadrovacie prostriedky: „Sme za umenie pevných a prostých tvarov, aké si vynucuje civilné prostredie dneška.“ Spočiatku prevládali skôr témy slovenského vidieka, pretože v tom čase viacerí galandovci žili na vidieku a stvárňovali svoje bezprostredné vizuálne zážitky. Na prvej výstave boli výtvarný jazyk, ako aj témy z dnešného pohľadu naozaj umiernené, prevládala civilná tematika – zátišie, portrét, ľudská figúra či krajina, u mnohých formálne len so slabou mierou abstrahujúcej štylizácie. Napriek tomu už prvé vystúpenie vyvolalo ostrú kritiku zo strany dogmatických strážcov čistoty socialistického realizmu. Útoky pokračovali aj pri ďalších výstavách roku 1959 aj 1962, ale od roku 1963 sa postupne atmosféra v spoločnosti uvoľnila natoľko, že prejavy moderného umenia a aktuálne výtvarné tendencie začali byť akceptované na pôde galérií aj reflektované bez ideologických obmedzení v odbornej tlači.

■ ■ ■ Každý z členov skupiny si napriek spoločnému súzvuku hľadal svoje vlastné vyjadrenie. Vladimír Kompánek komponuje krajinu zo symbolických znakov, čím vystihuje tvaroslovie slovenskej dediny. Symbolické znázorňovanie človeka a architektúry nájdeme aj v dielach Andreja Rudavského. Milan Laluha pracuje s expresívnou farebnosťou, pri figurálnych kompozíciách využíva maximálny výrez a celý výjav sa stáva abstraktnou kompozíciou. Andrej Barčík sa venuje figúre a zátišiu. Čoskoro začne používať techniku koláže, čím dosahuje maximálnu plošnosť. Rudolf Krivoš a Milan Paštéka sa obracajú k figúre a znázorňujú situácie každodenného života. Postavy z ich obrazov sú groteskne deformované, umiestnené v znepokojivých anonymných prostrediach.

■ ■ ■ V 60. rokoch je tvorba členov skupiny uznaná ako zavŕšenie moderny v slovenskom výtvarnom umení. Začiatkom 70. rokov je v rámci normalizačnej kritiky znovu odsúdená, ale jej význam už nie je možné vymazať. To potvrdzujú aj ich diela, ktorých výraz a posolstvo oslovujú aj dnes.

SABINA JANKOVIČOVÁ
FOTO ARCHÍV GMB

Galanda's Group

In the jubilee 50th year from its establishment, Galéria mesta Bratislavy GMB (Bratislava City Gallery) presented the second part of the project "Galandovci" (Galanda's Group) who are a legend of the Slovak Modernism, prepared by the manager Janom Kukalom. While the last year's exhibition introduced the group's works from before 1968, this year's show concentrated on the works of the group's key personalities from the period after they split up–the years 1969-1989. Vladimír Kompánek, Milan Laluha, Andrej Rudavský, Rudolf Krivoš, Pavol Tóth and Milan Paštéka, even as solitary persons, undeniably contributed to Slovak modern art. For its significance in the context of the development of the Slovak art of the second half of the 20th century, the Mikuláš Galanda's Group deservedly became a legend. "Galandovci" were the first free opposition grouping–the group was formed in 1957. In spite of the more relaxed political situation, the group was founded outside of Bratislava which was a centre. Their first exhibition took place in Žilina. It presented a relatively wide circle of artists–11 group members and their guest Ever Púček. From their second joint exhibition in 1959, the number of the group members stabilised–Andrej Barčík (1928-2004), Anton Čutek (1928-2002), Vladimír Kompánek (1927-2011), Rudolf Krivoš (1933), Milan Laluha (1930), Milan Paštéka (1931-1998), Ivan Štubňa (1926-1994) and Pavol Tóth (1928-1998) remained. In 1962, Andrej Rudavský (1933) joined them.

Knižné pripomenutie *Vojtecha Stašíka*

Krajina pri Tepličke

Umelec maľuje Hviezdoslava

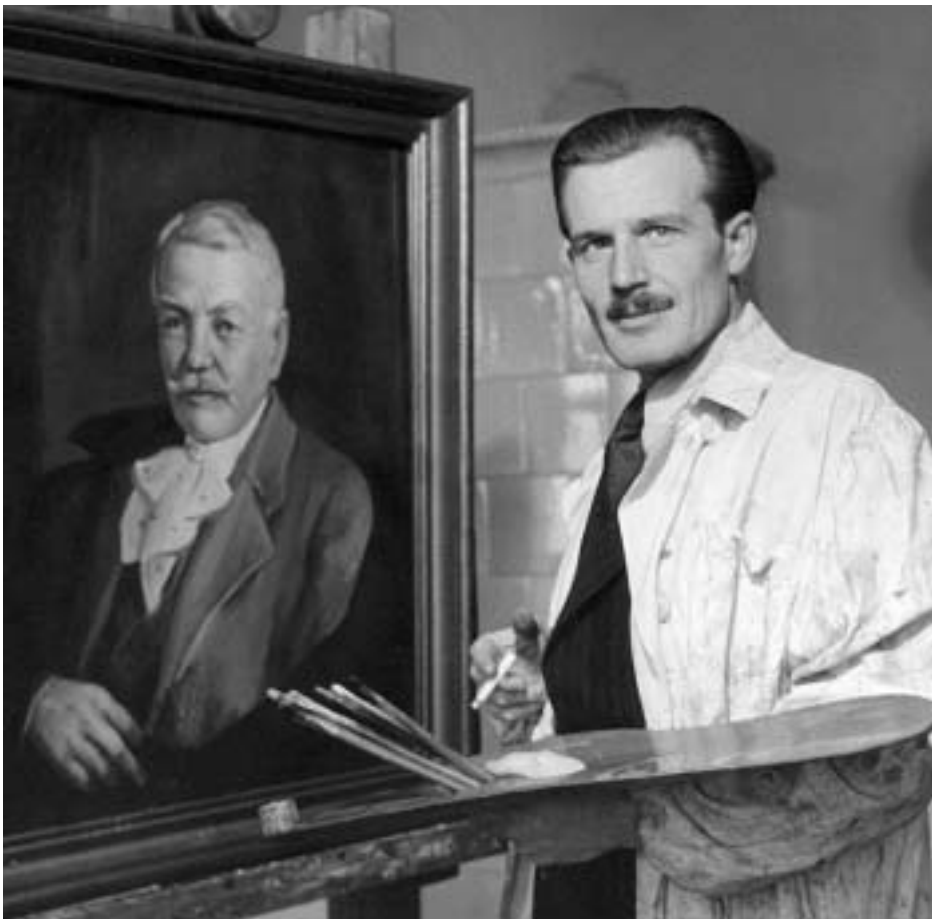

S Maticou slovenskou sa v časoch jej najväčšieho rozmachu v 30. a v 40. rokoch minulého storočia spájajú mená mnohých významných výtvarníkov, ktorých mala široká verejnosť možnosť spoznať najmä prostredníctvom ich ilustrácií v početných matičných knižných vydaniach. Patrili medzi nich Martin Benka a Jaroslav Vodrážka či od nich generačne mladší Ľudovít Fulla a Vincent Hložník. Mená niektorých výtvarníkov sa vytratili z povedomia pre politickú nepriazeň, ako to bolo v prípade exulanta Jozefa Cincíka. Alebo ich meno jednoducho „vybledlo“, ako sa to temer stalo v prípade zaujímavého umelca Vojtecha Stašíka.

Nevytratil sa však z povedomia a niektoré jeho diela nás oslovujú dodnes. Na návštevníkov Národnej dvorany v Slovenskom národnom literárnom múzeu v Martine z portrétov v životnej veľkosti hľadia Štefan Moyzes a Karol Kuzmány. Akademický maliar Vojtech Stašík vytvoril aj pomerne často reprodukované podobizne P. O. Hviezdoslava, Hany Zelinovej či iných významných osobností slovenskej kultúry. Cestujúcich zaujme v budove žilinskej železničnej stanice vitráž, ktorú vytvoril s spolupráci s R. Dúbravcom a F. Kráľom. Ďalšiu vitráž v spoluautorstve realizoval pre hlavnú železničnú stanicu v Banskej Bystrici a vo Svite.

Prešovský rodák Vojtech Stašík (1915 – 1978) sa po neľahkých začiatkoch dokázal presadiť ako výtvarník vo vtedajšom silnom kultúrnom prostredí Martina aj v rámci Slovenska. Ako šesťročný sa stal úplnou sirotou a vyrástol v sirotinci. Bol sluhom na statku, neskôr sa vyučil za inštalatéra, no hneď po vyučení zostal nezamestnaný. Našťastie veľmi rýchlo sa prejavil jeho výtvarný talent, upozornil na seba kresbami a plagátmi pre kiná. Ako mimoriadne nadaného ho roku 1936 prijali na Akadémiu výtvarných umení v Prahe. Na štúdium si zarábal maľovaním portrétov. Postupne prešiel aj k figurálnej tvorbe. Úspechy sa dostavili pomerne rýchlo. Prvú samostatnú výstavu s pozitívnymi hodnoteniami mal roku 1938 v Trenčianskych Tepliciach.

Jeho ďalší život ovplyvnilo stretnutie s Jozefom Cincíkom a jeho vstup do služieb Matice slovenskej roku 1941. Ako nadaný portrétista dostal ponuku pracovať na oficiálnych portrétoch významných predstaviteľov Matice slovenskej a slovenského kultúrneho života. Hneď na začiatku vytvoril popri spomínaných veľkorozmerných portrétoch podobizne Jozefa Škultétyho, Boženy Slančíkovej-Timravy, Zory Jesenskej, Márie Rázusovej-Martákovej, Martina Kukučína a iných osobností. Po založení tlačiarne Neografie pribudla mladému umelcovi práca

Elena

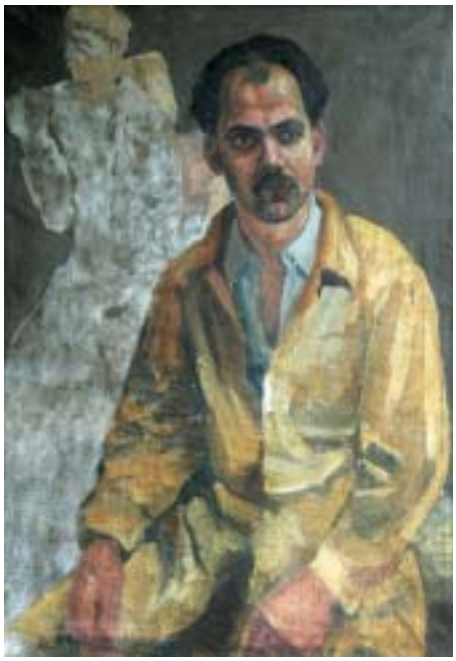

F. Gibala

Trebišov

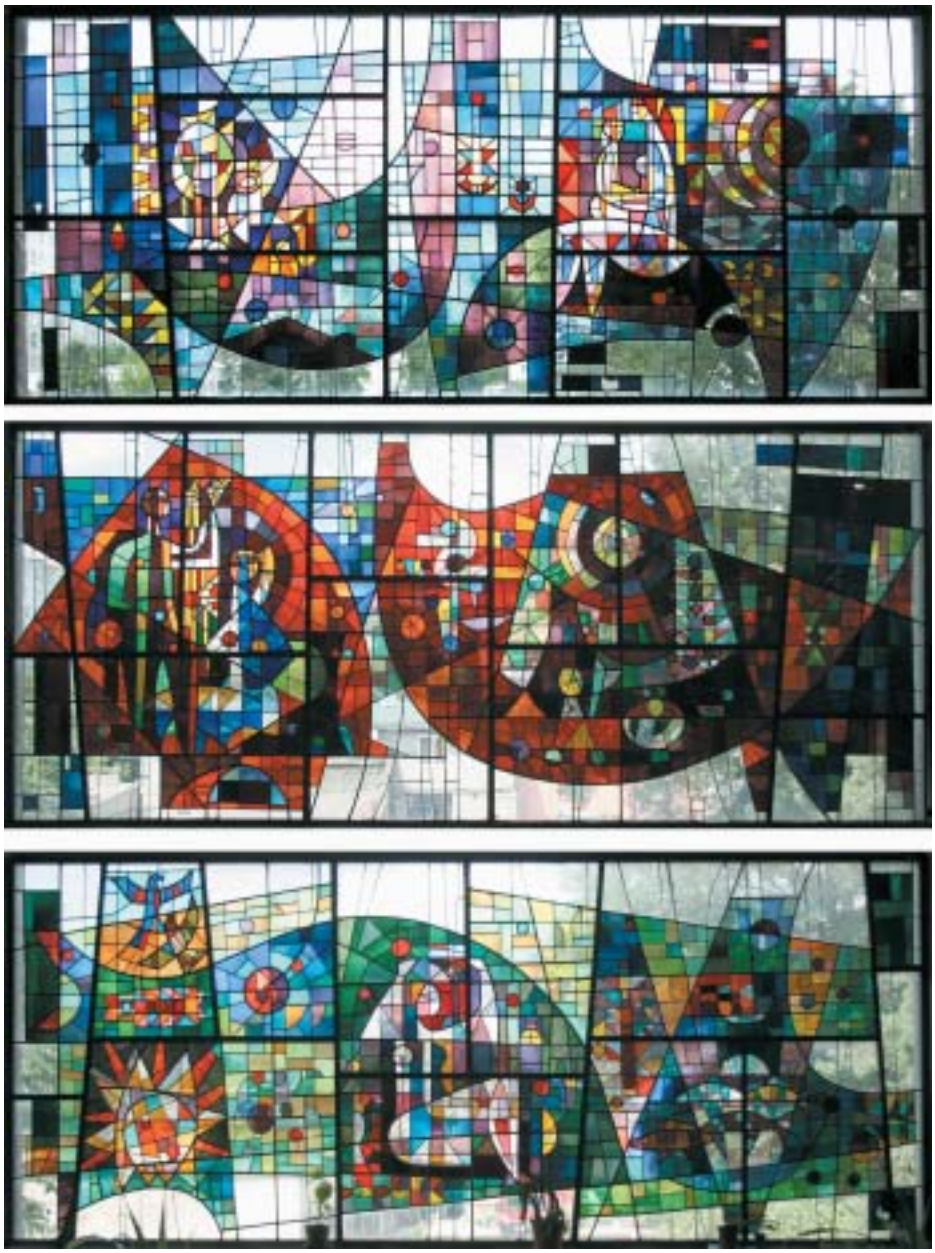

vytvárať ilustrácie pre matičné knižné vydania, čo zvládal taktiež s obdivuhodnou zručnosťou a tvorivou invenciou.

Popri nich Stašík realizoval roku 1949 maliarsku výzdobu Gréckokatolíckeho chrámu Zosnutia presvätej Bohorodičky v Trebišove. Vytvoril nástenné maľby štyroch evanjelistov a výjav Nanebovzatia Panny Márie, ktoré môžeme obdivovať dodnes. Víťazný oblúk zdobili jeho diela *Nádej* a *Láska*, v súčasnosti sú už premaľované.

Po skončení druhej svetovej vojny sa postupne mení poslanie a zužuje sa priestor pôsobenia Matice slovenskej, až sa po prijatí zákona o Matici slovenskej roku 1954 scvrkne do podoby, v ktorej inštitúcia fungovala až do konca 80. rokov. Vojtech Stašík sa stal umelcom na „voľnej nohe". Hľadal nové možnosti uplatnenia svojej profesie v časoch, ktoré neboli rovnako štedré voči všetkým. Príležitosť mu poskytol zvýšený dopyt po výzdobe verejných a spoločenských priestorov (napr. súbor troch vitráží v interiéri Okresného súdu v Trebišove) či priemyselných objektov (Pivovar Martin). Stáva sa priekopníkom v technike mramorovej mozaiky (dielo v dvoch celkoch v bývalom závodnom klube Kovosmaltu Fiľakovo a iné). To od neho vyžadovalo osvojenie si nových zručností. Zhutňuje svoje vyjadrovacie prostriedky, uplatňuje nový štýl. Po Slovensku ostalo po ňom množstvo monumentálnych dekoratívnych diel. Nadobudnuté choroby, ktoré ho postupne stravovali, uzavreli jeho plodný život. Poslednú veľkú objednávku – výzdobu Kultúrneho domu v Oravskej Lesnej – museli zaňho dokončiť jeho najbližší.

Život a dielo martinského výtvarníka podrobne spracovala kunsthistorička Mária Balážová v reprezentatívnej publikácii s názvom *Vojtech Stašík – Krása a zmysel otázok*, ktorú vydala Matica slovenská na sklonku roku 2010. Mimochodom, autorka monografie je prostrednou umelcovou dcérou. Pri listovaní v tejto knihe si čitateľ uvedomí rozsah aj rôznorodosť Stašíkovho diela.

MILAN GONDA

Mention of Vojtech Stašík in a Book

The art academy graduate Vojtech Stašík (1915 – 1978), born in Prešov, is the painter of the portraits of Štefan Moyses and Karol Kuzmány on display in the National Hall of the first building of Matica Slovenská in Martin as well as the painter of the likenesses of Jozef Škultéty, P. O. Hviezdoslav, Hana Zelinová, Božena Slančíková-Timrava, Zora Jesenská, Mária Rázusová-Martáková, Martin Kukučín, and the other eminent personalities of Slovak culture. His professional life was influenced by a meeting with Jozef Cincík and his employment by Matica Slovenská in 1941. After the establishment of the printing works Neografia, the gifted portrait painter produced illustrations for Matica's book editions. He left a number of monumental decorative works found on several locations around Slovakia. Mária Balážová described in detail the life and work of Vojtech Stašík in her representative publication "Krása a zmysel otázok" (Beauty and Meaning of Questions) published by Matica Slovenská towards the end of 2010.

Marcus Aurelius v Slovenskej bráne

(alebo Úsmevne o našej histórii)

Rieka Hron vyteká na nížinu cez Slovenskú bránu. Nad jedným brehom sa vypína skalné bralo Krivín. Druhý lemuje južne od Hronského Beňadika malá dedinka so svahmi malebných viníc s typickými pivničkami – Psiare. Miesto je rajom vodákov, pravidelne sa tu zastavujú na svojich splavoch. A Psiare majú svoje zaujímavé prvenstvo. V zámočníckej dielni Michala Majera vyrobili prvé slovenské auto. Na jeho počesť sem už viackrát zamierili historické vozidlá zo slovenských i z českých klubov automobilových veteránov.

Zo strategického hľadiska je poloha krivínskeho brala ideálna na ovládnutie celého územia. To vedeli aj naši predkovia, keď tu pred viac než 2500 rokmi začali budovať hradisko. Jeho opevnenia sa nám zachovali dodnes. Z histórie vieme, že pri Hrone napísal okolo roku 172 po Kr. rímsky cisár Marcus Aurelius literárny klenot Hovory k sebe. Obyvatelia Psiarov tvrdia, že to bolo práve na krivínskom hradisku. Veď aký iný oporný bod si mohli zvoliť Rimania pri svojich výbojoch proti Markomanom a Kvádom?

Na počiatku bola Olumpiáda

Nuž nečudo, že Psiarania si zvolili práve tohto osvieteného cisára za patróna povestných letných Olumpijských hier. Postavu cisára stvárnil rektor banskobystrickej Akadémie umení režisér Matúš Olha. V jeho prejave spočiatku zazneli aj podozrivo hlboké myšlienky: „Ľudský život je nestály a krátky, lebo pred naším narodením a po našej smrti je nekonečný prúd času, a kto to pochopí, nebude sa sťažovať na krátkosť života, ale ho využije na konanie dobra. Koľkí už pomreli, čo sa pred nimi triasol celý svet? Z ich kostry je teraz popol alebo sa rozložila na prach. Mnohí zomreli, čo ich miloval celý svet, mnohí, čo nás predišli v živote i smrti.“ Pri týchto slovách znalec rímskej literatúry profesor rímskeho práva Jozef Krajči poznamenal: „Veď to bol presný citát z Marca Aurelia.“ Pán profesor sa nemýlil, ale predstaviteľ Marca Aurelia s vážnou tvárou dodal: „Na tých slávnych bolo dôležité, čo po sebe zanechali, ja som sa rozhodol, že tu na Psiaroch pod Krivínom zanechám úsmevy a veselú myseľ.“ Potom novodobý cisár predniesol prekvapeným divákom dovtedy utajený „Platónov traktát“, že práve na Psiaroch pri rieke Granua, ako dnes hovoríme Hronu, sú základy kultúry starého Egypta. Spôsobil to 4000 rokov pred Kr. istý Jano Pes, ktorý sa na koryte z jedného kusa dreva odplavil k ústiu rieky Nílu. Miestny ľud skomolil jeho meno na Anubis, a tak sa zrodil jeden z hlavných egyptských bohov. Podľa Janovho „obaráku“ začali Egypťania vyrábať prvé lode. Anubisovi bolo veľmi ľúto za bralom Krivínom. Jeho verní poddaní sa mu snažili postaviť podľa nákresu kópiu psiarskej chatrče. Dreva nebolo, tak stavali z kameňa. Ostalo po nich niekoľko nepodarkov, ako Cheopsova pyramída a Veľká Sfinga.

Korytárske preteky vo vodáckom raji

Takáto bola mystifikácia, recesia a zábava, pri ktorej cisár otvoril svoju prvú korytársku Olumpiádu. Lebo Psiaranov od nepamäti prezývali „korytármi“. V časoch povodní sa stalo, že na „súlodí“ z veľkých „obarákov“ prevážali aj svadobčanov. Nečudo, že domácim výmyselníkom napadlo, že by mohli korytá využiť aj na šport. Popri tradičných pretekoch prievozníkov na člnkoch zvaných „čajky“ usporiadali v rámci Olumpiády aj vodný slalom na koryte. Na vode vládla úplná rovnosť. Neexistovali mužské, ženské ani dorastenecké kategórie. Cisár trval na tom, aby sa naozaj dodržalo olympijské heslo: „Nie je dôležité zvíťaziť, ale zúčastniť sa!“ Najlepšie časy síce vyhlásili, ale víťaza vyžrebovali. Prvý mohol byť posledný a posledný mohol byť prvý.

Zlatým klincom korytoparády bola rekonštrukcia korytárskej bitky zo starých čias. V jej finále sa na všeobecnú radosť početných divákov všetci účastníci poprevracali a vykúpali vo vodách Hrona. Súčasťou Olumpiády bola verejná súťaž v degustácii tradičných a dnes už zaznávaných vín – otelákov – o cenu Kráľovský Otelák. Na vode vládla zábava. Cisár odovzdával ceny víťazom, sediac na tróne uprostred Hrona.

Zanietení popularizátori histórie Slovenska: predseda MS Marián Tkáč a rektor banskobystrickej Akadémie umení Matúš Oľha ("Marcus Aurelius")

Na záver Olumpiády Marcus Aurelius sľúbil, že príde s ďalšími príbehmi o vplyve Staropsiaranov na počiatky kultúry starého Egypta. Začína sa rodiť legenda, podobná tej, akú si o českom svetobežníkovi a vynálezcovi Járovi Cimrmanovi vymysleli Zdeněk Svěrák s Jiřím Šebánkom. Na rozdiel od tej českej však ostáva na nej aj čosi reálne: historický Marcus Aurelius pri Hrone skutočne bol. Najkurióznejšie na celom je, že pozoruhodné aktivity majú korene v miestnej organizácii Slovenského zväzu záhradkárov. Jej členovia zorganizovali osadenie Kameňa zvrchovanosti, naďalej pripravujú pravidelné výstavy záhradkárskych produktov, svätourbanské degustácie vín, stále populárnejšie preteky malotraktorov či spomínané preteky „čajkárov“ – na jednom z nich sa objavilo prvé koryto, od ktorého bol k terajšej populárnej korytárskej Olumpiáde už len krok.

Cisárska akadémia

Letné olumpijské veselenie však domácim nestačilo. V polovici tohto marca si pozvali jeho cisárske veličenstvo znovu. Rímsky vladár pred televíznymi kamerami premenoval starú dedinskú školu na Cisársku akadémiu Marca Aurelia. V nej chcú Psiarania pokračovať v sérii cisárom inšpirovaných svetoznámych *Hovorov k sebe*. Nazvali ich *Hovormi pod Krivínom* a pozývajú na ne zaujímavých ľudí. Pri poslednom stretnutí privítali predsedu Matice slovenskej Mariána Tkáča a uviedli predpremiéru televízneho seriálu o šľachtickom rode Turzovcov nakrúteného podľa jeho scenára. Otázky a odpovede sa neskončili pri Turzovcoch. Najdiskutovanejšou témou boli slovenské dejiny. Z vášnivej debaty bolo zrejmé, že Cisárska akadémia Marca Aurelia neprináša domácim len recesiu a zábavu, ale ponúka im zdroj poznania, ktorý sem začína lákať aj záujemcov zo širšieho okolia.

PETER VALO
FOTO AUTOR A DUŠAN MIKOLAJ

Marcus Aurelius at Slovenská brána (or Having Fun With Our History)

The River Hron runs to a lowland through Slovenská brána (The Slovak Gate). The Rock of Krivín rises on one of its banks. The other bank south of Hronský Beňadik is edged with a small village with the slopes of picturesque vineyards and peculiar wine cellars, called Psiare. The place is a watermen's paradise; rafters come there to descend the river regularly. And the village part of Psiare has an interesting primacy. The first Slovak car was manufactured in Michal Majer's fitting shop. In his honour, the historic vehicles of vintage car owners headed here for several times. From a strategic point of view, the location of the Rock of Krivín is ideal for gaining control over the whole area. More than 2500 years ago, the construction of a hill-fort was started here. The ramparts have been preserved up to this day. It was by The River Hron about 172 A.D., where and when the Roman Emperor Marcus Aurelius wrote the literary gem Meditations (in Slovak, Hovory so sebou (literally Talks to Oneself), in Greek Ta eis heauton, literally "thoughts/writings addressed to himself "). In order to memorialise the history with a smile, the old village school was renamed to Marcus Aurelius Imperial Academy in the middle of this March. Psiare inhabitants want to continue with the world-known Meditations inspired by the Emperor in the Academy. They named them "Talks below Krivín" and started to invite interesting people to take part in them. On their last meeting they welcomed the Chairman of Matica Slovenská Marián Tkáč and brought out the preview of a TV series he scripted about the aristocratic family of Turzo.

V Mikuláši obesili (ne)pravého *Jánošíka*

V marci roku 1713 v centre Liptovskej stolice väznili, vypočúvali, mučili – vtedy legitímnym útrpným právom – Jura Jánošíka. Ako napísal Ján Botto, „junáka slobody v ústach ľudu žijúceho“. Podľa oprášeného „rozumného štátneho historizmu“, do dejín „vstupujúceho ducha“ a iných lingvistických zvratov legenda o Jánošíkovi je prejavom vlastenectva jednoduchých ľudí. Striedavo-oblačno aj krokom arogantnou nohou politiky.

A začala sa tak nevinne. Podľa inštrukcií G. F. Belopotockého už v 19. storočí bol medzi prvými „legendotvorcami“ mladý Janko Kráľ. Jánošíkovská „love story“ v meste popravy nastúpila cestu, a silou-mocou by chcela „vyskočiť“ i z regálov slovenských suvenírov. Keby tam bola. V ponuke zaujímavostí z regiónu sa Jánošík stráca v záplave iných gýčových „postavičiek“. Možno aj preto, lebo to, že „bohatým bral a chudobným dával“, sa aj turistom zo zahraničia ťažko prekladá. Slovná hračka a najmä nepravdepodobnosť hraničiaca s istotou. Nazbíjal a rozdával? Tieto zhistorizované „udalosti“ zakrývajú vážnejšiu otázku. Historici, ktorým ju položíte, sa tvária, že takýto problém nejestvuje. Ktoréhože Jurka Jánošíka v Liptovskom Svätom Mikuláši obesili za pravé rebro na hák? Kto to vie?

Traja v jednej matrike

Narodenie troch Jurajov Jánošíkov zaznamenal už Rudo Brtáň z Hýb, literát pozorný voči dejinám. On ako prvý upozornil na zápisy vo varínskej matrike. Farár Michal Smutko mal zaznamenať dátumy krstov všetkých troch. Jedného pokrstil 25. januára a druhého 16. mája roku 1688. Tri roky nato, 19. marca 1691, ďalšieho. Viac osôb s týmto menom tam už nie je. Vo farskej kronike nechýbajú mená rodičov mládencov z Terchovej. Aj o tom začiatkom 90. rokov 20. storočia napísala v časopise Reflex Bea Jirešová, ktorá sa obrátila na uznávaného psychotronika Jaroslava Erbena. „Podľa jeho metódy, vychádzajúcej z dátumu a miesta narodenia dotyčného človeka a dešifrovania jeho fluida (odtlačku), označil prvého Juraja z troch vtedajších Jánošíkov za príliš vyrovnaného, aby sa hodil do roly stále riskujúceho zbojníckeho kapitána. Druhého zasa za príliš hlúpeho, aby dokázal vstúpiť do dejín. Erben tvrdí, že najpravdepodobnejší je posledný.“

Pri analýze zverejnil neočakávané detaily. Jánošík narodený v marci 1691 bol človek, ktorý niekedy urobil to, čo by iní s jeho povahou neurobili. Inak povedané, bol odvážny. No neriskoval len tak pre nič za nič, hoci v určitých chvíľach mal zníženú rozlišovaciu schopnosť. „Preto sa mohlo ľahko stať, že sa postavil aj proti presile, že bol omnoho odvážnejší ako iní. Mohol si to aj dovoliť, pretože mal vysokú inteligenciu a zmysel pre spravodlivosť. Bol omnoho hĺbavejší. Ako výrazná osobnosť sa prejavoval už v trinástich rokoch života,“ tvrdí J. Erben v knihe *Záhady podvedomia*.

Pre historikov je bádanie prostredníctvom analýzy dátumu a času narodenia niektorej z historických postáv nemysliteľné. Ale ani oni nie sú

na tom pri Jurajovi Jánošíkovi (kurucovi? zbojníkovi? alebo ktoviekom?) oveľa lepšie. Aj im pri ňom dochádza dych. Nie je to ich chyba či prejav neschopnosti. Vedia, že legendu vytvoril vzdelaný obetavý vlastenec knihár G. F. Belopotocký spolu s J. Kráľom. Mäsiarstvo Kráľovcov bolo na námestí, takže chlapec z rínku vnímal budovu oproti, o ktorej vedel, že tam súdili Jánošíka a Uhorčíka (Mravca), ale aj iných zbojníkov, ešte intenzívnejšie. Z archívov sa nedozvieme veľa. Okrem výsluchov a rozsudkov. Donedávna sa diskutovalo aj o tom, kdeže bolo popravisko, kde boli Šibeničky.

Fakty odborníkom, legendy pre plebs?

Toľko sa o Jánošíkovi, údajne najznámejšej postave slovenských dejín, hovorí, píše, filmuje. Tak prečo neskúmať možnosti, iba zdanlivo neprípustné? Autorská licencia je najmä pre filmárov príležitosťou na do neba volajúce mystifikácie. Divákom to stačí a historici čochvíľa zalamujú rukami. Verme, že posledným výkrikom tejto letory bol *Jánošík* poľskej režisérky A. Hollandovej. Škoda toho podtitulu „pravdivá história“. Potešilo by to azda Belopotockého s Kráľom, lenže nežijeme v 19. storočí. Bizarnejšie vyznieva, zdá sa, dramatický príchod „klerika“ Jura Jánošíka do temnice, kde nájde svojho otca. Tvorcovia uvádzajú, že bol poddaný, no karika v uchu svedčí o niečom inom. Vo filmoch Martina Friča ani Bielika sa Terchová ani Mikuláš nespomínajú. Boli to profesionáli a vedeli, že ak priznajú časť reálií, geografiu, musia sa držať aspoň trochu faktov. Ktorých?

Jánošíkov bolo habadej

Uhorčík, ktorého Jánošík strážil na Bytčianskom zámku, keďže v tom čas nebol už kuruckým, ale cisárskym vojakom (stalo sa tak iba preto, lebo ho zajali v bitke pri Trenčíne, alebo ide o čosi iné?), z väzenia ušiel. Ako inak, Jánošíkovi bol za to zaviazaný. Neskôr mu odovzdal družinu a zbojníckym kapitánom sa mal stať na Michala roku 1711. V októbri nasledovala Uhorčíkova svadba. Podľa výsluchov, ktoré zaznamenala porota v Liptovskom Svätom Mikuláši, svadbu predchádzalo ozbíjanie žilinského mešťana Jána Šípoša, obchodníka so súknom. Súkno v Jablunkove predali a, čuduj sa svete, nerozdali. Tržbu 70 zlatých dal Uhorčík svojmu nastávajúcemu svokrovi bačovi Soligovi. Zato prstienky od zlatníka Jána Skalku sa ušli v hojnej miere aj terchovským dievčatám. Iné poskrýval Jánošík do jedla, kdesi v handlovských horách. Ale v tom istom čase už mal zbíjať aj na slovensko-moravskom pohraničí i na Morave, v Sliezsku, v južnom Poľsku a pod Tatrami. Lup, ktorý Jánošík vraj získal medzi Východnou a Vážcom od vdovy generála Rudolfa Schardona, mu Liptovská stolica pri výsluchoch nevedela odpustiť. Na mučidlách sa k tomu však nepriznal, možno aj preto, lebo o tom nič nevedel. Pod Kriváňom lúpil teda Jánošík číslo dva? To by sa tak na neho podobalo. Podľa Erbena predsa mohlo ísť o hlúpeho, bezohľadného zbojníka, ktorý mal na svedomí aj smrť plebána Juraja Vertíka z Domaniže. Ak vylúčime prvého, málo podobného s oboma, zostane v hre Jánošík číslo dva. A Jánošík číslo tri, priateľ Uhorčíka, bol, zdá sa, stále presvedčeným kurucom s tajným poverením. Osem rokov trvajúce stavovské povstanie potrebovalo výzbroj a výstroj pre vojenské oddiely. Jánošík ich získaval, ako bolo v tom čase zvykom, nelegálnym spôsobom. Bol agentom s právom zabíjať, napríklad aristokrata Františka II. Rákociho? Kto to dnes potvrdí? Špionáž, ako inak, musí byť zahalená rúškom tajomstva. Otázkou je, koho detektív liptovskej sedrie E. Kubínyi v Klenovci vystopoval a zatkol. Príhoda s vysypaným hrachom je stará ako ľudstvo samo. Jánošíka zatkli v dome Martina Mravca, netušiac, že ide o Uhorčíka. Oboch tunajší ľudia i úrady poznali. Jánošík, vystupujúci pod svojím menom, mal povesť veľkorysého a štedrého človeka. S tamojšou krčmou mal spoločné iba to, že občas zaplatil chlapom „rundu“. Nevynechával ani spoločenské udalosti, tancovačky. Ani jedného z Jánošíkovcov teda nezlapali vo Valaskej Dubovej.

Podľa toho, čo zadržaný Jánošík povedal pri „dobrovoľnom“ vypočúvaní na mučidlách, sa zdá, že išlo skôr o kuruckého agenta, a nie zbojníka, ktorý mal na svedomí kadečo. O zločinoch, ktoré mu pripisovali, veľa nepovedal. Asi nemal čo.

Pohon na zbojníka Jánošíka, ktorý sa medzitým skrýval v Terchovej u známeho židovského krčmára Rafaja, tým pádom ustal. Do Liptova prevezeného Jánošíka odsúdili za niekoľko hodín. Obhajca ex offo Baltazár Palugyay možno vedel viac, pretože odmietol hlavný dôvod, údajnú vraždu farára z Domaniže, a ďalšími argumentmi sa usiloval o udelenie milosti. Napriek tomu 17. marca 1713 Jánošíka popravili. V tom čase zbojníci – a bolo ich dosť: okolo dvadsať Kysučanov, tucet moravských junákov, Poliaci – aj s Jurajom Jánošíkom číslo dva už boli z Terchovej preč a veselo zbíjali v južnom Poľsku. Tam sa aj stopy po jednom z Jánošíkovcov končia. Prečo by potom poľskí historici nemali skúmať svojho Jura Jánošíka?

LACO HÁMOR
FOTO AUTOR

(Non-)Veritable Jánošík Was Hanged in Mikuláš

In March 1713 in the centre of Liptó County (Liptov), Juraj Jánošík was held in prison, interrogated, tortured—exercising the then legitimate right to torture. But who knows which Jurko Jánošík was hanged by his right rib on a hook in Svätý Mikuláš? The fact is, three boys were born with the same name. One was christened on 25 January and the other on 16 May 1688. Three years later on 19 March 1691, another one of the same name was christened. So much has already been said, written and shot about the supposedly the best known figure of Slovak history, but still several open questions remain for the historians to answer.

From what the captured Jánošík said during the "consensual" interrogation on a torture device, it seems he was rather a Kuruc agent than a bandit who had a lot on his conscience. He did not tell much about the crimes ascribed to him. Therefore the hunt for the highwayman Jánošík, in the meantime hiding at the popular Jewish innkeeper Rafaj's in Terchová, ceased. Jánošík transported to Liptov County was sentenced in several hours. The adversary counsel Baltazár Palugyay might know more because he denied the main charge, alleged murder of the priest of Domaniža, and putting forward more arguments he sought a pardon for the defendant. Despite that, Jánošík was executed on 17 March 1713.

Slávnostný akt založenia Slovenského ústavu v Clevelande (september 1952). Zľava rev. Andrej Pír, Karol Strmeň, František Hrušovský, opát Teodor J. Kojiš, Jozef Cincík, Mikuláš Šprinc

Robustný prekladateľ básnik Karol Strmeň

Nedávno sme si pripomenuli nedožité 90. výročie narodenia básnika, esejistu, pedagóga a renomovaného prekladateľa Karola Strmeňa, pôvodným menom Karola Bekényiho (narodil sa 9. apríla 1921 v Palárikove, zomrel 16. októbra 1994 v Clevelande, USA). Spolu s Mikulášom Šprincom, Pavlom Ušákom Olivom, so Svetloslavom Veiglom, s Gorazdom Zvonickým, Julom Zborovjanom či Jánom Motulkom patril k príslušníkom mladšej vlny slovenskej katolíckej poézie, ktorá sa dostávala k slovu v polovici 30. rokov minulého storočia. Mladý Karol Strmeň publikoval svoje verše od roku 1935 vo viacerých literárnych a kultúrnych periodikách (Rozvoj, Elán, Slovenské pohľady, Kultúra, Obroda a iné).

„Od samoty po smrť, od rodiny po národ“

Básnické juvenílie dokumentujú tvorivé hľadanie cesty medzi poetizmom a surrealizmom (zrejmý vplyv Rudolfa Dilonga), nechýbajú ani verše v ľudovom tóne vianočných piesní. Roku 1942 zverejnil Strmeň cyklus piatich básní *Z ostrihomského seminára*, predstavujúcich prológ knižného debutu *Výžinok života* (1943), ktorý je reflexiou životných pocitov a skúseností. Povedané slovami Júliusa Pašteku: „Od samoty po smrť, od rodiny po národ.“ Poetova osobnostná i autorská orientácia vychádzala z národného aj kresťanského aspektu, čo naplno odzrkadľovali verše pripravovanej zbierky *Bojovník*. Z nej vyšla na jeseň 1944 len báseň *Testament*, bezprostredne reagujúca na udalosti spojené s povstaním. Iba 23-ročný K. Strmeň bolestne znášal rozčesnutie národa a blížiaci sa neodvratný zánik Slovenskej republiky.

Znamenie ryby

Od jari 1945 žil Strmeň v exile. Pôsobenie v USA ponúklo mimoriadne vnímavému a jazykovo kvalitne podkutému tvorcovi ideovo bezbrehý priestor a rozmer. Obklopoval ho slobodný prúd rozmanitých myšlienkových tendencií, estetických programov, bezprostredný dotyk so svetovou spisbou, s moderným filozofickým a kultúrnym smerovaním, magický vplyv multietnického kultúrneho dedičstva – a on plnými dúškami doslova hltal tento vábivý, neodolateľný a najmä inšpiratívny gejzír poznania. Konkrétne plody sa najintenzívnejšie premietli do jeho monumentálnej prekladateľskej činnosti, avšak zreteľné stopy syntézy uvedeného cítiť aj vo vlastnom básnickom diele.

Strmeňova poézia sa vyznačuje najmä striedmosťou (až lakonickosťou). Nie je umelým vyvolávaním minulosti či nostalgickým experimentom. V rovine metaforickej skratky a epigramatickej reflexivity sa filozoficky zamýšľa nad neustálymi protirečeniami i paradoxmi sprievodných javov pulzujúceho moderného životného štýlu (zbierky *Strieborná legenda*, 1950; *Čakajú nivy jar*, 1963; *Žalm cyrilo-metodský*, 1963; *Preblahoslavená*, 1977). Ide o poéziu plnú pokory a hlbavosti, oslobodenú od tragiky, sentimentality a siláctva. Citlivo sa ponára do tajomných hlbín seba samého, pričom hodnoty ako láska, oslava života, domov, vlasť, ľudstvo sú akoby stupne smerujúce k métam univerza.

Z azúru štipka, trocha vidna v lístí,
možno i šťastie. Nádhera.
Zapadá slnko, slamenákom kýva
a tryská zlato večera.

Toľko sme dobrých známych spomínali,
že je nám od sĺz do spevu.
Májový večer perlisto sa zubí
a vábi puky k úsmevu.

Ostala pravda v nedopitom víne
(sláva sa do nás nestarie)
a ostali sme sami na plošine,
kde umývame poháre.

Vrcholom Strmeňovho básnického diela je kniha veršov *Znamenie ryby* (1969). Jemná hra so slovom vyústila do príťažlivej metafory, ktorou Strmeň interpretuje vlastné vnímanie vecí okolo nás a v nás. Detailné skúmanie bežných predmetov a javov reálneho života postupne prechádza do polohy filozoficko-náboženských meditácií o principiálnych ľudských hodnotách. „Nie je neresťou brať poéziu privážne," napísal K. Strmeň. „Ani básnici ju vždy dosť vážne neberú, čo sa im pomstí spravidla pekelne. Tvorivosť je hra, trpezlivé stavanie na prichádzajúcu kartu, cesta z neistoty k presnosti a k tvaru, ešte stále neistého, ako novembrové oblaky, hra čoraz väčšmi podobná hre o vlastný život. Viem, čomu som uveril a o čom môžem, azda i mám, pochybovať, či už na svoje šťastie, alebo nešťastie."

Renomovaný prekladateľ

V exile nadviazal výnimočný polyglot K. Strmeň aj na svoje predchádzajúce prekladateľské aktivity z čias pôsobenia na Slovensku (M. Eminescu, Dante, R. M. Rilke, E. A. Poe). Táto jeho činnosť patrí bezpochyby k tomu najkvalitnejšiemu, čo v dejinách našej prekladovej literatúry vzniklo. Pri prekladoch vedel naplno využiť dokonalú znalosť prekladaného jazyka, ktorý kultivovane obohacoval o vlastnú dimenziu osobitého poetického výrazu. Uvedené atribúty plnohodnotne premietol i do svojho monumentálneho prekladateľského diela – dvojzväzkovej antológie svetovej lyriky *Návštevy* (Rím, 1972). Približuje slovenskému čitateľovi 226 preložených textov – od kráľa Dávida, Sapfó, Anakreonta cez staročínskych básnikov, japonskú poéziu, Villona, Goetheho, Hölderlina, Puškina, Verlaina, Rimbauda, Thákura až po 70. roky minulého storočia (Pessoa, Ungaretti, Blok, Lorca, Achmatovová a mnohí iní). Z celého radu ďalších Strmeňových prekladových diel pripomenieme rozsiahly výber z Petrarcovho *Spevníka* pod názvom *Vavrín* (1974), Mauriacovu esej *V čo verím* (1978), Eliotovu *Vraždu v katedrále* (1979), Thompsonovho *Nebeského chrta* (1982), Claudelovu *Kantátu pre tri hlasy* (1986), Jammesove *Čistiny v nebi* (1999). V posledných rokoch života upútala Strmeňa dávna láska – staroveká čínska literatúra a v jej rámci azda najslávnejší čínsky básnik všetkých čias Tu Fu. Aj s touto mimoriadne náročnou prekladateľskou prácou sa popasoval majstrovsky, čo dokumentuje kniha *Stokvetá rieka* (1998).

Zásluhou bratislavského vydavateľstva Petrus (Peter Chalupa) vyšlo v uplynulých rokoch prakticky celé autorovo básnické aj prekladateľské dielo. Od roku 2007 sa v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine nachádza exilová literárna a prekladateľská pozostalosť Karola Strmeňa. Vďaka veľkému porozumeniu a ústretovosti jeho manželky Oľgy sa podarilo skompletizovať osobný fond výraznej osobnosti našej modernej kultúry. Po roku 1989 sa K. Strmeň ako jeden z mála protagonistov slovenského povojnového exilu mohol prísť pozrieť do rodnej vlasti. Dožil sa aj knižného vydania výberu zo svojho básnického diela, ktorý pod názvom *Sfinga spieva pri jasličkách* zostavil T. Križka (1991). Antológia svetovej lyriky *Návštevy* vyšla vo Vydavateľstve Matice slovenskej roku 2008 v edícii Slovenský svet, ktorá sprostredkúva súčasníkom u nás doma významné slovesné diela publikované po druhej svetovej vojne v exile.

PETER CABADAJ
FOTO ARCHÍV

Karol Strmeň (vľavo) s historikom Františkom Hrušovským a s manželkami na lodi do USA (1947)

Robust Translator and Poet Karol Strmeň

The poet, essayist, teacher and respected translator Karol Strmeň, his own name was Karol Bekényi (born in Palárikovo on 9 April 1921, died in Cleveland, the U.S.A., on 16 October 1994) together with Mikuláš Šprinc, Pavol Ušák Oliva, Svetloslav Veigl, Gorazd Zvonický, Julo Zborovjan and Ján Motulko, was a member of the younger wave of the Slovak Catholic poetry that came into play in the mid 1930's. From the spring 1945, Strmeň lived in exile. His book of poems "Znamenie ryby" (1969) represents the top of his poetic works. In exile, the extraordinary polyglot K. Strmeň resumed his Slovakia's translating activities (M. Eminescu, Dante, R. M. Rilke, E. A. Poe). His works rank among the translations of the highest quality emerging in the history of our translated literature. They appeared in the two-volume anthology of world lyric poetry "Návštevy" (Visits) (Rome, 1972). The translator provided a Slovak reader with 226 translated texts – counting from King David, Sappho, Anacreon through old Chinese poets, Japanese poetry, Villon, Goethe, Hölderlin, Pushkin, Verlain, Rimbaud, Tagore ending in the 1970's (Pessoa, Ungaretti, Blok, Lorca, Akhmatova and many others).

Spomienky s

Anton Hlinka (narodil sa 31. októbra 1926 vo Valaskej Belej, zomrel 26. marca 2011 v Trenčíne) bol jednou z najvýraznejších a najtvorivejších osobností pôsobiacich v emigrácii. Cieľavedome sa sústredil na duchovnú obnovu a obranu svojprávnosti slovenského národa. Napriek tomu sa v poslednom čase vedú spory okolo Hlinkovej národnej orientácie. Na ne neraz odpovedal jasným postojom. Ako napríklad na mítingu v Prievidzi na otázku, či je rodina s Andrejom Hlinkom: Nie som, ale krv je tá istá. Mimochodom, roku 1997 mu prezident republiky udelil Rad Andreja Hlinku I. triedy.

Pre noviny som s otcom Hlinkom urobil niekoľko rozhovorov. Pri ich príprave sme sa dohodli, že mi vyrozpráva svoj životný príbeh. Na audiokazety som zaznamenal jeho príbehy z detstva, zo štúdia na šaštínskom gymnáziu, zážitky z barbarskej noci a pracovného tábora, pobytu v ilegalite, úteku za hranice. Hovoril o pôsobení v Taliansku, vo Švajčiarsku, v Nemecku. Neobišli sme ani dramatickú spoluprácu s ľuďmi, s ktorými organizoval pašovanie kníh za železnú oponu, či jeho redaktorský pohľad na proces s „katolíckymi aktivistami" a „sviečkovú manifestáciu". V nejednom spomínaní sa zaiskrilo konfliktami s predstaviteľmi českej emigrácie. Moje záznamy sa končia definitívnym návratom Hlinku do vlasti a okolnosťami okolo zrodu jeho Modlitby, ktorú predniesol pri vyhlásení samostatnosti Slovenskej republiky.

EMIGRANT

Počas „barbarskej noci" (apríl 1950) Antona Hlinku zaistili spolu s ďalšími pedagógmi a žiakmi šaštínskeho gymnázia. Roku 1951 prešiel ilegálne hranice.

Utekali z Rakúska do Talianska. Zohli sa. Cez lúku klusali takmer po štyroch. Antonovi bolo do smiechu. Každý musel zďaleka vidieť dvoch kolenačkujúcich ľudí napodobujúcich baranov. Aj talianska finančná stráž sa musela na nich rehotať. Možno ich nechali prejsť práve preto, že utekali ako v nemej groteske. Možno mali šťastie. Keď prešli hranicu, vystúpili v Sterzingu, taliansky sa to volalo Vipiteno. Strečanský ich zaviedol do kapucínskeho kláštora.

Na druhý deň ráno odprevadili adepta na štúdiá na železničnú stanicu a kúpili mu lístok do Turína. Anton sa upokojil, až keď sedel vo vlaku. Po dvoch staniciach pristúpil do jeho kupé kňaz v reverende s veľkým čiernym klobúkom. Jeho strieška bola široká ako koleso z voza. „Bože, oblečú ma do čierneho a ja budem vyzerať ako tento strašiak," šepkal si v duchu. V hlave sa mu rojili takéto smiešno-trúchlivé myšlienky, až kým spolucestujúci nevystúpil vo Verone. Vlak ho potom unášal smerom na Miláno. Do Turína pricestoval na sviatok Panny Márie. Predstavený ho objal, ako keby mu bol otcom. Chýr utečencov otváral dvere i srdcia. Noviny boli plné správ o slovenských a českých kňazoch a mníchoch, ktorí sú bez súdneho rozhodnutia pozatváraní v lágroch a vo väzniciach.

Anton Hlinka sa zapísal do medzinárodného seminára v Turíne. Prednášalo sa po latinsky. Knihy boli latinské. Základom bolo šesťzväzkové dielo *Instituciones theologiae moralis*. Na titulnej strane zaujala študenta fotografia autora. Podľa textu usúdil, že to musí byť veľmi múdry človek. Podľa obrázka sa mu zdal „škaredý ako sedem hlavných hriechov". Volal sa Piscetta-Genarro. Vždy mal na všetko vtipnú odpoveď. Raz mu napchali do stola seno. Piscetta-Genarro s vážnou škaredou tvárou otvoril stôl a bez mihnutia oka povedal: „Ale, domini, voľaktorý z vás si tu zabudol desiatu." Piscetta-Genarro, ako ani mnohí iní talianski profesori, nebol vôbec morózny. Historky o ňom sa prenášali z jednej študentskej generácie na druhú a vyvolávali v žiakoch záujem o tohto pozoruhodného človeka. Mnohí zmenili postoj k nemu po prečítaní jeho obrovského šesťdielneho diela. K jeho obdivovateľom sa zaradil aj Anton Hlinka.

FILOZOF

Život v semináři niektorým pripadal nudný. Znovu sa vrhol do učenia. Držal sa hesla, že kňaz je ako lekár. Ak lekár nie je dobre pripravený na svoje povolanie, môže narobiť veľa zla. Študoval vášnivo a rád. Študoval dokonca s láskou. Tak pristupoval ku všetkým predmetom – okrem práva. To sa mu protivilo. Zdalo sa mu skostnatené. Nevoňalo mu, že sa primnohé otázky v cirkvi riešili len podľa práva a nevyužívali sa iné možnosti. Vo vnútri cítil, že v právnych kľučkách sa stráca ľudský prístup. Po skončení štúdia si ho zavolal predstavený a povedal: „Hlinka, pôjdeš študovať právo a urobíš doktorát!"

Odrazu pochopil, že prišlo na najhoršie. Tento prísny, ale dobrotivý človek mu práve ponúkal vyhliadku stať sa profesorom cirkevného práva.

„Nie!" vybuchol ako prehriaty tlakový hrniec. Vzbúril sa, ani nevedel ako.

„Tak nepôjdeš študovať nič!" vzoprel sa predstavený, ktorého prekvapil vzdor, aký od dobrého žiaka nečakal. „Iba ak by si šiel študovať psychológiu."

„Veľmi rád," vyhŕklo z neho. A tak sa stalo. Opäť sa z celej sily vrhol do štúdia. Prestal chodiť na pravidelné vychádzky. Odrazu mu bolo vzácnych každých päť minút.

Po publikovaní prvej slovenskej práce a článkov v časopisoch sa mu podarilo predstavených presvedčiť, že by sa mal venovať slovenskej náboženskej literatúre. Po štyroch týždňoch ho poslali do Milána. Mal sa starať o pastoráciu osemsto študentov. Dokončil *Cesty k nekonečnu* a pustil sa do knihy *Keď zakvitne rumovisko*. Začal zbierať materiál pre knižku *Svetlo z Lisieux*.

KRAJAN

Každý piatok sa vybral z Milána do Švajčiarska. Za tri-štyri hodiny bol v Berne. Žilo tu dosť veľa Slovákov. Bolo ich treba organizovať. Najlepšie ich spájala nedeľná omša. Najprv odslúžil omšu. Kázeň, ktorá bola až po nej, sa zmenila na diskusiu s veriacimi v kostole.

V Zürichu slúžil omše pre Slovákov i Čechov pán farár Jiran. Hovoril po česky, hoci sa pokladal za Nemca. Sám predstavil nového kňaza slovami: „Představuji vám slověnského kněze doktora Antona Hlinku. Bude mít slověnskú omšu a slověnskú kázeň." Po omši bola recepcia u jedného

Antonom Hlinkom

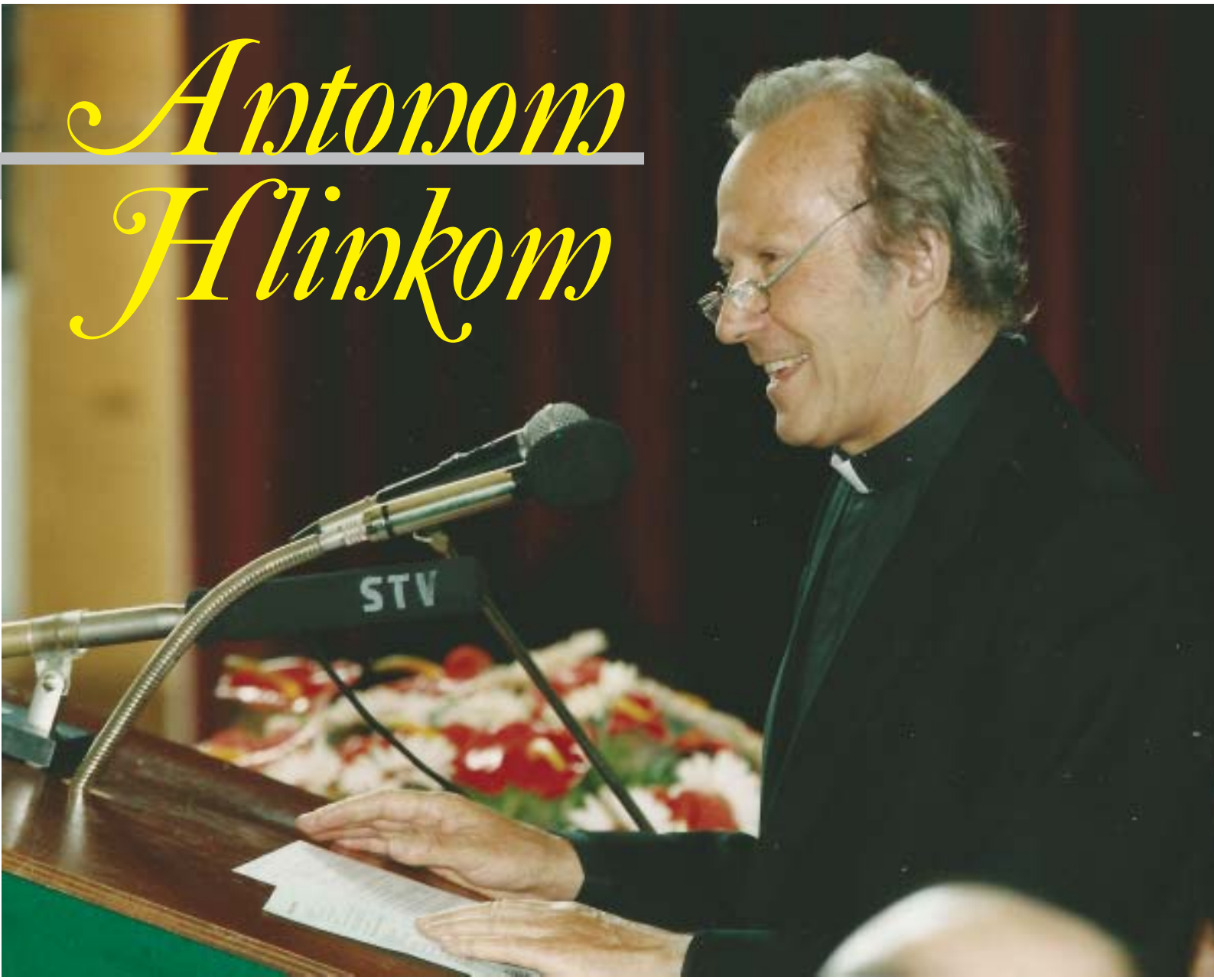

z popredných občanov. Pri vchode stála domáca pani a vítala hostí.
„Představuji vám monsignora doktora Antona Hlinku, českého kněze," povedal jej Jiran.
Hostiteľka mu podala ruku so slovami: „Pán doktor, vy ste naozaj český kňaz?"
„Slovenský, milostivá pani," odvetil, a ona sa namiesto odpovede usmiala a zdvorilo vítala ďalšieho hosťa. Vtedy zacítil bolesť v nohe a začul Jiranovo zlostné zasipenie: „Šovinista!"
Anton mal sto chutí ten kopanec vrátiť. Vtedy ešte netušil, že ich pocíti oveľa viac. Bola to príprava na veľkú osobnú vojnu. Kopanec farára Jirana bol však predsa len na niečo dobrý. Antonovi Hlinkovi otvoril oči, prinútil ho, aby sa začal oveľa viac zaujímať o život Slovákov v zahraničí. Odrazu nemohol nevidieť, ako všetku medzinárodnú podporu pre utečencov zvykne zhrabnúť česká charita, a Slováci dostávajú peniaze len od krajanov. Všetci to videli, všetci to vedeli, všetci frflali, ale nik to nenazval pravým menom: krádež.

PEDAGÓG, PUBLICISTA

Štúdium teológie, filozofie a psychológie absolvoval Anton Hlinka v Taliansku. Ako docent filozofie pôsobil vo viacerých európskych centrách. Na odporúčanie svojich nadriadených začal spolupracovať s Rádiom Slobodná Európa, neskôr s Hlasom Ameriky a Rádiom Stefanus. Vytvoril sieť informátorov. Vďaka nej boli jeho relácie nesmierne živé a aktuálne. Po páde komunizmu sa roku 1991 definitívne vrátil na Slovensko. Hýril aktivitou. Založil Slovenskú katolícku akadémiu. Ako profesor a charizmatický kazateľ pôsobil na viacerých univerzitách. Obrovský záujem, ale aj nemalú závisť vyvolali jeho rozhlasové sväté omše a pravidelné príhovory, ktoré vysielalo košické štúdio Slovenskej televízie.

PETER VALO
FOTO PETER BRENKUS

Memories of Anton Hlinka

Anton Hlinka (born in Valaská Belá on 31 October 1926, died in Trenčín on 26 March 2011) was one of the most distinct and most creative personalities living and working in exile. He purposefully focused on spiritual reform and defence of sovereignty of the Slovak nation.
On "The Night of the Barbarians" (April 1950), he and other teachers and students of the grammar school in Šaštín were detained. In 1951 he illegally crossed the border. He studied theology, philosophy and psychology in Italy. As a reader in philosophy he worked in several European centres. On his superiors' recommendations he started to cooperate with Radio Free Europe and later also with Voice of America and Radio Stephanus. He created a network of informants. After the fall of Communism, he finally returned to Slovakia in 1991. He was a very active man. He established Slovak Catholic Academy. He worked at several universities as a professor and charismatic preacher. Not only great interest but also a considerable envy was aroused by his holy masses broadcasts by radio and regular addresses broadcasts by Košice studio of the Slovak television.

Striedmy boháč Štefan Roman

Štefan B. Roman je výrazná osobnosť našich aj kanadských moderných dejín. Úspešný podnikateľ, priemyselník a štedrý mecén slovenského života v slobodnom svete sa narodil 17. apríla 1921 v zemplínskej obci Veľkom Ruskove v chudobnej, hlboko veriacej gréckokatolíckej rodine. Aj on patril medzi tých, ktorým stará vlasť nebola schopná poskytnúť dôstojný život podľa ich vlastných predstáv. Preto sa ako 16-ročný spolu so starším bratom Jurajom rozhodol začať nový život v zámorí. Chystal sa založiť si vlastnú farmu a podnikať v poľnohospodárstve. Pracoval však ťažko na cudzej farme za 50 centov na deň. Z driny ho ironiou osudu vyslobodila druhá svetová vojna. Roku 1941 narukoval do kanadskej armády, ktorá bojovala na strane spojencov proti fašizmu. O rok ho z armády prepustili a až do skončenia vojny pracoval v Oshawe vo firme General Motors, vyrábajúcej vojenské nákladné automobily. Po vojne sa mladý Roman rozhodol podnikať v banskom priemysle. Roku 1946 založil firmu Concord Mining Syndicate, ktorá sa úspešne etablovala v oblasti banského podnikania. Neskôr investoval svoj kapitál do uránových baní v štáte Ontario. Ukázalo sa, že bane sú mimoriadne výnosné, a preto akcie Romanovej spoločnosti závratne stúpli.
Z pôvodných 30 centov sa v priebehu jediného roka vyšplhali na 12 dolárov a roku 1966 sa ich hodnota pohybovala na úrovni 82 dolárov! Takúto vysokú hodnotu si akcie udržali prakticky až do Romanovej smrti.
Ako výkonný riaditeľ a predseda správnej rady spoločnosti Denison Mines Limited, ktorá postupne vlastnila najväčšie uránové bane na svete, vyvíjal obrovské organizačné a administratívne úsilie pri budovaní a rozširovaní svojho podnikateľského impéria. Romanovo podnikanie sa neobmedzovalo len na ťažbu a obchod s uránom. Vo svetovom meradle zahrnovalo i sféry nafty, plynu, uhlia, cementu, ako aj ďalšie banské a priemyselné (napríklad baliarenské či tlačiarenské) investície. V tomto smere úspešne rozvíjal spoluprácu s mnohými americkými a kanadskými podnikateľmi, bol členom správnych rád viacerých nadnárodných firiem a spoločností, právne poradenstvo mu poskytoval neskorší prezident USA R. Nixon. Postupom času tak vyrástlo mohutné priemyselné impérium, v ktorom pracovali tisícky zamestnancov a ktoré nepriamo poskytovalo prácu ďalším tisícom ľudí. (V polovici 60. rokov minulého storočia sa celkový Romanov majetok odhadoval na 2,6 miliardy dolárov.)
Závratná kariéra sa celkom zákonite odrazila na Romanovom postavení v spoločenskom rebríčku v Kanade a susedných Spojených štátoch. Napriek tomu možno povedať, že nebol typickým kapitalistickým dravcom. Žil striedmym životom pobožného človeka a značnú časť svojich ziskov venoval na cirkevné a charitatívne účely. Teoreticky zhrnul svoju podnikateľskú filozofiu v knihe *The Responsible Society* (*Zodpovedná spoločnosť*, 1977), ktorú napísal spolu so známym ekonómom slovenského pôvodu Eugenom Löblom. Mala veľký čitateľský úspech a vyšla vo viacerých svetových jazykoch (dokonca aj v Indii). Akcentoval v nej význam ľudského intelektu v hospodárskom vývine.
Je obdivuhodné, že Štefan Roman si dokázal popri náročných podnikateľsko-obchodných aktivitách nájsť čas i na krajanský život. Bol aktívnym iniciátorom, organizátorom a najmä štedrým mecénom mnohých slovenských podujatí v slobodnom svete. Roku 1970 sa stal zakladateľom a prvým predsedom Svetového kongresu Slovákov. Významná bola aj jeho angažovanosť na cirkevnom poli, najmä pri prípravách pamätných osláv 1100. výročia

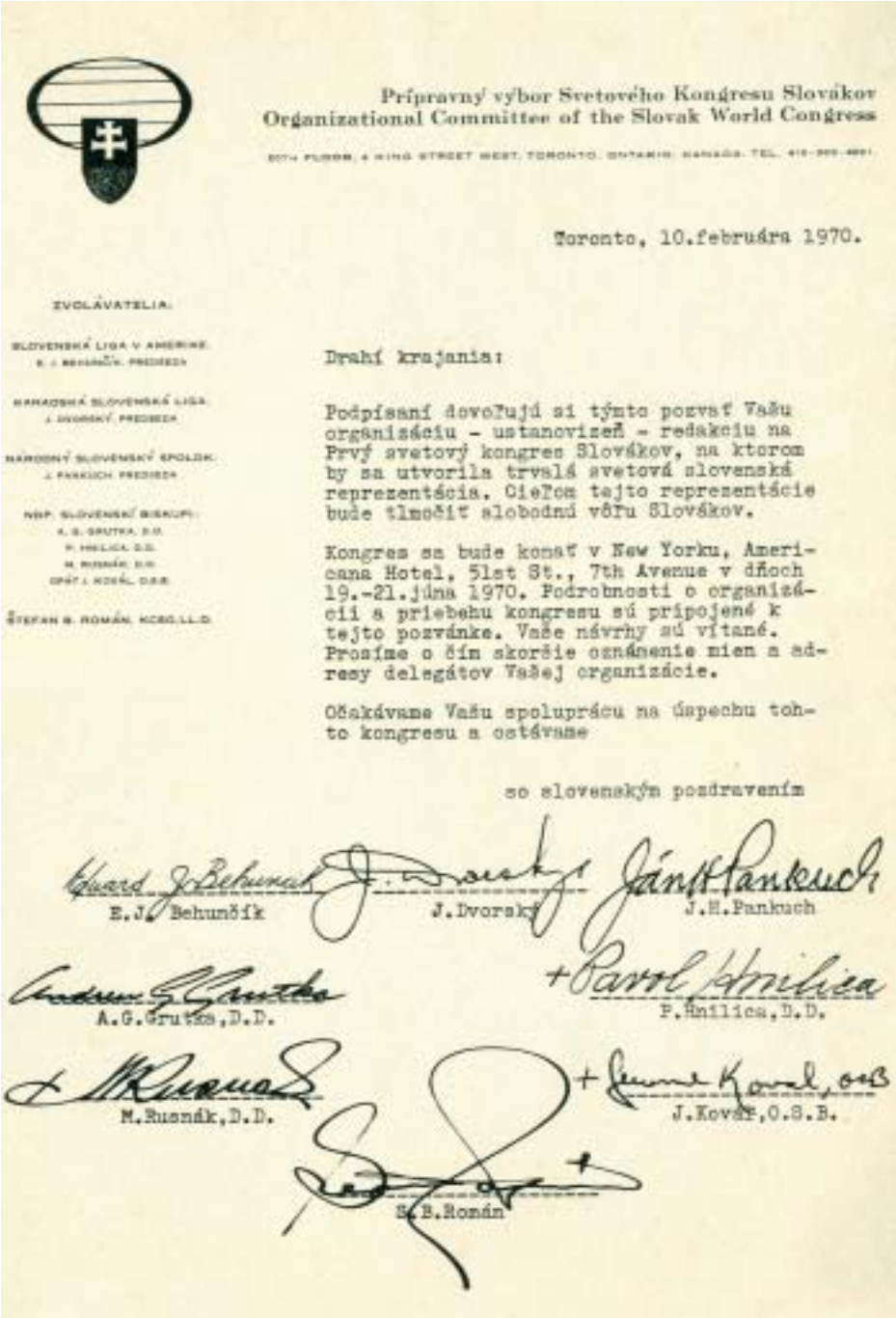

Prípravný výbor Svetového Kongresu Slovákov
Organizational Committee of the Slovak World Congress

Toronto, 10.februára 1970.

ZVOLÁVATELIA:

SLOVENSKÁ LIGA V AMERIKE
E. J. BEHUNČÍK, PREDSEDA

KANADSKÁ SLOVENSKÁ LIGA
J. DVORSKÝ, PREDSEDA

NÁRODNÝ SLOVENSKÝ SPOLOK
J. PANKUCH, PREDSEDA

NRP. SLOVENSKÍ BISKUPI:
A. G. GRUTKA, D.D.
P. HNILICA, D.D.
M. RUSNÁK, D.D.
OPÁT J. KOVÁČ, O.S.B.

ŠTEFAN B. ROMÁN, KCSG.LL.D.

Drahí krajania:

Podpísaní dovoľujú si týmto pozvať Vašu organizáciu - ustanovizeň - redakciu na Prvý svetový kongres Slovákov, na ktorom by sa utvorila trvalá svetová slovenská reprezentácia. Cieľom tejto reprezentácie bude tlmočiť slobodnú vôľu Slovákov.

Kongres sa bude konať v New Yorku, Americana Hotel, 51st St., 7th Avenue v dňoch 19.-21.júna 1970. Podrobnosti o organizácii a priebehu kongresu sú pripojené k tejto pozvánke. Vaše návrhy sú vítané. Prosíme o čím skoršie oznámenie mien a adresy delegátov Vašej organizácie.

Očakávame Vašu spoluprácu na úspechu tohto kongresu a ostávame

so slovenským pozdravením

E.J. Behunčík — J. Dvorský — J.H. Pankuch
A.G. Grutka, D.D. — P. Hnilica, D.D.
M. Rusnák, D.D. — J. Kováč, O.S.B.
Š.B. Román

Moderate Rich Man Stephen Roman

Stephen B. Roman is an eminent personage of Slovak and Canadian modern history. The successful entrepreneur, industrialist and generous patron of the Slovak life in the free world was born in a poor family of deep Greek Orthodox believers in a Zemplín region's village of Veľký Ruskov on 17 April 1921. As a 16-year-old youth, he together with his older brother George decided to start a new life overseas. In 1946 he founded the firm Concord Mining Syndicate which successfully established itself in the field of mining industry. Later on, he invested his capital in uranium mines in Ontario and became an executive director and chairman of the board of directors at Denison Mines Limited that owned the world's largest uranium mines. However, he lived the moderate life of a religious man and donated a substantial part of his profits to church and for charitable purposes. Theoretically, he summarised his entrepreneurial philosophy in his book "The Responsible Society" (Zodpovedná spoločnosť, 1977) written together with the well-known economist Eugen Löbl. The book was a success among readers and was published in several world languages (even in India).
Stephen Roman was an active initiator, organiser, and mainly generous sponsor of a variety of Slovak events in the free world. In 1970 he became a founder and the first chairman of the Slovak World Congress. He died in Toronto, Canada, on 23 March 1988. For his versatile activities, he received one of the highest Orders, the Knight Commander's Cross of the Order of St. Gregory the Great, from the Pope John XXII (1963), and many other prestigious international decorations and awards; he was a honorary doctor of several prominent universities.

príchodu svätých vierozvestov Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu (1963). Ústredné oslavy na americkom kontinente sa konali v Toronte a boli mimoriadne spoločensky ocenené. Svojimi aktivitami si Roman vybudoval silnú pozíciu aj vo Vatikáne a podarilo sa mu dosiahnuť zriadenie samostatnej slovenskej gréckokatolíckej eparchie v Kanade. Patril medzi nemnohých laikov, ktorých pápež pozval na II. Vatikánsky koncil.
Ako úspešný podnikateľ, priemyselník a vplyvný človek mal Štefan Roman dobré vzťahy s kanadskou vládou. Svedčí o tom jeho častá prítomnosť vo viacerých vládnych delegáciách; roku 1961 sa napríklad zúčastnil na konferencii atlantických štátov v Paríži. O päť rokov neskôr sa ako člen kanadskej vládnej delegácie dostal i do Sovietskeho zväzu. Pri tejto vzácnej príležitosti zavítal na rodné Slovensko. Do Košíc priletel vlastným lietadlom, čo vyvolalo vo vtedajšom Československu veľký rozruch. Do starej vlasti sa Roman vrátil ešte raz a naposledy roku 1968. Keď mu v máji 1986 sudetonemecký Landsmannschaft udelil prestížnu Európsku cenu Karola IV., ktorú pred ním dostali viaceré významné európske osobnosti, vo svojom prejave okrem iného predniesol tieto myšlienky: „Európa je dnes rozdeleným svetadielom. Národom v strednej Európe boli vnútené také sociálne a politické systémy, ktoré sa ostro protivia ich hlboko zakoreneným kultúrnym tradíciám a mravným hodnotám. (...) Všetky národy, malé i veľké, musia požívať rovnakú úctu a každý národ musí hrať rovnakú úlohu pri určovaní osudov Európy. Naše štátne hranice nesmú byť príčinou sporov a nenávisti. Musia byť ohnivkom, ktoré spája rozdielne kultúry a rozdielne jazyky. Práve tie dávajú Európe jej jedinečnú krásu a veľkosť. Európa teda potrebuje stratégiu slobody a mieru. (...) Ak sme sa niečo naučili z minulosti, tak je to najmä skúsenosť, že moc despotických štátov netrvá večne. Môžeme si byť istí, že okovy, ktoré dnes zvierajú národy strednej Európy, budú jedného dňa zlomené a ľud strednej Európy bude slobodný."
Žiaľ, Štefan Roman sa naplnenia svojich slov už nedožil. Zomrel 23. marca 1988 v Toronte v Kanade. Za svoju mnohostrannú činnosť získal rad prestížnych medzinárodných vyznamenaní a ocenení, bol čestným doktorom niekoľkých významných univerzít. Za všetky spomenieme aspoň najvyššie vatikánske vyznamenanie Rytiersky rad svätého Gregora Veľkého, ktorý mu roku 1963 udelil pápež Ján XXIII.

PETER CABADAJ
FOTO ARCHÍV AUTORA

Spomienka na Roberta Regulyho

Týždenník Kanadský Slovák informoval, že 24. februára 2011 zomrel v Toronte Robert (Bob) Reguly, „novinár, ktorý medzi slovenskými profesionálmi tohto odvetia v zahraničí dosiahol najvyššiu úroveň a jeho meno sa vyslovovalo s veľkým rešpektom“. Rudy Bies spomína, že Reguly v inonárodnej spoločnosti často zdôrazňoval svoj slovenský pôvod. Radí ho medzi tých, „ktorí vďaka obdivu a láske k pôvodnému umeniu kanadských Indiánov si získal medzi ich najvýznamnejšími umelcami vrelé priateľstvá. Bol to hrdina pre všetkých nás mladých budúcich novinárov v 60. a 70. rokoch.“

Robert Reguly sa narodil pred 80 rokmi, 19. januára 1931 v kanadskom Fort William (dnes Thunder Bay) v Ontáriu. Jeho slovenskí rodičia pochádzali z Oravy. Absolvoval University of Western Ontario, ako novinár sa presťahoval do Sudbury, kde pracoval pre Sudbury Star a ďalšie významné kanadské noviny v Timminse, Sudbury, vo Winnipegu a Vancouveri. V Toronte pokračoval ako investigatívny novinár a za príspevky publikované v Toronto Star získal tri prestížne národné novinárske ceny. Pôsobil aj ako predseda Kanadských spisovateľov o prírode, bol členom správnej rady Kanadského múzea, pre ktoré napísal *Ságu o slovenských usadlostiach v Kanade*.

„Bobova pozoruhodná žurnalistická kariéra zaznamenala mnoho významných udalostí vrátane správ z Vietnamu, atentátu na Boba Kennedyho, vesmírnej misie Apollo 11 a roku 1971 vojny medzi Indiou a Pakistanom,“ píše Kanadský Slovák, ktorý „bol poctený, že Bob Reguly do našich novín písal pri mnohých príležitostiach. Publikoval rozhovory s prezidentom Slovenskej republiky Rudolfom Schusterom, so staviteľom Dushanom Miklasom, s farmárom Petrom Butalom, umelcami Stevom Galvanekom, Aloisom a Martou Brestovanskovcami, Paulinou Holancinovou, články o mnohých významných udalostiach v slovenskej komunite v Kanade.“ A dodáva, že Regulyho syn Eric je známy novinár v denníku The Globe and Mail.

(AJ)

FOTO KS

G L O S Y G L O S Y G L O S Y

Každodenná výnimočnosť

Oľga Bleyová – Môj životný dialóg s fotografiou je názov monografie z vydavateľstva Ikar, ktorú edične pripravili Juliana Menclová a Věra Matějů. Fotografka sa narodila 17. mája 1930 v Trebišove, žije v Bratislave. Od svojich tvorivých začiatkov sa sústreďovala na výtvarný, často štylizovaný efekt názorovej výpovede. Vizuálnou nevšednosťou každodenných motívov ponúkala zároveň podnety na tichý dialóg s divákom (korčuľovanie, kúpanie, holuby „za oknom“, „zátišia“ s bielizňou, mestské zákutia Bratislavy, prírodné scenérie či zábery z vidieka, osobitou kapitolou je esteticky výnimočná séria ženských aktov). Bleyová fotila divadlo, pracovala vo filmových ateliéroch, neskôr filmy sama tvorila, venovala sa monumentálnym prácam, fotografiu dodnes využíva pri viacerých formách vizuálnych výstupov a médií.

(AJ)

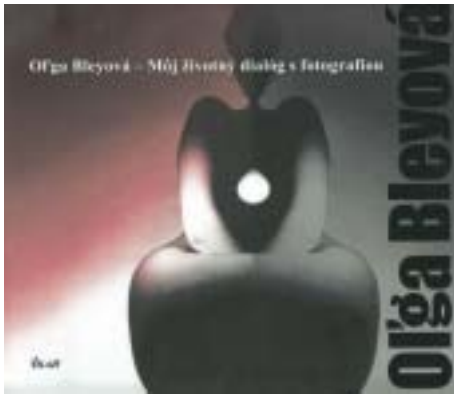

G L O S Y G L O S Y G L O S Y

Selecká vo finále literárnej súťaže

Medzi finalistov vlaňajšej Gillerovej literárnej ceny sa zaradila slovenská Kanaďanka Sarah Selecká zbierkou desiatich poviedok *This Cake is For the Party (Táto torta je na párty)*. Absolventka Univerzity Britskej Columbie má 36 rokov a žije v Toronte. Jej prvá kniha mala priaznivý ohlas medzi čitateľmi aj u kritiky, písali o nej popredné kanadské periodiká. „Milujem písanie poviedok,“ vyjadrila sa v jednom z rozhovorov. „Patrí to dlhodobo medzi najdôležitejšie vzťahy v mojom živote. Popri mojej matke niet na svete nikoho, koho by som milovala tak dlho, vrúcne a dôverne ako písanie.“ Prestížna Cena Scotiabank Giller je významné a veľkoryso dotované kanadské literárne ocenenie románov alebo zbierok poviedok publikovaných v angličtine (každoročne dostane autor najlepšieho diela 50-tisíc dolárov a každý finalista 5-tisíc dolárov). Viac o autorke si môžete prečítať na jej internetovej stránke: www.sarahselecky.ca

(AJ)

Slovenská známka najkrajšia v Európskej únii

Slovenská poštová známka s emisným číslom 472, vydaná 30. marca 2010 k 400. výročiu konania Žilinskej synody, získala 1. miesto v súťaži o najkrajšiu rytú známku Európskej únie. V poslednom aprílovom týždni o tom rozhodla na svojom zasadnutí v Bruseli odborná porota Grand prix de l'art philatélique. Na známke s nominálnou hodnotou 1,10 eur a rozmermi 44,5 x 54,4 mm je umelecky spracovaný unikátny neskororenesančný hlavný obraz z dreveného oltára, ktorý si dal uhorský palatín gróf Juraj Thurzo z Betlanoviec, ako stúpenec reformácie augsburského smeru, namaľovať do kaplnky svojho hradu na Orave roku 1611.

Žilinská synoda je významným medzníkom v histórii evanjelickej cirkvi na Slovensku. Konala sa v dňoch 28. až 30. marca 1610 pod záštitou Juraja Thurza. Na synode prijali prvé zákony a položili základy na vytvorenie samostatnej cirkevnej organizácie evanjelikov v Hornom Uhorsku.

Autorom výtvarného návrhu víťaznej poštovej známky je akademický maliar Dušan Kállay, autorom oceľorytiny akademický maliar Martin Činovský. O tejto pútavo spracovanej známke, vytlačenej technikou oceľotlače z plochých platní v kombinácii s ofsetom, sa začalo hovoriť v superlatívoch hneď po jej vydaní. Už koncom minulého roka získala dve ocenenia ministra dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR a tiež cenu generálnej riaditeľky Slovenskej pošty Krištáľovú známku za najkrajšiu známku roku 2010.

Slovenská známková tvorba je vo svete vysoko hodnotená a obaja umelci sa opakovane podieľajú na spracovaní slovenských poštových známok, ktoré sa každoročne umiestňujú na popredných priečkach svetových filatelistických súťaží.

MILAN ŠAJGALÍK

Žilinská synoda v hárčekovej úprave

G L O S Y G L O S Y G L O S Y

Duchovné piesne k súčasníkom

Ján Bábik je autorom publikácie *Klenoty v tónoch*. Vyšla v sympatickej edícii „Kníh do vrecka" vydavateľstva Tatran a autor v nej venuje pozornosť slovenským hymnickým piesňam a ich najvýznamnejším i menej známym autorom. Miloš Kovačka v úvodnej stati *Hovory o hymnických piesňach* pripomína ako prvého zo slovenských hymnológov Daniela Krmana cez jeho *Predhovor do Kleichovho Evangelistického kancionála* (1717) a svoj exkurz završuje Martinom Rázusom. Bábik venuje pozornosť Andrejovi Sládkovičovi i jeho vnukovi Pavlovi Braxatorisovi, Karolovi Kuzmánymu, Jankovi Matúškovi, Ľudovítovi Štúrovi a ďalším jeho súputnikom, na záver píše o Ferkovi Urbánkovi, ktorý preklenul obrodenecké snahy a činy svojich predchodcov do 20. storočia. Texty známych a viacerých zľudovených hymnických piesní sa pre autora *Klenotov v tónoch* stali podnetom na vyhľadanie sprievodných pramenných informácií súvisiacich s ich bezprostredným vznikom, zaujímajú ho však aj širšie okolnosti a takisto si všíma živé ozveny v súčasnosti. Slovenská autorská pieseň opierajúca sa neraz o ľudové zdroje sa mu stala aktuálnym podnetom na osobný výklad zaujímavej a nezanedbateľnej epizódy národných dejín Slovákov. (AJ)

Bude aj na Slovensku pamätník vysťahovalectva?

Slovenské vysťahovalectvo a Slováci žijúci v zahraničí sú imanentnou súčasťou našej minulosti, majú vonkajší i vnútorný význam pre celé národné dejiny, ale i pre súčasnosť a budúcnosť. Život slovenských menšín, komunít i jednotlivcov v zahraničí vnímame predovšetkým v kontexte slovenských národných dejín, ale nemôžeme obísť skutočnosť, že v novom prostredí sa stali aj súčasťou dejín iných krajín a národov a tým obohatením celosvetových dejín.

■ Pád komunistického režimu roku 1989, zmena politicko-ekonomických a štátnych štruktúr prináša súčasnú ekonomickú emigráciu a sezónnu migráciu slovenského obyvateľstva do zahraničia. Odhadujeme, že v súčasnosti žije a pracuje v zahraničí približne 2,7 milióna slovenských vysťahovalcov a ich potomkov, z toho okolo 300-tisíc občanov Slovenskej republiky. Podľa neúplných údajov v súčasnosti odchádza zo Slovenska do zahraničia ročne viac ako 20-tisíc občanov, prevažne mladých ľudí vo veku do 30 rokov.

■ Výsledkom súčasných európskych migračných pohybov je niekoľko desiatok miliónov Európanov žijúcich mimo krajiny svojho pôvodu, ktorým venujú náležitú pozornosť Rada Európy a Európska únia. Roku 2003 sa v Solúne pod záštitou EÚ konal prvý summit európskych diaspór, ktorý v záverečnom odporúčaní zvýraznil potrebu vytvorenia pevnejších väzieb medzi Európskymi spoločenstvami a Európanmi v zahraničí.

■ Slováci sú roztratení po celom svete, každý svetadiel brázdi noha nášho rodáka. Sú síce roztratení, ale v žiadnom prípade nie stratení. Sú úspešní vo všetkých oblastiach života. Vedci, podnikatelia, športovci, zruční remeselníci, tí všetci šíria dobré meno Slovenska a Slovákov za hranicami našej vlasti bez rozdielu, či sa narodili na Slovensku, alebo mali na Slovensku korene ich predkovia. Zoznam mien tých, čo sa zo Slovenska museli alebo chceli vysťahovať, by bol veľmi dlhý. Boli by to milióny mien. Niektoré sú známe, ale veľa ich je zabudnutých a neznámych. Každý z nich však v dejinách Slovenska a Slovákov zanechal nezmazateľnú stopu, a to bez rozdielu, či musel odísť z ekonomických, alebo politických dôvodov, alebo jednoducho chcel skúsiť niečo nové.

■ V rámci úvah a snažení o novej podobe usporiadania vzťahov Slovenskej republiky k Slovákom v zahraničí v pozadí neustále rezonuje myšlienka na vybudovanie Pamätníka slovenského vysťahovalectva. Nezabúdajme na tých, ktorí „hnaní žitia nevôľou“ museli opustiť rodnú vlasť, a uctime si tých, ktorí v ďalekej cudzine bojovali za práva slovenského národa a za jeho lepšiu budúcnosť. Prejavme tým úctu našim predkom a pamätajme aj na tých, ktorých budúcnosť zaveje za hranice nášho drahého Slovenska.

■ Na základe iniciatív jednotlivcov a organizácií, ako aj pochopenia Mestskej časti Bratislava-Petržalka došlo roku 2000 k položeniu základného kameňa na pravom brehu Dunaja. Základný kameň pre budúci pamätník, štyri a pol tony vážiaci kus červeného mramoru z tardošského lomu, je darom Slovákov z Maďarska.

■ Roku 2001 bol vypracovaný prvý ideový zámer a projekt budúceho pamätníka, sedem rokov nato nový, aktualizovaný ideový zámer, ktorý počítal s umiestnením pamätníka na začiatku parku oproti budove Slovenského národného múzea. Predložený návrh vtedajšiemu starostovi Mestskej časti Bratislava-Staré Mesto bol odmietnutý, pričom sa argumentovalo, že Bratislava sa nepodieľala na slovenskom vysťahovalectve. V skutočnosti Bratislava v minulosti plnila úlohu ústredného depozitu, kde sa sústreďovali slovenskí vysťahovalci pred svojím odchodom do cudziny, ale aj reemigranti po prvej a druhej svetovej vojne i v období prvej Slovenskej republiky. Preto sa ako najvhodnejšie javí jeho umiestnenie na Vajanského nábreží v priestore medzi historickým nástupiskom Propelerom a budovou nového osobného prístavu. V uvedenom priestore sú v súčasnosti už umiestnené viaceré významné pamätníky, ktoré sa viažu na slovenské, československé či uhorské dejiny (Ľ. Štúr, replika Korunovačného pahorku, Bulharskí partizáni v SNP, Dunajská flotila ČA, T. G. Masaryk). Umiestnenie pamätníka na nábrežie Dunaja ako vodnej cesty a symbolu vody, ktorá odplavila tisíce slovenských vysťahovalcov do zámoria, by zvýraznila jeho jedinečnosť. Realizáciou pamätníka by mesto získalo novú dominantu, ktorej ideový obsah by presahoval rámec republiky.

■ Ideový zámer budúceho pamätníka predpokladal vytvorenie Múru vysťahovalcov v tvare piatich polkruhov, znázorňujúcich päť svetadielov, kam smerovalo slovenské vysťahovalectvo a kde dodnes žijú Slováci a ich potomkovia. Na jeho stenách by boli postupne umiestňované tabuľky s menami tých, ktorí odišli do zahraničia. V duchu cyrilo-metodských tradícií myšlienku spätosti Slovákov na Slovensku so Slovákmi žijúcimi v zahraničí a atmosféru spoločnej domoviny mal v strednom polkruhu dotvárať výrez v tvare historického cyrilo-metodského kríža a v ňom zvon, ktorého zvuk by sa symbolicky šíril do celého Slovenska, na všetky svetové strany, do všetkých končín, kde žijú Slováci a ich potomkovia. Uvedené riešenie počítalo s prepojením v duchovnej oblasti i ekumenicky, aby boli uspokojené predstavy a potreby všetkých veriacich a tým súčasne potvrdené tradície slovenských vysťahovalcov, ktorí s týmto dedičstvom svojich predkov odchádzali do šíreho sveta.

■ Rôzne doterajšie snahy o realizáciu pamätníka, najmä zo strany Slovákov žijúcich v zahraničí, zatiaľ u bratislavskej samosprávy nenašli adekvátnu odozvu a podporu.

■ Súčasný trend v prezentácii migrácií sa stáva zaujímavým fenoménom, pretože môže prispieť k vytvoreniu novej identity na individuálnej a kolektívnej úrovni. V Spojených štátoch amerických dominuje takýto pamätník na Ellis Islande, podobnú pozornosť venujú tomuto fenoménu v Austrálii a Kanade. Aj v Európe vznikajú podobné pamätníky s cieľom uľahčiť prenos medzi generáciami a stretnutia medzi migrantmi. Ukazuje sa, že plnia tri hlavné ciele: vedomie o pôvode, integráciu a budovanie povedomia.

■ Sme presvedčení, že dozrel čas, aby sme spoločne pristúpili k realizácii samotného pamätníka, miesta, kde sa budú môcť stretávať Slováci z celého sveta, aby si pripomenuli všetkých, čo síce opustili Slovensko, ale nosili ho vo svojom srdci po celý život. Bude potrebné spojiť všetky odborné, finančné, spoločenské i politické možnosti a v záujme realizácie pamätníka a tým i symbolického znovusplynutia slovenských diaspór vo svete s materským národom v srdci Európy osloviť všetkých Slovákov, osoby slovenského pôvodu vo svete, sympatizantov a milovníkov slovenského národa na spoločnú akciu, ktorej úspešný výsledok bude príspevkom k potvrdeniu našej národnej existencie v ďalšom tisícročí.

CLAUDE BALÁŽ,
predseda Združenia nezávislých expertov pre otázky dejín a života zahraničných Slovákov

Šarišský Grand Canyon

Na východe Slovenska v Šariši pri dedinke Lipovciach, známej vynikajúcim minerálnym prameňom Salvatorom, možno nájsť pozoruhodný prírodný úkaz – prekrásny a divoromantický dolomitový Lačnovský kaňon. Hovorí sa mu aj Údolie Kamennej Baby a jeho vznik možno hľadať v odvekom úsilí Lačnovského potoka, ktorý sa na juhovýchodnom konci dedinky Lačnova vytrvalo zarezáva do dolomitových a vápencových skál, aby tak ľuďom demonštroval tvorivé majstrovstvo prírody. Vekmi tu potok vytvoril asi dva kilometre dlhý kaňon s viacerými prahmi a vodopádmi. Steny a svahy kaňonu, vysoké až 120 metrov, sú ovenčené najrozličnejšími skalnými útvarmi, z ktorých najtypickejšie a najzaujímavejšie sú Mojžišov stĺp, Kamenná Baba, Vrátnica či Komín. Okrem potechy pre oči a dušu ponúkajú aj bohaté možnosti horolezcom. Pred ústím kaňonu v malebnej lesnej scenérii je pre turistov celoročne k dispozícii bývalé rekreačné a účelové stredisko školskej mládeže.

Návštevou tohto ojedinelého a jedinečného miesta, ktoré je vyhlásené za národnú prírodnú rezerváciu pod menom Kamenná Baba, spoznáme osobitú a nevšednú romantiku a vzácnosť prírody rázovitého Šariša a Šarišskej vrchoviny.

LADISLAV DENEŠ
FOTO AUTOR

MATICA
SLOVENSKÁ

Litografia – kameňotlač – zobrazuje 16 osôb slovenského vyslanstva do Pešti, kde odovzdávali Memorandum.
Vyhotovil ju R. Weibezahl, litograf z Lipska pôsobiaci v Pešti, na základe „malých svetlojasných podobizní" každého jednotlivca

ISSN 0231-7306